

UNIVERZITA KARLOVA
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Rigorózní práce

Geografie a zánik Zóny osídlení v Ruském impériu
Geography and ending of Pale of Settlement in the Russian
Empire

Poděkování

Tímto bych velmi ráda a ze srdce poděkovala v první řadě panu profesorovi ThDr. Janovi Blahoslavovi Láškovi, Dr.h.c. (mult.), konzultantovi této rigorózní práce. V neposlední řadě patří obrovské poděkování mým blízkým, hlavně Vojtěchu Heřmanovi, kteří mě podpořili během mého studia a psaní.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci s názvem „Geografie a zánik Zóny osídlení v Ruském impériu“ vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 20. ledna 2023

Mgr. Kristina Mikhalek

(podpis autora)

Anotace

Rigorózní práce se zabývá problematikou zániku Zóny osídlení v Ruském impériu a popisuje geografii každé gubernie v rámci Zóny osídlení. Stručně řečeno, Zóna osídlení bylo území, na kterém bylo v rámci Ruska Židům během let 1791–1917 povoleno žít. Tato rigorózní práce navazuje na diplomovou práci autorky „Zóna osídlení v Ruském impériu“, která pojednává hlavně o dějinném pozadí vzniku tohoto útvaru. Avšak tato práce je hlavně zaměřena na zkoumání příčin zániku a následující emigraci židovského obyvatelstva pryč z Ruska. Práce se taktéž pokouší o komplexní popsání každodenního života Zóny osídlení zvláště v každé gubernii, což by mělo napomoci k pochopení příčin zániku a taktéž slouží jako ilustrace života ruských Židů. Třetina práce je rovněž věnována jakémusi shrnutí toho, jak vypadal každodenní život obyvatelů Zóny osídlení. Dotýká se takových témat, jako jsou: narození, vzdělání, manželství a vojenská služba obyvatel Zóny.

Klíčová slova

Židé v Rusku, Ruské impérium, Zóna osídlení, První světová válka.

Annotation

The thesis deals with the issue of the extinction of the Pale of Settlement in the Russian Empire and describes the geography of each governorate in the Pale of Settlement. In short, the Pale of Settlement was the territory in which Jews were allowed to live within Russia during the years 1791-1917. This thesis is a continuation of the author's master's thesis, "The Pale of Settlement in the Russian Empire," which deals mainly with the historical background of the formation of the Pale. However, this thesis is mainly focused on studying the reasons for the extinction and the following emigration of the Jewish population away from Russia. The work also attempts a comprehensive description of the daily life of the Pale of Settlement separately in each governorate, which should help to understand the reasons for the extinction and serve as an illustration of the life of Russian Jews. The third part of the work is also devoted to a what-if summary of what daily life was like for the inhabitants of the Settlement Zone. It touches on such topics as: birth, education, marriage, and military service of the inhabitants of the Pale.

Keywords

Jews in Russia, Russian Empire, Pale of settlement, World War I.

Obsah

SEZNAM ZKRATEK	7
ÚVOD	8
1. GEOGRAFIE ZÓNY OSÍDLENÍ	10
1.1. BESARABSKÁ GUBERNIE	15
1.2. VILENSKÁ GUBERNIE	24
1.3. VITEBSKÁ GUBERNIE	30
1.4. VOLYNSKÁ GUBERNIE	34
1.5. GRODENSKÁ GUBERNIE	38
1.6. JEKATEŘINOSLAVSKÁ GUBERNIE	42
1.7. KYJEVSKÁ GUBERNIE	45
1.8. KOVENSKÁ GUBERNIE	50
1.9. MINSKÁ GUBERNIE	52
1.10. MOGILEVSKÁ GUBERNIE.....	56
1.11. PODOLSKÁ GUBERNIE	59
1.12. POLTAVSKÁ GUBERNIE	62
1.13. PRIVILINSKÉ GUBERNIE	65
1.14. TAVRICKÁ GUBERNIE.....	69
1.15. CHERSONSKÁ GUBERNIE.....	71
1.16. ČERNIGOVSKÁ GUBERNIE	75
2. ŽIVOT V ZÓNĚ OSÍDLENÍ	80
2.1. NAROZENÍ A DOSPÍVANÍ	82
2.2. VZDĚLANÍ.....	85
2.3. MANŽELSTVÍ	99
2.4. VOJENSKÁ SLUŽBA OBYVATELŮ ZÓNY, TZV. REKRUTY.	108
2.5. KEHILA A ŽIDOVSKÁ SAMOSPRÁVA	113
2.6. POGROMY	121
3. ZÁNİK ZÓNY OSÍDLENÍ 1915–1917	126
3.1. PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA.....	129
3.2. ŽIDOVSKÉ NACIONÁLNÍ A SOCIALISTICKÁ Hnutí V RUSKU.....	133
3.3. EMIGRACE ŽIDŮ Z RUSKA DO USA	137
ZÁVĚR	143
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	145
ABSTRAKT	153
ABSTRACT	154
VĚCNÝ A JMENNÝ REJSTŘÍK	155
RESUMÉ	157
SUMMARY	158

Seznam zkratk

Gn – Genesis (1. kniha Mojžíšova)

Ex – Exodus (2. kniha Mojžíšova)

Lv – Leviticus (3. kniha Mojžíšova)

Nu – Numeri (4. kniha Mojžíšova)

Dt – Deuteronomium (5. kniha Mojžíšova)

RSDDS – Ruská sociálně demokratická dělnická strana

De iure – podle práva

USA – Spojené státy americké

Úvod

Ruský stát se v roce 1772 nacházel ve fázi rychlého územního růstu a přeměny v impérium. Rozdělení Polska bylo jen jednou epizodou v dějinách stoletého období, které se vyznačovalo získáváním nových rozsáhlých území. Navzdory rozptýleným pokusům úřadů zabývat se jejich integrací, tvořily většinu těchto území stále velké neintegrované celky s vlastními zavedenými právními tradicemi a obývané lidmi, kteří nadále žili jako dříve a zachovávali si původní socioekonomickou strukturu společnosti.¹

Mezi tyto neintegrované jednotky patřila i budoucí Zóna osídlení. Po získání nových území se do Ruska dostalo židovské obyvatelstvo, které se předtím na ruském území vyskytovalo ve velmi malém počtu.

Zónu osídlení tvořilo 15 gubernií: Besarabská, Vilenská, Vitebská, Volynská, Grodenská, Jekateřinoslavská, Kovenská, Minská, Mogilevská, Podolská, Poltavská, Tavrická, Chersonská, Černigovská a Kyjevská. Dalších deset provincií s významným počtem židovského obyvatelstva bylo součástí Povělského kraje (území bývalého Polského království) s vlastními zvláštními zákony. Ve zbytku Ruska žilo mnohem méně Židů a neexistovaly o nich prakticky žádné samostatné statistiky.

Mimo tyto označené gubernie židovské obyvatelstvo mělo vstup zakázán, až na nějaké výjimky.

Centrálním „problémem“ ruské vlády a ruských carů bylo to, že během více, než 100 let, usilovali o jakousi morální nápravu Židů. Stereotyp vychytralého a nepoctivého Žida se stal „národním dědictvím Ruska“, nabaloval na sebe nové nesmysly a pomluvy a v takové podobě koloval v ruských nejvyšších kruzích staletí. I velmi vzdělaná ruská inteligence zdělila „populární“ antisemitismus, třeba Alexandr Sergejevič Puškin² nebo Nikolaj Vasiljevič

---

¹ КЛИЕР, Дж. Д., Россия собирает своих евреев (происхождение еврейского вопроса в России: 1772-1825). М.; Иерусалим: «Гешарим» — Мосты культуры, 2000. Dostupné online na: <https://www.litmir.me/br/?b=48309&p=2> [online], [cit.-26.12.2022].

² Однажды я созвал весёлых гостей;
Ко мне постучался презренный еврей;
«С тобою пируют (шепнул он) друзья;
Тебе ж изменила гречанка твоя».
Я дал ему злата и проклял его
И верного позвал раба моего.

Gogol³. Dále je velmi fascinující příklad první světové války. S počátkem války byli velitelé různých hodností přesvědčeni o existenci "problému" loajality Židů vůči Rusku v prostoru válečných aktivit a dosahovali jí prostřednictvím strachu z masového vystěhování a poprav rukojmí. Neúčinným bojem proti vnějšímu nepříteli a vymyšlením "vnitřního" nepřítele si Rusko připravilo občanskou válku a převrat v roce 1917. Není divu, že i v dnešní době, judaismus a Židé, zůstávají něčím, co obyčejný ruský člověk v tom lepším případě nechápe. Obzvláště když pozorně poslouchal standardní kurs ruské literatury ve škole. V tomto ohledu je velmi vzorová práce Bojarinceva⁴ „Черта оседлости и русская революция“. Obsah knihy absolutně neodpovídá názvu a představuje soubor stereotypů a závadných interpretací Starého zákona a také některých historických faktů.

Jako dobrou ilustraci novodobého antisemitismu je zde uveden případ s košer chlebem, který se stal v Mogilevě. V roce 2005 podnik "Mogilevchlebprom" na základě přání Olega-Eliho Genelisa, který chtěl obnovit prodej košer-chleba na památku svého dědečka Abrahama Blumina, válečného a pracovního veterána, zaměstnance mogilevské pekárny, vyvinul technologii pečení nového košer chleba. Výsledkem se stal chléb „Blumenský“. Hned po uvedení chleba na trh začaly dopisy a telefonáty, vyvolalo to masovou hysterii místního obyvatelstva. Místní obviňovali podnik a rabína z používání krve obětních zvířat na svěcení „Bluminského“ chleba. Kauza se dokonce řešila v místních zprávách: „Jak známo, v Běloruské republice tvoří pravoslavní křesťané asi 80 % obyvatelstva. Objevení košer chleba u mnohých z nich skutečně vyvolalo nejen "lehký zmatek", ale skutečný šok... Pravoslavní křesťané by se měli zdržet konzumace takových "modloslužebných" výrobků ... Možná tento chléb nebyl (zatím!) posvěcen krví obětovaných zvířat, ale kdo může zaručit, že se tak nestane?“ (článek „Co dělat s košer-chlebem?“; „Вечерний Могилев“, № 6, 18.1.2006).⁵

Práce má proto za cíl, nejenom podrobněji seznámit čtenáře s obsahem pojmu Zóna osídlení, ale také ukázat vývoj ruského antisemitismu a antijudaismu, který sahá až do moderní doby.

---

³ «Жидов расхватили по рукам и начали швырять в волны. Жалобный крик раздался со всех сторон, но суровые запорожцы только смеялись, видя, как жидовские ноги в башмаках и чулках болтались на воздухе» («Тарас Бульба»)

⁴ Narodil se v roce 1932 v Moskvě. Vystudoval Moskevský fyzikálně-technický institut. Působí na Moskevské státní univerzitě přístrojové techniky a informatiky (МГУПИ), profesor, doktor fyziky a matematiky.

⁵ КАРПЕНКО, И., Могилев Губернский, Лехаим, Январь 2007, Тевес 5767 – 1 (177), dostupné online na: <https://lechain.ru/ARHIV/177/mogilev.htm>, [cit.-22.12.2022].

1. Geografie Zóny osídlení

Podle podmínek prvního dělení Polska (1772) Rusko anektovalo oblast Běloruska včetně Polocka, Mogileva a Vitebska, kde žilo podle většiny historiků, kteří se tímto tématem zabývají, v čele s S.M. Dubnowovým, více než 50 000 Židů. Klier⁶ však tvrdí, že spolehlivých statistických údajů o obyvatelstvu Ruska před koncem 19. století je velmi málo a informace o Židech byly vždy velmi nepřesné. S. M. Dubnow tak s odvoláním na anonymní "svědectví současníka" určil, že počet Židů, které Rusko získalo po prvním dělení, byl "přes čtyřicet tisíc rodin, asi dvě stě tisíc duší". Ačkoli z Dubnowových slov není jasné, zda měl na mysli celé Bělorusko, nebo pouze území, která byla postoupena Rusku, ostatní badatelé se přiklánějí k jeho prohlášení. Odhady, které hovoří o statisících židovských obyvatel, jsou nadsazené. Asi deset let před prvním dělením napočítali polští sčítací komisaři ve Vitebské, Polocké a Mstislavské gubernii pouze 21 263 Židů starších jednoho roku. I když vezmeme v úvahu oprávněný názor Rafaela Mahlera⁷, že tyto údaje by měly být zvýšeny o dvacet procent, je stále nepravděpodobné, že by v roce 1764 mohl počet Židů na území, které tvořilo běloruské gubernie Ruska, překročit 50 000 osob. Druhé a třetí dělení (1793, 1795) rozšířilo hranice impéria až k řekám Bug a Němen a připojilo téměř celé Litevské velkoknížectví včetně velkých židovských center, jako jsou Minsk, Vilno, Grodno (dnes Hrodno) a Novogrudok, a velkou část pravobřežní Ukrajiny včetně Žitomiru, Bratslavi a Kamence-Podolského (Kamenec-Podolský). Tím se pod nadvládu Romanovců dostalo židovské obyvatelstvo, jehož počet byl při sčítání lidu v Polsku v roce 1764 odhadnut na téměř 290 000 osob. V roce 1795 k Rusku byla připojená zbylá litevská, běloruská a ukrajinská území. Do konce 18. století se tento počet zvýšil na přibližně 600 000, což představovalo přibližně 1,5 % obyvatel impéria. Po roce 1815 carská dynastie zdělila území Polského království⁸ a tímto se zvětšilo i celé území carského státu. Království polské bylo spojené s Ruským impériem personální unii. V roce 1820 podle sčítání lidu v Rusku žilo 1,6 milionu Židů, z nichž 400 000 žilo v Polském království. To představovalo téměř 3,5 % ze 46 milionů obyvatel Ruska. Do roku 1880 se počet Židů zvýšil na 4 miliony,

---

⁶ John Doyle Klier (13. prosince 1944 – 23. září 2007) byl britsko-americký historik ruského židovství a klíčová osobnost akademických židovských studií a východoevropských dějin ve Spojeném království i mimo něj. Byl historikem, který zpochybňoval vědecké názory na židovskou komunitu za vlády carů.

⁷ Raphael Mahler (15. srpna 1899 – 4. října 1977) byl židovský historik narozený v Galicii, který působil v Polsku, Americe a Izraeli.

⁸ další názvy: Kongresovka, Kongresové Polsko, Ruské Polsko.

což byla největší koncentrace Židů na světě, z toho 1,1 milionu v Polském království. To představovalo 4,7 % z 86 milionů obyvatel Ruského impéria.^{9,10,11,12}

Existence během skoro 150 let obrovského vymezeného území, na kterém byla nerovnoměrně umístěná židovská část obyvatelstva Ruského impéria, lze pokládat za unikátní historický kulturní fenomén.¹³ Musíme pak vyřešit otázku v čem spočívalo toto nerovnoměrné osídlování a proč Zóna osídlení byla vnímaná jako největší omezování na právech. Odpověď je jednoduchá: území Zóny osídlení bylo sice rozsáhlé (1 224 008 km²), ale tehdejší ruské zákony byly přísné a restriktivní, takže ve výsledku území, kde mohli Židé skutečně pobývat, připomínalo "děravý sýr". Za zmínku stojí také skutečnost, že Židé, kteří byli připsáni k měšťanskému a obchodnímu stavu, se už nemohli usadit na vesnicích, což pro ně bylo určitou tragédií, protože byli zvyklí žít a obchodovat na vesnicích. Příkladem je zákaz prodeje alkoholu a provozování hostinců na vesnicích ruskými úřady.¹⁴

Nicméně i ta část území, na kterém Židům bylo povoleno žít, byla obrovská a dvakrát převyšovala rozsah dnešní Francie, největšího evropského státu.¹⁵ Velikost Zóny osídlení nikdy nezůstala po dobu její existence neměnnou. Zóna se buď zvětšovala nebo zmenšovala v závislosti na převládajících náladách a postojích k Židům v tehdejších nejvyšších vládních kruzích.¹⁶ Výkyvy v legislativě týkající se rozšiřování nebo zužování hranic Zóny osídlení vedly k řadě speciálních předpisů, které měly účinnost pouze v určitých oblastech. To

---

⁹ POLONSKY, A., *The Jews in Poland and Russia, Volume 1, 1350 to 1881*, Oxford, The Littman Library of Jewish Civilization, 2010, ISBN 978-1-874774-64-8, str. 322-323.

¹⁰ HAUMANN, H., *Dějiny východních Židů*, Olomouc, Votobia, 1997, ISBN 80-7198-181-8, str. 64.

¹¹ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 16.

¹² КЛИЕР, Дж. Д., Россия собирает своих евреев (происхождение еврейского вопроса в России: 1772-1825). М.; Иерусалим: «Гешарим» — Мосты культуры, 2000. Dostupné online na: <https://www.litmir.me/br/?b=48309&p=2> [online], [cit.-26.12.2022].

¹³ КЛЕМПИЕРТ, А. География и демография черты in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 27.

¹⁴ Tady si dovoluji odkázat na moji diplomovou práci, kde se tímto zaobírám podrobněji.

¹⁵ КЛЕМПИЕРТ, А. География и демография черты in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 27.

¹⁶ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

vysvětluje, proč některé kategorie Židů mohly pobývat v určitých oblastech mimo Zónu osídlení i když ze zákona jim tento nárok přímo nevyplýval. Tak například města Kyjev, Sevastopol a Nikolajev podle zákona nespádala pod Zónu osídlení, ale, na základě těchto speciálních předpisů, právo na trvalý nebo dočasný pobyt měl mnohem širší okruh Židů než v jiných oblastech mimo Zónu osídlení.¹⁷

V podstatě lze říci, že na počátku 19. století se geografie evropské části Ruského impéria zformovala. Přestože se v pozdějších letech říše aktivně rozšiřovala na jih a východ, a nakonec k ní byla připojena území obývaná gruzínskými, horalskými a bucharskými Židy, byli to právě evropští aškenázští Židé, kteří se stali faktorem vzniku tzv. židovské otázky v Rusku, jejímž jedním z atributů byla Zóna osídlení.¹⁸

V průběhu 19. století Zóna osídlení začala vážně omezovat mobilitu Židů a stala se jedním z nejdůležitějších protižidovských opatření, která v Ruském impériu existovala. Na území Zóny osídlení si obrovské množství Židů navzájem konkurovalo ve stejných odvětvích hospodářství, což způsobovalo nízké příjmy mezi Židy. Zvláště obtížná byla situace v Severozápadním kraji¹⁹, který byl jedním z hospodářsky nejzaostalejších regionů Ruska.²⁰

Naproti tomu mimo Zónu osídlení byly ekonomické vyhlídky slibné. Za vlády Mikuláše I. (1825–1855) mohli ve "vnitřních" guberniích legálně pobývat pouze židovští vojáci, ale v důsledku "selektivní integrace" za Alexandra II. (konec 50.-60. let 19. století) dostali možnost usadit se mimo Zónu osídlení i ti Židé, kteří byli zapsáni do 1. obchodnické

---

¹⁷ ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН. Законы о евреяхъ. Систематическій обзоръ действующихъ законоположеній о евреяхъ съ разъясненіями правительствующаго сената и Центральныхъ правительственныхъ установленій., Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1914 , str. 158.

¹⁸ КЛЕМПЕРТ, А. География и демография черты in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 17.

¹⁹ Severozápadní kraj nebo Severozápadní gubernie byl hovorový publicistický a úřední byrokratický název pro šest gubernií Ruského impéria (Vilniuskou, Kovenskou, Grodenskou, Minskou, Mogilevskou a Vitebskou).

²⁰ ЛЕВИН, В. Смоленщина: границы и пограничье in: АМОСОВА, С., Евреи пограничья: Смоленщина. М., Институт славяноведения РАН, 2018 , стр. 22. ISBN 978-5-7576-0394-0., str. 22.

gildy²¹, Židé s vyšším vzděláním, vyučení řemeslníci a "Mikulášovi" vojáci²². Počet Židů "mimo Zónu" byl však nízký (v roce 1897 žilo mimo ni pouze 6 % ruských Židů). Za hranicemi Zóny osídlení tradiční židovská povolání, řemesla a obchod, byla velmi žádaná a konkurence nízká. Např. podle sčítání lidu z roku 1897 žilo ve Smolenské gubernii pouze 11 185 Židů, tj. 0,7 % z jednoho a půl milionu obyvatel, zatímco v Mogilevské a Vitebské gubernii činil podíl Židů na celkovém počtu obyvatel asi 12 % (204 tis. v Mogilevské a 176 000 tis. ve Vitebské). Ve Smolensku tvořili Židé 9 % obyvatel města (4 241 osob), zatímco v Mogilevské a Vitebské gubernii tvořili Židé 53 % a 52 % obyvatel měst a městeček.²³ V roce 1897 žilo v osídlené oblasti 5 milionů Židů, mimo ni 320 tisíc, z toho 100 tisíc na Sibíři, 80 tisíc v pobaltských guberniích, 50 tisíc na Kavkaze, 10 tisíc ve Střední Asii a 10 tisíc v Astrachaňské a Terské gubernii.²⁴

V následujících 16 podkapitolách je zvláště popsána každá gubernie Zóny osídlení. Obecně jsou dodržována několik kritéria:

- popis území a gubernii;
- kdy se poprvé na tomto území Židé objevili;
- počet židovského obyvatelstva (z různých let);
- gramotnost a vzdělávací instituce židovského obyvatelstva;
- profese a způsob výdělků.

Jsou uváděné některé statistiky, avšak u gramotnosti většinou platí to, že čísla jsou málo použitelná, protože úřady (a samotní Židé to také neuváděli) se skoro nezajímaly o gramotnost v hebrejštině anebo jiných jazycích. Reálně se zkoumala jenom ruština, kterou Židy

---

²¹ Výraz gilda označuje volné sdružení či společenskou skupinu založenou pro zajištění vzájemné výpomoci v případě nouze. Společenství fungovala na základě domluvy, smlouvy či dohody, přičemž dohoda a smlouva se zakládala na oboustranné příslibné přísaze. Etymologicky slovo gilda označuje ve starohornoněmčině gelt – placení, plat, dar – germánsky geldan – proplatit, zaplatit. Bylo to tedy společenství založené nejen na přísaze, ale také na daru či platbě.

²² Podle výnosu císaře Mikuláše I. o zavedení povinné základní vojenské služby pro Židy z 26. srpna 1827 byli Židé přijímáni k odvodu od 12 let (tzv. *kantonisté*). Současně se roky služby *kantonistů* nezapočítávaly do doby vojenské služby (25 let). Císař Alexandr II. zrušil institut *kantonistů* 26. srpna 1856. Židovští vojáci a *kantonisté* ve věku do 20 let byli vráceni svým rodinám. Židovští vojáci, kteří si odsloužili celou dobu služby ("Mikulášovi vojáci"), a jejich potomci získali právo žít na celém území Ruského impéria.

²³ ЛЕВИН, В. Смоленщина: границы и пограничье in: АМОСОВА, С., Евреи пограничья: Смоленщина. М., Институт славяноведения РАН, 2018, 73р. ISBN 978-5-7576-0394-0., str. 22.

²⁴ ГИЛБЕРТ, М., Атлас по истории Еврейского народа, Иерусалим, Издательство «Библиотека-Алия», Молодежная серия, 1990, ISBN 965-320-149-2, str. 104.

„naučil život“, takže mluvíme zde o lidech, kteří z různých důvodů ruštinu potřebovali (třeba pro účely obchodního styku).

Další věcí je to, že vyčíslit rozvoj řemeslného průmyslu (byla to nejrozšířenější výdělečná činnost v Zóně osídlení) není možné. Žádné sčítání lidu ani žádná statistika neposkytuje dostatečný materiál pro jeho analýzu. Tehdejší zemské statistiky zpravidla zaznamenávaly pouze cechový průmysl. Ale většina židovských řemeslníků nebyla součástí cechových sdružení.²⁵

---

²⁵ СОРОКИНА, И., Роль евреев в экономическом развитии местечек Беларуси в первой половине XIX в., in: Восточноевропейское еврейство: история и современность, 2003, str. 158.

1.1. Besarabská gubernie

Besarábie patřila do té části Zóny osídlení, která nikdy nebyla územím Polsko-litevské unii, proto její začlenění do Ruského impéria nebylo spojeno s dělením Polska.²⁶ V důsledku další rusko-turecké války (1806-1812), podle Bukurešťské smlouvy přešla Besarábie v roce 1812 pod jurisdikci Ruského impéria jako samostatný kraj (oblast²⁷). V roce 1818 se Kišiněv stal krajským městem.^{28,29,30} Až do roku 1854 se kraj neřídil obecním nařízením o guberniích (rus. общее учреждение о губерниях³¹), ale měl zvláštní místní samosprávu.³² Do roku 1873 byla Besarábie krajem, než byla přeměněna na gubernii.^{33,34} Gubernie se skládala ze 7

---

²⁶ ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 347.

²⁷ V Ruském impériu a nyní také v Ruské federaci a některých dalších zemích bývalého Sovětského svazu (Ukrajina, Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán) a v Bulharsku je oblast označením územně-správní jednotky, statusem zhruba odpovídající českým krajům. Rusky a ukrajinsky se označuje область (oblast').

²⁸ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 372.

²⁹ ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 348.

³⁰ СУЛЯК, С. Г., Этнодемографические процессы в Бессарабии в XIX начале XX в. in: Русин, (1 (27)), 2012, str. 6.

³¹ 7. (18.) listopadu 1775 vydala carevna Kateřina II. "Обecné nařízení o správě gubernií Ruského impéria", které v letech 1775-1785 radikálně reformovalo administrativně-územní členění Ruska.

³² КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 373.

³³ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 372.

³⁴ ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 348.

ujezdů^{35,36} Kišiněvského, Orgeevského, Jaského, Sorokského, Chotynského, Benderského, Akkermanského a nově Izmailského, který v roce 1856 připadl Moldávii, ale v roce 1878 byl vrácen Rusku.³⁷

Besarabská gubernie se rozkládala na území mezi řekami Prut a Dněstr, od rakouských hranic až k Černému moři. Na jihu byla ohraničena Dunajem a na jihovýchodě Černým mořem. Prut a Dunaj ji oddělovaly od Rumunska.^{38,39,40}

Podle oficiálních dokumentů se Židé do Besarábie poprvé přistěhovali z Polska a Německa v 16. století.⁴¹ V jižní Besarábii vznikaly židovské komunity již v 16. století. Na počátku 18. století již v několika obchodních městech žilo stálé židovské obyvatelstvo. Koncem 18. století žilo téměř ve všech městech a mnoha vesnicích poměrně velké množství Židů. V roce 1812 se jejich počet odhadoval na 20 tis.⁴²

Proto v roce 1812 se pod ruskou jurisdikcí ocitli zde dlouhodobě žijící Židé, kterým byl podle "Statutu o vytvoření Besarabského kraje" (rus. «Устав образования Бессарабской области») z roku 1818 přidělen zvláštní stav. V souladu se statutem se besarabští Židé museli připojit k jednomu ze stavů: obchodnímu, měšťanskému nebo zemědělskému, přičemž museli platit daně a poplatky stejně jako ostatní obyvatelstvo. Statut stanovil pouze jedno omezení: Židé byli spolu s Romy vyloučeni z kategorie osob, které mají právo na státní službu. Na druhou stranu statut stanovil, že výsady, které Židé získali od moldavských panovníků, budou plně

---

³⁵ Ujezd (rusky уезд, [u'jest]) je někdejší administrativní dělení Rusi, Moskevského knížectví, Ruského impéria a zpočátku také RSFSR a jeho původ sahá do 13. století. Ujezdy byly po většinu dějin Ruska druhým stupněm administrativního dělení.

³⁶ údaje z roku 1847.

³⁷ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 374.

³⁸ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

³⁹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 377.

⁴⁰ СУЛЯК, С. Г., Этнодемографические процессы в Бессарабии в XIX начале XX в. in: Русин, (1 (27)), 2012, str. 6.

⁴¹ [https://jewishencyclopedia.com] – 5.6.2022.

⁴² [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

zachovány.⁴³ Legislativa, která existovala v Rusku ve vztahu k Židům, zde nebyla zpočátku uplatňována, protože Besarábie si zachovala autonomní status. Díky tomu se na Židy nevztahovaly některé restriktivní zákony vydané v první polovině 19. století.⁴⁴

Ve 20. letech 19. století byla země vyčerpána dlouholetými válkami a překreslováním hranic. Revize obyvatelstva, kterou v Besarábii provedla ruská vláda v roce 1817, ukázala, že v kraji žilo 282 063 lidí, z nichž 19 013, tedy asi 7 %, byli Židé. Dochovaly se také zprávy místních úředníků, že v Besarábii žilo až 5 000 židovských rodin.⁴⁵

Výsady zakotvené ve statutu z roku 1818 byly brzy porušeny. Například podle moldavských zákonů a zvyklostí byli pokřtění Židé osobně a trvale osvobozeni od placení daní a poplatků, ale zákon z 28. listopadu 1830 změnil trvání této doživotní výsady na tři roky. V roce 1842 bylo Židům zakázáno vykupovat od statkářů a moldavských majitelů (tzv. rezešové⁴⁶, rus. резеши, rum. răzeși) půdu, která byla obdělávána svobodnými vesničany (rus. поселяне⁴⁷).⁴⁸

V roce 1835 se začala ruská legislativa o Židech plně vztahovat i na besarabské Židy.⁴⁹ Například jim bylo zakázáno žít v pohraničních oblastech nebo i to, že začali podléhat branné povinnosti.

---

⁴³ КАЦНЕНЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 372.

⁴⁴ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

⁴⁵ ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 348.

⁴⁶ Rezešové (Резеши) byli v 16. až 19. století vlastníky (spoluvlastníky) půdy v Moldavském knížectví a Besarabské gubernii.

⁴⁷ Svobodní vesničané (rus. поселяне), termín v Ruském impériu označující část rolnického stavu, byli dříve známí jako Černí lidé (rus. Чёрный люд). Svobodnými vesničany byli: kolonisté, carani z Besarabské gubernie, Řekové a Arménce žijící ("vodvorennyje") v Mariupolském ujezdu a Rostovském okruhu a tzv. "státní" svobodní vesničané v Zakavkazsku.

⁴⁸ КАЦНЕНЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 372 - 373.

⁴⁹ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

V Besarábii byla v roce 1838 udělena výjimka židovským lékařům, kteří zde stejně jako v Novorusku mohli mimořádně nastoupit do státní služby.⁵⁰

Je však třeba poznamenat, že židovská komunita v kraji neustále sílila. Podle 8. revize obyvatelstva činil počet Židů v Besarábii ve 30. letech 20. století již 42 300 osob. K tomuto přispívali i noví přistěhovalci.⁵¹ Židé se stěhovali převážně z Polska a Německa.⁵² Zákon z roku 1828 zakazoval migraci Židů z Polského království, ale Židé z Ukrajiny a Běloruska se do Besarábie mohli stěhovat nadále. Ve druhé čtvrtině 19. století to bylo spojeno s tím, že v Besarábii neprobíhal žádný nábor do ruské armády. Takovou úlevu však nezpůsobila starost o místní Židy, ale touha státu nějak kompenzovat nízký počet obyvatel v kraji.⁵³

V roce 1861 žilo v oblasti celkem 78 751 Židů.⁵⁴ Z roku 1864 se dochovaly informace, které guvernér poskytl ministerstvu vnitra. V tabulce je uvedeno asi 97,7 tis. Židů.⁵⁵ Města a vesnice v severní a střední Besarábii byly převážně židovské.⁵⁶

Ve druhé polovině 19. století se omezení práva pobytu v pohraničních oblastech stala pro Židy v Besarábii obzvláště důležitá. Podle Pařížské mírové smlouvy (1856) byla jižní část Besarábie postoupena Osmanské říši a začleněna do autonomního Moldavského knížectví, v důsledku čehož se mnohá místa včetně Kišiněva stala pohraničními oblastmi. Omezení však nebyla uplatňována přísně a v Besarábii nadále žily tisíce Židů, ačkoli v letech 1869, 1879,

---

⁵⁰ КАЦНЕРЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 373.

⁵¹ ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 348.

⁵² СУЛЯК, С. Г., Этнодемографические процессы в Бессарабии в XIX начале XX в. in: Русин, (1 (27)), 2012, str. 18.

⁵³ ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 348.

⁵⁴ СУЛЯК, С. Г., Этнодемографические процессы в Бессарабии в XIX начале XX в. in: Русин, (1 (27)), 2012, str. 18.

⁵⁵ КАЦНЕРЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 373.

⁵⁶ СУЛЯК, С. Г., Этнодемографические процессы в Бессарабии в XIX начале XX в. in: Русин, (1 (27)), 2012, str. 14.

1886 a 1891 byly vydávány dekrety o vyhoštění Židů. "Májové zákony" z roku 1882⁵⁷ těžce postihly besarabské Židy, kteří byli vyhnáni z venkova, na kterém velká část z nich žila.⁵⁸

Podle sčítání lidu z roku 1897 měla provincie 1 935 412 obyvatel a 4 785 sídel. V gubernii bylo dvanáct měst. Hlavní národnosti byly: Moldavané 47,6 %, Malorusové⁵⁹ 19,6 %, Židé 11,8 %, Velkorusové⁶⁰ 8,05 %, Bulhaři 5,3 %; ostatní národnosti představovaly pouze cca 8 % z celkového počtu obyvatel. To znamená, že na konci 19. století tvořili Židé v Besarábii již 11,8 % (podle JewishEncyclopedia 11,65 %), tj. 228 000 Židů (podle JewishEncyclopedia 225,637).^{61,62,63,64} Nárůst byl patrný zejména ve městech, kde počet Židů činil 37,4 %, a v některých městech ještě více.⁶⁵ Pokud k městům připočteme i obce, procento se zvýší na 43,2%. Například ve městě Kišinev žilo 50 237 Židů, což představovalo 46,5 % z celkového počtu obyvatel, zatímco v samotném Kišinevském okrese to byl podíl 19,6 % z celkového počtu

---

⁵⁷ Dočasná opatření (rus. "Временные правила", květen 1882), soubor protizidovských dekretů ruské vlády, zveřejněných 3. (15.) května 1882. Vycházela z doporučení komisi, které byly v srpnu 1881 zřízeny v jednotlivých guberniích Zóny osídlení, aby zjistily škody, které údajně způsobuje "původnímu obyvatelstvu" židovská hospodářská činnost.

⁵⁸ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

⁵⁹ Termín Malorusové (rus. малоросы, малорусы, малороссийцы, малороссияне, малороссийский народ; také německy Kleinrussen, anglicky Little Russians atd.). Termín "Malorusové" je ethnonymum používané v Byzanci pro obyvatele Malé Rusi (řecky Μικρά Ρωσία), jihozápadní skupiny východních Slovanů žijících na území dnešní Ukrajiny, Běloruska a Polska.

⁶⁰ Velkorusové (rus. великоросы, великороссы, великорусы, великороссияне) je termín používaný pro označení severní (severozápadní a severovýchodní) skupiny východních Slovanů jako jejich sebeurčení nebo vnější reprezentace, která prošla v průběhu 18. a na počátku 20. století několika proměnami. Podle oficiální státní koncepce Ruského impéria představovali Velkorusové jednu ze tří větví všeruského národa (spolu s Malorusy a Bělorusy).

⁶¹ ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 348.

⁶² КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 377.

⁶³ [https://jewishencyclopedia.com] – 5.6.2022.

⁶⁴ СУЛЯК, С. Г., Этнодемографические процессы в Бессарабии в XIX начале XX в. in: Русин, (1 (27)), 2012, str. 20.

⁶⁵ ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 349 - 350.

obyvatel (54910 Židů), tj. ve zbytku okresu bez města Kišiněv žilo 4673 Židů (tj. 2,1% z celkového počtu obyvatel).⁶⁶ To znamená, že Židé tvořili významnou část celkové populace pouze ve městech (a městečkách), což bylo způsobeno omezením práva Židů na pohyb v rámci Zóny osídlení. Toto uspořádání obyvatelstva ovlivnilo také rozdílná povolání obyvatel: židovské obyvatelstvo se věnovalo převážně řemeslům a obchodu, zatímco nežidovské obyvatelstvo se zabývalo téměř výhradně zemědělstvím.⁶⁷ V 18. a 19. století se Židé v Besarábii zabývali především malým obchodem a nelegálním prodejem alkoholu. Někteří z nich měli významné obchodní styky se sousedními zeměmi.⁶⁸

Během 19. století se hospodářská struktura besarabských Židů v podstatě nezměnila. Židé se svými tradičními řemesly hráli významnou roli v hospodářství dané oblasti. Je však pozoruhodné, že tady značný počet Židů se začal věnovat zemědělství.⁶⁹ Ekonomická situace Židů v této gubernii byla stejně neuspokojivá jako situace Židů v Zóně osídlení celkově (podle všeobecného sčítání lidu z roku 1897).⁷⁰ Besarabští Židé byli pravděpodobně nejchudší a ekonomicky nejhůře zabezpečení ze všech obyvatel Zóny osídlení.⁷¹

Významný rozvoj židovského zemědělství souvisel s politikou Mikuláše I. a jeho Ediktem z roku 1835, v této době se vláda snažila přilákat Židy k zemědělským pracem různými

---

⁶⁶ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 377 - 378.

⁶⁷ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 378.

⁶⁸ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

⁶⁹ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

⁷⁰ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 380.

⁷¹ ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 350.

výhodami.^{72,73} Edikt zejména umožňoval Židům si pronajímat nebo na základě zvláštních podmínek užívat státní půdu k zemědělským pracem. Je zřejmé, že car se při tomto rozhodnutí řídil jak ekonomickými motivy, tak i myšlenkou asimilace Židů. Aniž by se Mikuláš obecně vzdal původní politiky jejich izolace v rámci Zóny osídlení, určil konkrétní oblasti, kde bylo povoleno zakládat židovské zemědělské osady.⁷⁴

Jedním z těchto regionů byla i Besarábie, kde bylo v letech 1836-53 založeno 17 židovských zemědělských osad, většinou v severních oblastech.^{75,76} Na rozdíl od jiných oblastí Zóny osídlení zde Židé nemohli dostat státní půdu, a proto kolonie byly zakládány na soukromých pozemcích.^{77,78} Celkově 12,5 % všech besarabských Židů se zabývalo farmářstvím.⁷⁹ Obyvatelé těchto osad se věnovali pěstování obilí, kukuřice, slunečnice a sóji, tedy plodin, kterým svědčilo místní klima. Ale existovaly určité zvláštnosti právě židovského zemědělství. Osadníci vyráběli košer olej, po kterém byla v zemi, kde žila asi polovina celkové židovské populace, poptávka. Ale i v jiných odvětvích zemědělství dosahovali židovští osadníci viditelných úspěchů, a to bylo už z čistě ekonomických důvodů. Někteří například ovládali

---

⁷² ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 350.

⁷³ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 386.

⁷⁴ ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 350.

⁷⁵ ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 352.

⁷⁶ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

⁷⁷ ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 352.

⁷⁸ [https://jewishencyclopedia.com] – 15.7.2022.

⁷⁹ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

efektivní techniky pěstování tabáku. Jiní vynikali ve vinařství, což jim umožnilo zapojit se do tradičního vinařského průmyslu.⁸⁰ V roce 1858 žilo v těchto osadách 10 859 lidí.⁸¹

Ale v blízké budoucnosti Alexandr II. (1855-1881) během období reformy vydal zákaz pronajímání nové zemědělské půdy Židům.⁸² Po Rolnické reformě (1861) se ocitla Besarabská gubernie mezi guberniemi, kde měli Židé právo kupovat a pronajímat půdu, což přispělo k dalšímu rozvoji zdejšího židovského zemědělství, ale přesto byla většina osad nakonec zlikvidována, zejména po ediktu, který prosadil Alexandr III. (1881-1894) a který Židům zakazoval kupovat nebo pronajímat půdu po skončení platnosti nájemní smlouvy.^{83,84,85} Nicméně v Židovské encyklopedii Brockhause a Jefrona v roce 1909 se psalo, že Besarábie tehdy stále patřila k těm několika málo guberniím, kde židovské zemědělství dosahovalo výrazného rozvoje.⁸⁶ Obecně se od počátku 80. let 19. století hospodářská situace besarabských Židů zhoršovala, a to jak v důsledku pravidelného vyhánění z vesnic a pohraničních oblastí, tak v důsledku agrární krize v Rusku. Mnozí zchudlí Židé emigrovali do Ameriky.⁸⁷

Z hlediska gramotnosti zaujímal židovské obyvatelstvo Besarábie, stejně jako katolické obyvatelstvo, podle sčítání lidu střední místo mezi ostatními konfesemi. Podle údajů uvedených v Židovské encyklopedii v roce 1909 bylo mezi Židy 49,6 % mužů a 24,3 % žen

---

⁸⁰ ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 352.

⁸¹ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

⁸² ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 352.

⁸³ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 386.

⁸⁴ ШИХОВА, И., Евреи в Бессарабии (Молдавии) in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 352.

⁸⁵ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

⁸⁶ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 386 - 387.

⁸⁷ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

gramotných. Pro srovnání, mezi pravoslavnými to bylo 16,1 % a 4,2%. Mezi protestanty 66% a 66,7%.⁸⁸

V dubnu 1903 došlo v Kišiněvě ke krvavému pogromu, při němž bylo zabito 47 Židů a 92 jich bylo těžce a 500 lehce zraněno. Židovské komunitě byly způsobeny velké materiální ztráty.^{89,90} V roce 1905 se Besarábíí přehnala další vlna pogromů. Postiženi byli Židé ve třech městech a 68 vesnicích, 108 lidí bylo zabito.⁹¹

V roce 1917 Únorová revoluce v Rusku přinesla zánik Zóny osídlení pro besarabské Židy a v roce 1918 byla Besarábie připojena k Rumunsku.

---

⁸⁸ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 384.

⁸⁹ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

⁹⁰ [https://jewishencyclopedia.com] – 15.7.2022.

⁹¹ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

1.2. Vilenská gubernie

Jedním z charakteristických rysů měst a městeček v Litevském velkoknížectví, stejně jako v celé střední a východní Evropě, byla etnická a náboženská různorodost obyvatelstva a z ní vyplývající kulturní rozmanitost. Hlavními etnickými skupinami v městských centrech běloruských zemí Litevského velkoknížectví byli Bělorusové a Židé. V 16. a v první polovině 17. století převládali v městských sídlech Bělorusové, kteří tvořili nejméně 80 % obyvatel měst a městeček, zatímco Židé tvořili 2 až 10 % obyvatelstva. Etnicko-náboženská struktura městského obyvatelstva v běloruském regionu se výrazně změnila po válkách, které vypukly v polovině 17. století (Kozácko-nevolnické povstání v letech 1648-1651, Rusko-polská válka v letech 1654-1667, Severní válka v letech 1700-1721). Války přivedly zemi do demografické a hospodářské krize. Zvláště tragická byla třináctiletá válka s Ruskem (Rusko-polská válka v letech 1654-1667), v níž přežilo jen 45 % městského obyvatelstva běloruských zemí. Vzniklé vakuum začalo postupně zaplňovat židovské obyvatelstvo. Místní šlechtici, kteří byli zainteresovaní v hospodářské obnově svých statků a rozvojem obchodu a řemesel, zvali Židy do svých sídel výměnou za záruku bezpečnosti, volného obchodu, svobodu vyznání a autonomní samosprávy obce. Hluboká vzájemná závislost mezi hospodářskými zájmy magnátů a Židů přispěla k tomu, že židovské obce získaly na konci 17. a v 18. století řadu privilegií. Tato praxe odpovídala programu obnovení Polsko-litevské unii po válkách v polovině 17. a v první čtvrtletí 18. století.⁹²

Po rozdělení Polsko-litevské unii došlo ke konečné krystalizaci sociálně-kulturního modelu regionu. Vilenská gubernie (v letech 1801-1840 Litevsko-Vilenská gubernie) byla po třetím dělení Polska připojena k Rusku. Centrem bylo město Vilna (Vilno, dnes Vilnius, Litva). Dětila se na tyto újezdy: Braslavský, Vilenský, Vilkomirský, Zavilejský, Kovenský, Ošmanský, Rossijenský, Telševský, Trokský, Upitský a Šavelský. Ta se dále rozpadla na Vilenskou a Slonimskou gubernii, které se záhy opět spojily do Litevské gubernie, jež byla dekretem z 8.září

---

⁹² СОРОКИНА, И., Местечко Глубокое и его жители на фоне эпохи: XVIII – первая треть XX в. in: КОПЧЕНОВА, И., Глубокое: память о еврейском местечке. М., 2017., 77с, ISBN 978-5-7576-0365- 0., str. 51-52

1801 rozdělena na Vilenskou a Grodenskou gubernii.^{93,94,95} Rozsáhlá autonomie, kterou Židé v Polsku dříve měli, byla omezena a bylo jim zakázáno žít na venkově.⁹⁶ Města a městečka se stala převážně židovskými v důsledku omezujících zákonů Ruského impéria: zavedení Zóny osídlení, násilné vystěhování Židů z venkova do měst a městeček.⁹⁷

Podle údajů z roku 1797 žilo ve Vilenské gubernii 46 666 Židů včetně karaimů. Pouze 278 z nich bylo obchodníky, ostatní byli připsáni k měšťanskému stavu.⁹⁸

I když díky válce s Napoleonem a velkému počtu židovského obyvatelstva byli Židé z vesnic vyhnáni jen do jisté míry, židovská komunita ve Vilně rostla a město se stalo nejvýznamnějším židovským centrem v celém Severozápadním regionu.⁹⁹

Vliv Vilna jako židovského kulturního centra přetrvával po celé 19. století.¹⁰⁰ Zde se nacházely školy a ješivy¹⁰¹, modlitebny a dílny, bazary a krámky, a co bylo pro národ Svatého Písma nejdůležitější, židovská tiskárna, jedna ze dvou tehdy povolených v Rusku. A pokud si

---

⁹³ СОРОКИНА, И., Местечко Глубокое и его жители на фоне эпохи: XVIII – первая треть XX в. in: КОПЧЕНОВА, И., Глубокое: память о еврейском местечке. М., 2017., ספר, ISBN 978-5-7576-0365-0., str. 52.

⁹⁴ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 557.

⁹⁵ Большая российская энциклопедия – [cit.-21.07.2022].

⁹⁶ ДАШЕВСКИЙ, Х., Евреи в Литве in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 304.

⁹⁷ СОРОКИНА, И., Местечко Глубокое и его жители на фоне эпохи: XVIII – первая треть XX в. in: КОПЧЕНОВА, И., Глубокое: память о еврейском местечке. М., 2017., ספר, ISBN 978-5-7576-0365-0., str. 52.

⁹⁸ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 557.

⁹⁹ ДАШЕВСКИЙ, Х., Евреи в Литве in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 304.

¹⁰⁰ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

¹⁰¹ Ješiva (hebrejsky: ישיבה, aramejsky: מתיבתא metivta; doslova „zasedání“ nebo „sezení“; pl. ješivot) je židovská škola vyššího vzdělání, určená zejména pro studování Talmudu a židovského náboženského práva – halachy.

vezmete zažloutlé židovské vydání, které se od té doby dochovalo, často na obálce uvidíte nápis „Vydáno ve Vilně“. Existence knihtisku přispěla k rozkvětu náboženského židovského života, jelikož litevský směr byl „knižní“.¹⁰²

Za vlády Mikuláše I. bylo zrušeno právo Židů podílet se na správě města, židovská samospráva byla zrušena v roce 1844.¹⁰³ Po nástupu Mikuláše I. na trůn se tlak carské státní správy mnohonásobně zvýšil a touha po „nápravě“ Židů se stala jakousi posedlostí. Symbolem této doby bylo založení jedné ze dvou rabínských škol, které měly připravovat "oficiální" rabíny, ve Vilně. Po nástupu Mikuláše I. na trůn se tlak carské státní správy mnohonásobně zvýšil a myšlenka "nápravy" Židů se stala jakousi posedlostí. Symbolem této doby bylo založení jedné ze dvou rabínských škol, které měly připravovat "státní" (rus. казённые, [kazennyje]) rabíny, ve Vilně.¹⁰⁴

Od 1. července 1843 byla Vilenská gubernie rozdělena na sedm újezdů (Vilenský, Trojský, Vilejský, Svencjanský, Lidský, Ošmanský, Disnenský), v nichž dle sčítání lidu z roku 1847 žilo 68 424 Židů. Největší koncentrace Židů byla ve Vilenském újezdu. Ve Vilenské gubernii bylo celkem 9 měst, z nichž 1 hlavní gubernské město, 6 újezdních měst, 2 neújezdních (Radoškoviči a Druja) a 98 městeček.¹⁰⁵

Podle údajů z let 1886-1887 žilo v gubernii asi 191 633 Židů. Z tohoto počtu bylo 39 993 řemeslníků, což představovalo 20,80 % veškerého židovského obyvatelstva provincie.¹⁰⁶

Dle sčítání lidu z roku 1897 v gubernii žilo 1 591 207 obyvatelů. Židů bylo 204 686, tedy 12,86 % z celkového počtu obyvatel. Přelidnění a rostoucí nezaměstnanost vedly k masové

---

¹⁰² ДАШЕВСКИЙ, Х., Евреи в Литве in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 304.

¹⁰³ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

¹⁰⁴ ДАШЕВСКИЙ, Х., Евреи в Литве in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 305.

¹⁰⁵ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 558.

¹⁰⁶ По вопросу о черте оседлости для евреев. Печатано с разреш. Высш. комис. для пересмотра действующих о евреях в Империи законов, Санкт-Петербург : типо-лит. Вольфа, 1888, str. 16.

emigraci, především do USA a Jihoafrické republiky. K první a druhé aliji¹⁰⁷ se jich připojilo pouze pár.^{108,109}

Navzdory všeobecnému útlaku židovského obyvatelstva měli vilenší Židé lepší postavení než jejich souvěrci v jiných oblastech impéria. Židovská kultura zde byla povolena.¹¹⁰ Podle sčítání lidu z roku 1897 mezi Židy bylo 55,6 % gramotných mužů a 35,4 % gramotných žen. Mezi celkovým obyvatelstvem gubernii to bylo 34,8 % a 22,9 %. I když procent gramotných Židů v porovnání s celkovým obyvatelstvem je vyšší, ale je nižší než skutečnost. Židé nepovažovali vždy za nutné uvádět při registraci znalost hebrejštiny, předpokládali, že se to rozumí samo sebou. Gramotnost městského židovského obyvatelstva ve městech byla vyšší než průměr: 59,5 % u mužů a 39,0 % u žen. Mezi ostatními konfesemi se židovské obyvatelstvo řadí z hlediska gramotnosti na střední místo.¹¹¹

Podíl Židů s vyšším, než základním vzděláním byl velmi nízký (asi 0,5%). Ve 20.století (údaje patrně odpovídají stavu z roku 1910) v gubernii bylo 641 *chederů*¹¹², ve kterých přednášel stejný počet (641) *melamedů*¹¹³ a učili se 8804 žáků.¹¹⁴ Průměrně v jednom *chederu* bylo zhruba 14 žáků. Kromě *chederů* bylo zde 44 základních škol: 27 státních, 6

---

¹⁰⁷ Alija (hebrejsky עלייה, doslova „cesta vzhůru“, „výstup“)[1] je souhrnný název pro židovskou imigraci do Palestiny a od roku 1948 do Státu Izrael. Židé hovoří o „návratu do domova svých otců“.

¹⁰⁸ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

¹⁰⁹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 558.

¹¹⁰ ДАШЕВСКИЙ, Х., Евреи в Литве in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 305.

¹¹¹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 561.

¹¹² Cheder (hebrejsky: חדר, doslova „pokoj, místnost“) je tradiční židovská základní škola, kde jsou vyučovány základy judaismu a hebrejštiny.

¹¹³ Melamed (hebrejsky מלמד "učitel", melammed) je učitel v chederu a karaimském midraši. V biblických dobách se tak označoval učitel náboženství nebo učitele obecně, používalo se zejména pro učitele dětí a téměř vždy bylo doprovázeno slovem "tinokot" (děti). Je zmíněn v Talmudu.

¹¹⁴ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 561.

veřejných (z toho 3 Talmud – tóry¹¹⁵) a 11 soukromých. Na 5000 židovských obyvatel tak připadala jedna škola. Celkový počet žáků v těchto 44 školách byl 5 050, zatímco počet učitelů se rovnal 116.¹¹⁶ V roce 1847 byl ve Vilně založen rabínský seminář.¹¹⁷ Ve Vilně byla také slavná ješiva "Ramayles" (pojmenovaná po rabínovi Maylesovi), ale nejproslulejší ve vilenské gubernii byla ješiva ve městě Voložin. V nejlepších dobách měla voložinská ješiva až 400 studentů, kteří byli z celého Ruska, a dokonce i ze zahraničí. Pod vlivem osvícenských myšlenek začali někteří studenti ješivy později vést světský život.¹¹⁸

Náboženské představy a způsob života Židů byly po tisíciletí určovány judaismem. V 18. století začalo do Běloruska z Volyně pronikat nové mystické hnutí, chasidismus. Chasidští vůdci, cadikové, byli na rozdíl od rabínů považováni za prostředníky mezi věřícími a Bohem, za čaroděje a jasnovidce. V Bělorusku měl chasidismus ve srovnání s Ukrajinou racionálnější charakter a dostal místní svébytnou formu – Chabad. Po vydání "Ediktu o Židech" z roku 1804, který oficiálně uznal existenci obou odvětví v judaismu, zaujal chasidismus legální místo v náboženském životě Židů v Ruské impérii. Mezi chasidy a stoupenci ortodoxního rabínského judaismu (chasidé je nazývali misnagdim, což v překladu znamenalo "odpůrci") se rozpoutal aktivní boj v podobě vzájemných udání úřadům, pamfletů, exkomunikace chasidů ze synagogy (cherem) atd.¹¹⁹

V "Židovské encyklopedii Brockhause a Jefrona" v roce 1910 se psalo, že výsledky sčítání skupin "Židů podle národností" a "Židů podle mateřského jazyka" se lišily o 1 %. Zhruba 2 000 Židů bylo při sčítání lidu zapsáno jako Rusové, protože za svůj mateřský jazyk považovali

---

¹¹⁵ Talmud-tóra původně byla komunitní židovská škola pro chudé a osiřelé chlapce. Vyučovala se tam hebrejšтина, Bible (zejména Pentateuch) a Talmud. Měla připravit žáky na studium v ješivě.

¹¹⁶ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 562.

¹¹⁷ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

¹¹⁸ ДАШЕВСКИЙ, Х., Евреи в Литве in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 305.

¹¹⁹ СОРОКИНА, И., Местечко Глубокое и его жители на фоне эпохи: XVIII – первая треть XX в. in: КОПЧЕНОВА, И., Глубокое: память о еврейском местечке. М., 2017., עפ"ר, ISBN 978-5-7576-0365-0., str. 57.

ruštinu.¹²⁰ Katolicismus vyznávalo 935 031 lidí, pravoslaví 415 208, judaismus 204 686, ke karaimům patřilo 576, starověrců bylo 25 673, pak v početností následovali mohamedáni a protestanti různých vyznání.¹²¹

V roce 1900 došlo k propuknutí antisemitských nálad křesťanských obyvatel v souvislosti s aférou Blondes, která způsobila „krvavou pomluvu“ (rus. навет, viz. kapitola „Pomluvy“) (obžalovaný byl v roce 1902 rehabilitován v plném rozsahu).¹²²

Hospodářský rozvoj celého Ruska zasáhl i tuto oblast. Přes Vilnius vedla železnice z Evropy do Petrohradu, což podnítilo hospodářský vzestup celé gubernii a mělo vliv na růst židovského obyvatelstva. Růst hospodářství přispěl k nárůstu počtu dělníků a řemeslníků, včetně židovského obyvatelstva. Všeobecný vývoj revolučních nálad vyvolal vznik židovských socialistických stran jako jsou *Bund* (jehož ustavující schůze se konala ve Vilně) a *Poalej Cijon* (doslova „dělníci Sijónu“).¹²³

Období mezi dvěma světovými válkami se vyznačovalo plodnou společenskou a kulturní činností vilniuských Židů, ačkoli připojení Vilniusu k Polsku (1920) mělo nepříznivý vliv na ekonomiku města.¹²⁴

---

¹²⁰ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 559.

¹²¹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 558.

¹²² [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

¹²³ ДАШЕВСКИЙ, Х., Евреи в Литве in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 312.

¹²⁴ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

1.3. Vitebská gubernie

Po prvním dělení Polska v roce 1772 se stal Vitebsk součástí Ruska. Židovská komunita ve městě tehdy měla 1227 osob (asi 25 % obyvatel).^{125,126} Sčítání lidu ve Vitebské gubernii, které bylo provedeno v roce 1772 pro daňové účely (a proto pravděpodobně vykazovalo mnohem nižší výsledek než ve skutečnosti), přineslo údaje pouze o 14 155 Židech obou pohlaví. To představovalo pouze 2,76 % z celkového počtu obyvatel provincie.¹²⁷ Největší komunity v celé běloruské části Ruského impéria byly ve Vitebsku a Polocku. V roce 1787 žilo v Polocku 1155 Židů, ale v roce 1815 jich bylo 2600, tj. 56,3 %.¹²⁸ Od roku 1776 byl Vitebsk okresním městem Polocké gubernie, ale již od roku 1807 se stal centrem Vitebské gubernie.¹²⁹

Vitebská gubernie vznikla v roce 1802 a měla 12 ujezdů a patřila k běloruské části židovského světa Zóny osídlení. Poměr mezi židovskou a křesťanskou obchodně-průmyslovou třídou v gubernii byl v tomto roce následující: v ujezdech bylo celkem 1049 křesťanských a 171 židovských obchodníků. Křesťanských měšťanů bylo 10456, zatímco židovských 7868.^{130,131}

Záhy po připojení gubernie k Rusku byli Židé nuceni přestěhovat se z ujezdů do měst, aby se nezúčastňovali obchodování s rentami a vínem. Toto opatření se pak rozšířilo i na další gubernie Zóny osídlení, ale později bylo zcela zrušeno. Avšak pro Vitebskou (a Mogilevskou) gubernii byla udělena výjimka: dekretem z 11. dubna 1823 se Židé museli v krátké době

---

¹²⁵ ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белорусии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 317.

¹²⁶ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

¹²⁷ КЛИЕР, Дж. Д., Россия собирает своих евреев (происхождение еврейского вопроса в россии: 1772-1825). М.; Иерусалим: «Гешарим» — Мосты культуры, 2000 . Dostupné online na: <https://www.litmir.me/br/?b=48309&p=2> [online], [cit.-26.12.2022].

¹²⁸ ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белорусии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 317.

¹²⁹ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

¹³⁰ ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белорусии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 317.

¹³¹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 633.

пřestěhovat do měst, toto omezení bylo zahrnuto i do Ediktu z roku 1835. Podle sčítání lidu z roku 1847 žilo v gubernii 50 353 Židů. Zákon z 8. února 1865 o právu Židů na všeobecný prodej alkoholu a lihovin v guberniích Zóny osídlení stanovil, že ve Vitebské gubernii byl povolen pouze dočasný pobyt Židů na vesnicích. Jako výsledek můžeme poznamenat to, že v roce 1880 žilo v gubernii 135 789 Židů, z nichž 82509 ve městech.^{132,133} A podle sčítání lidu z roku 1897 žilo tam již 175 629 osob.¹³⁴ Před tím v roce 1871 byl podíl národností ve Vitebské gubernii přibližně následující: Bělorusové 62 %, Velkorusové 5,5%, Poláci 2,25%, Lotyšši 20 %, Židé 10 %.¹³⁵

Židé měli 18 synagog a 249 modliteben; měli 7 státních rabínů a 16 pomocných rabínů. Taktéž jim patřilo několik škol pro chlapce a dívky, rabínská škola, *Talmud-tóra* a židovská nemocnice.^{136,137}

Co se týče gramotnosti jsou známé data o ruské gramotnosti z roku 1897, která by měla být velmi přesná. V procentech jde o 37,7% mužů a 22,3% žen. S tím, že hebrejštinu jako svou mateřštinu označilo 174240 lidí.^{138,139}

---

¹³² БРОКГАУЗ, Ф.А., ЕФРОН, И.А., Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, том VIа, Санкт-Петербург, Семеновская Типолиитография (И.А. Ефрона), 1892, str. 559.

¹³³ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 634.

¹³⁴ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31, [cit.-29.8.2022].

¹³⁵ БРОКГАУЗ, Ф.А., ЕФРОН, И.А., Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, том VIа, Санкт-Петербург, Семеновская Типолиитография (И.А. Ефрона), 1892, str. 558.

¹³⁶ [https://jewishencyclopedia.com] – 5.8.2022.

¹³⁷ БРОКГАУЗ, Ф.А., ЕФРОН, И.А., Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, том VIа, Санкт-Петербург, Семеновская Типолиитография (И.А. Ефрона), 1892, str. 561.

¹³⁸ БРУЦКУС, Б. Д., Статистика еврейского населения : распределение по территории, демографические и культурные признаки еврейского населения по данным переписи 1897 г., Выпуск 3, Санкт-Петербург, Еврейс. колонизацион. о-во., 1909, dostupné online na: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/36002-brutskus-b-d-statistika-evreyskogo-naseleniya-raspredelenie-po-territorii-demograficheskie-i-kulturnye-priznaki-evreyskogo-naseleniya-po-dannym-perepisi-1897-g-spb-1909-statistiko-ekonomicheskie-ocherki-i-issledovaniya-vyp-3#mode/inspect/page/177/zoom/4>, [cit.-4.1.2023].

¹³⁹ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по родному языку, губерниям и областям, dostupné online na: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97.php?reg=83, [cit.-4.1.2023].

Židé se v této oblasti usadili již dávno. Ve svých rukou soustředili téměř veškerý obchod a výrobu v gubernii. Téměř všichni řemeslníci byli Židé. Židovští obchodníci provozovali rozsáhlý obchod s Rigou a cizími zeměmi, přičemž hlavním vývozním zbožím bylo pečivo, len, konopí, řepný cukr a dřevo. Stovky Židů byly zaměstnány jako krejčí a vyráběli oblečení, které se prodávalo v obchodech v řadě velkých ruských měst. Hlavním zaměstnáním obyvatel gubernii bylo zpravidla zemědělství, je zřejmé, že zemědělství bylo rozšířeno i mezi Židy.^{140,141} Židé ve Vitebské gubernii se také zabývali "vodními profesemi". Protékala zde jedna z největších řek běloruské části Zóny osídlení, která se jmenovala Západní Dvina. Byly zde také stovky velkých i malých jezer. Například v chasidských příbězích se často objevují zmínky o židovských rybářích, a když mluvíme o zvláštностech místní kuchyně, nelze nezpomenout, že na šabatovém stole zaujímaly hlavní místo plněné ryby. Židé provozovali lodní převozy, parníky a splavovali dřevo po řekách. Předpokládá se také, že většina *buralků*¹⁴² na březích Západní Dviny (místně známé jako rus. лайбовники „lajbovniki“) byli Židé.¹⁴³

V roce 1897 žilo v Polocku přes 20 000 obyvatel, z toho více než polovina Židů. Zde se nacházelo víc institucí, včetně státní školy pro chlapce, řízených židovskou komunitou, než obvykle židovské obce v Rusku měly. Komunita byla ortodoxní a prodej čehokoli Židem o šabatu bylo zde téměř neslýchaným jevem.¹⁴⁴ Koncem 19. století se město stalo centrem protizidovské agitace, zejména proto, že se zde nacházelo několik ruských pravoslavných klášterů a důstojnická škola. Když v říjnu 1905 vypukly pogromy, úřady zakázaly ve městě židovské sebeobrané aktivity. V roce 1910 žilo v Polocku již 19 252 Židů. Komunita spravovala 23 synagogy, *Talmud-tóru* a židovské vysoké učení.¹⁴⁵

Výstavba železnice Orel-Vitebsk-Dvinsk v 60. letech 20. století učinila z Vitebska významné hospodářské centrum, což vedlo k rychlému růstu města. V roce 1897 žilo ve

---

¹⁴⁰ БРОКГАУЗ, Ф.А., ЕФРОН, И.А., Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, том VIa, Санкт-Петербург, Семеновская Типолиитография (И.А. Ефрона), 1892, стр. 559.

¹⁴¹ [<https://jewishencyclopedia.com>] – 5.8.2022.

¹⁴² Burlak (též burlák) je označení pro člověka-tahače lodí nebo vorů proti proudu řeky v carském Rusku. Nejčastěji byli používáni na řece Volze. Objeví se na konci 16. století a v průběhu 17. století.

¹⁴³ ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белорусии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., стр. 317-318.

¹⁴⁴ [<https://jewishencyclopedia.com>] – 5.8.2022.

¹⁴⁵ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 10.8.2022.

Vitebsku 34 420 Židů (52,4 % všech obyvatel). Ale podle JewishEncyclopedia v roce 1897 žilo ve Vitebsku 39 520 Židů (z celkového množství 65 871 obyvatel, teda zhruba 60%).^{146,147}

Ve Vitebsku se usadili Židé, kteří byli vyhnáni z Moskvy, čím se tady zvěstil počet představitelů *Haskaly*. Začalo se zde rozvíjet hnutí *Chovevej Cijon*¹⁴⁸ a později i socialistické hnutí. Vitebsk byl jedním z prvních center *Bundu*.^{149,150}

V roce 1905 vitebští Židé informovali městskou radu, že jejich dva zástupce nepovazují za zástupce židovského obyvatelstva, protože nebyly Židy zvoleny, ale jmenovány vládou. V témže roce vydali Židé z města, stejně jako Židé z mnoha dalších komunit, výzvu k ruskému lidu za spravedlivější zákonodárství.¹⁵¹

Během první světové války byl Vitebsk tranzitním místem pro desítky tisíc Židů vyhnaných z Litvy. Ve městě se jich usadilo několik tisíc.¹⁵²

S nástupem sovětské moci začala vitebská židovská komunita upadat. Kehila (organizace židovské obce) byla zrušena za sovětské vlády v roce 1918, stejně jako mnoho dalších židovských veřejných institucí. Tisíce Židů, kteří se do Vitebska přistěhovali z Litvy a Lotyšska, využily práva vrátit se do míst svého původního bydliště a opustily Sovětský svaz.^{153,154}

---

¹⁴⁶ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

¹⁴⁷ [https://jewishencyclopedia.com] – 5.8.2022.

¹⁴⁸ Chovevej Cijon (hebrejsky: חובבי ציון, doslova „Milovníci Sijónu“) byla skupina osob považovaná za předchůdce a zakladatele moderního sionistického hnutí.

¹⁴⁹ Bund (v jidiš בונד, doslova „Svaz“, celým názvem Všeobecný dělnický židovský svaz v Litvě, Polsku a Rusku, v jidiš אלגעמיינער יידישער ארבעטער בונד אין ליטע פוילין און רוסלאנד, Algemajner jidišer arbeter bund in Lite, Pójlin un Rusland) byla židovská sekulární sociálně demokratická strana.

¹⁵⁰ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 10.8.2022.

¹⁵¹ [https://jewishencyclopedia.com] – 5.8.2022.

¹⁵² [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

¹⁵³ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 10.8.2022.

¹⁵⁴ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

1.4. Volynská gubernie

Volyň byla historická oblast na severozápadě Ukrajiny. Nejstarší informace o volyňských Židech se nachází ve zprávě o truchlení Židů z města Vladimíra Volynského nad smrtí volyňského knížete Vladimíra Vasilkoviče (zemř. 1288). Existují však podněty k domněnce, že zde židovská osídlení existovalo již od 12. století. To se odráží v jednom slovanském prameni, v Ipatjevském letopise z roku 1288 (6796), který hovoří o tom, že Židé oplakávali Vladimíra Vasilkoviče, volyňského knížete. Někteří komentátoři se však domnívají, že Židé jsou zde zmíněni mezi ostatními cizinci, kteří obchodovali na Volyni. Existenci židovské komunity ve volyňských městech Volodymyr a Holm (Chelm) však potvrzuje židovský pramen, datovaný rovněž do konce XIII. století, tedy do stejného období, do kterého spadá pohřeb Volodymyra Vasilkoviče. V knize responzí Jicchaka ben Mošeho¹⁵⁵ Světlo zaseté (Or zarua) je v č. 157 popsán nucený rozvod: „Poslali jsme pro jeho ženu a pro posla do Vladimíru, aby se zde rozvedla, pobídlí jsme ho, aby jí dal rozvod sám, ale on nechtěl, a z Cholmu jsme nařídili poslat pro něj“.^{156,157,158}

Za zlatý věk volyňských Židů bylo považováno období mezi připojením k Polsku v roce 1569 a obrovskými protizidovskými pogromy, kterými v roce 1648 bylo provázeno povstání Bohdana Chmelnického. V polovině 17. století žilo na Volyni ve 46 osadách 15 000 Židů. Chmelnického kozácko-nevolnické povstání podkopalo základy židovského života na Volyni. Většina Židů, kteří se dozvěděli o porážce polské armády, hledala útočiště v opevněných městech. Po masakru Židů v opevněném městě Polonném, kterého se díky zradě ukrajinských měšťanů zmocnili povstalci, však volyňští Židé zahájili hromadný útěk na západ. V 60. letech 17. století, když byl v Polsku relativní klid, se počet Židů na Volyni zřejmě obnovil. Koncem 70. let 17. století žilo zde asi 20 000 Židů.¹⁵⁹

Během následujícího století počet Židů na Volyni neustále rostl a v roce 1765 bylo ve 116 městech, vesnicích a osadách evidováno 51736 Židů (ve skutečnosti byl jejich počet zřejmě

---

¹⁵⁵ Jicchak ben Moše, nazývaný podle svého díla Jicchak Or Zarua, odtud akronymem Riaz (Rabbi Jicchak Or Zarua), podle svého posledního působiště někdy také mi-Wina (z Vídně, hebrejsky מוֹיִנָּה יִצְחָק), (okolo 1180 v Čechách – kolem roku 1260 ve Vídni) byl židovský učenec původem z Čech, pro které používá označení "země Kenánská".

¹⁵⁶ [eleven.co.il/odot/] – 19.3.2022.

¹⁵⁷ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 10.8.2022.

¹⁵⁸ КУЛИК, А., Евреи Древней Руси: источники и историческая реконструкция, [cit.-2.9.2022], str.57, dostupné online na: <http://history.org.ua/JournALL/ruthenica/7/4.pdf>.

¹⁵⁹ [eleven.co.il/odot/] – 19.3.2022.

ještě vyšší).^{160,161} Značná část z nich si v té době pronajímala hostince a převzala některá odvětví zemědělství. Někteří Židé obchodovali s různými zeměpány, zatímco jiní obchodovali samostatně s rolníky. Někteří volynští židovští obchodníci obchodovali s jinými oblastmi Polska, a dokonce navštěvovali jarmarky v jiných zemích. Počet židovských řemeslníků rostl.¹⁶²

Volyn (spolu se sousedním Podolím) byla také prvním centrem chasidismu. Několik přívrženců Izraele Baal Šem Tova bylo volyňského původu a během následující generace se Ḥasidismus na Volyni rychle rozvíjel.¹⁶³

Po druhém dělení Polska (1793) získalo Rusko východní část Volyně, z níž vznikla Izjaslavská gubernie. Při třetím dělení (1795) připadla Rusku i západní část Volyně. Zároveň změnily se hranice, a dokonce i název gubernie, která byla přejmenována na Volyňskou gubernii.¹⁶⁴ Vznik gubernie se datuje od roku 1797.¹⁶⁵

V 19. století se počet židovského obyvatelstva značně zvýšil. Podle sčítání lidu z roku 1847 bylo ve Volyňské gubernii 141 židovských obcí s celkovým počtem 174 457 osob a podle sčítání lidu z roku 1897 žilo tam již 395 782 osob. Ze 190 židovských osad ve 175 žilo více než 100 000 osob. A v Baranovce, Vysocke, Gricevu, Děmidovce, Ignatovce, Kiselinu, Ozdutiči, Ozeranu, Rogačevu, Malém Selišči, Sofjevce, Torgovici žilo více než 90 % Židů.^{166,167,168}

---

¹⁶⁰ КОГАН, Л., Всемирный Союз волыньских евреев, [cit.-29.8.2022], dostupné online na: <https://berkovich-zametki.com/2009/Zametki/Nomer5/LKogan1.php>.

¹⁶¹ [eleven.co.il/odot/] – 19.3.2022.

¹⁶² [eleven.co.il/odot/] – 19.3.2022.

¹⁶³ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 2.9.2022.

¹⁶⁴ БРОКГАУЗ, Ф.А., ЕФРОН, И.А., Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, том VII, Санкт-Петербург, Семеновская Типолитография (И.А. Ефрона), 1892, str. 128.

¹⁶⁵ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 738.

¹⁶⁶ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na:

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31, [cit.-29.8.2022].

¹⁶⁷ КОГАН, Л., Всемирный Союз волыньских евреев, [cit.-29.8.2022], dostupné online na: <https://berkovich-zametki.com/2009/Zametki/Nomer5/LKogan1.php>.

¹⁶⁸ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 739.

Taktéž Volyň má spojitost i s Karaity¹⁶⁹. Jedním z prvních karaitských historiků byl samouk Mordechaj ben Josef Sultanský (asi 1772-1862), představený lucké komunity (Volyň). Po návštěvě cara Mikuláše I. na Krymu v roce 1837 sepsal významnou knihu *Zekher zaddikim* (Paměť spravedlivých). Během této návštěvy položili vzácní hosté představitelům komunity řadu otázek o historii osídlení Krymu Karaity, o dokumentárních pramenech o jejich původu, o jejich významných historických osobnostech a o rozdílech mezi karitským a rabínským judaismem. Tyto dotazy daly Sultanskému a dalším představitelům Karaitů podnět k vytvoření nové historie Karaitů.¹⁷⁰

Gramotnost Židů, která podle sčítání z roku 1897, činila 32,8 %, skládala se z gramotností v ruštině (17,4 %) a gramotností v ostatních jazycích a hebrejštině (15,4 %). Tento poslední údaj je třeba uznat za naprosto nesprávný. Sčítání lidu muselo zaznamenávat gramotnost v hebrejštině velice nepřesně, neboť neznalost hebrejštiny u židovských mužů patřila k velmi vzácným jevům. Ruštinu ovládalo 24,5 % židovských mužů gubernii, většinou ve věku 20-29 let (43,8 %) a 10,7 % židovských žen gubernii, většinou ve věku 10-19 let (20 %). Počet osob, které získaly vyšší než základní vzdělání, byl nízký, což bylo způsobeno nízkou dostupností středoškolského a vysokoškolského vzdělání. Školský systém nebyl uspokojivý, protože asi 67 % osad s více než 500 obyvateli nemělo jedinou židovskou školu. Podle údajů z roku 1898 zde bylo 43 základních židovských škol (7 státních, 8 *Talmud-tóry*, 1 obecná a 27 soukromých). *Chederů* bylo 1 289, ve kterých celkově učilo 1 502 *melamedů*. Studentů bylo celkem 19 698 chlapců a 2 124 dívek, takže na jeden *cheder* připadalo 17 dětí (ve městech 19).¹⁷¹

Podle údajů z roku 1897 se židovské obyvatelstvo v gubernii zabývalo především výrobou oděvů, obchodem (existovaly různé kategorie, např. obchod s dobytkem, látkami,

---

¹⁶⁹ Karaimové nebo Karaité je komunita etnických semitských národů, přívrženců karaitského judaismu ve východní Evropě. Karaitský judaismus odmítá ústní Tóru a uznává pouze Tanach (Starý zákon) a tím se odlišuje od druhého směru judaismu, označovaného jako rabínský.

¹⁷⁰ AKHIEZER, G., *Historical Research and Forgeries in the Age of Nationalism: The Case of the Russian Empire Between Jews and Russians*. East european Jewish affairs. Abingdon: Routledge, 2018, 48(2), 101-117 [cit. 2022-08-14]. ISSN 1350-1674. Dostupné z: doi:10.1080/13501674.2018.1434980.

¹⁷¹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., *Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем*, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 741.

stavebními materiály atd.), různými řemesly (např. zpracování dřeva, kovů) a zemědělstvím. Rozsah byl velmi různorodý.¹⁷²

Volyňští Židé nebyli přímo poškozeni pogromy v Rusku v 80. letech 19. století a v letech 1905-1906. Během první světové války a ruské občanské války je však postihlo mnoho katastrof.¹⁷³

V roce 1913 dosáhl počet židovských obyvatel v gubernii svého maxima 554 451 osob (14,3 % z celkového počtu obyvatel). Podíl Židů bez stálého zaměstnání nebo s nevýrobní prací je poměrně vysoký 5,8 % (pouze 0,61 % z celkového počtu obyvatel).¹⁷⁴

V roce 1915 se ruští vojáci dopouštěli pogromů na Volyni, stejně jako v ostatních oblastech v blízkosti fronty, když prosazovali vyhnání Židů kvůli jejich údajné neloajalitě vůči Rusku. V létě 1917 vojáci prchající z fronty vraždili a okrádali Židy v různých částech Volyně. Situace se zhoršila v důsledku nepřátelství mezi Ukrajinci a bolševiky v roce 1918 a nepokoje vyvrcholily sérií pogromů ozbrojených band proti Židům a častými změnami režimu v letech 1919-1920. V roce 1919 se Židé stali součástí židovské komunity, která se v roce 1919 stala součástí ukrajinské armády. Při těchto pogromech zahynulo mnoho tisíc lidí. Během polsko-sovětské války v roce 1920 trpěli volyňští Židé z rukou obou stran.¹⁷⁵

Na konci 19. a počátku 20. století nabyla emigrace volyňských Židů velkých rozměrů. Hlavní proud emigrantů směřoval do Spojených států amerických, v menší míře do Kanady, malé skupiny se usadily také ve Francii, Velké Británii, Argentíně, Austrálii a dalších zemích. Současně probíhala repatriace Židů do jejich historické vlasti *Erec Jisrael*.¹⁷⁶

---

¹⁷² КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 739-743.

¹⁷³ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 2.9.2022.

¹⁷⁴ КОГАН, Л., Всемирный Союз волыньских евреев, [cit.-29.8.2022], dostupné online na: <https://berkovich-zametki.com/2009/Zametki/Nomer5/LKogan1.php>.

¹⁷⁵ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 2.9.2022.

¹⁷⁶ КОГАН, Л., Всемирный Союз волыньских евреев, [cit.-29.8.2022], dostupné online na: <https://berkovich-zametki.com/2009/Zametki/Nomer5/LKogan1.php>.

1.5. Grodenská gubernie

Grodenská gubernie, která se v roce 1793 stala součástí Ruska, se od roku 1795 nazývala Slonimská gubernie a v letech 1797-1801 (po sloučení s Vilneskou gubernií) se nazývala Litevská.¹⁷⁷ Centrem bylo Grodno (Grodna), dnes centrum Grodenské oblasti v Běloruské republice. Předpokládá se, že Židé se zde objevili koncem 12. století.¹⁷⁸ V 16. století se měšťané v Grodně chovali k Židům, zejména k řemeslníkům, nepřátelsky. Grodno se však proslavilo jako centrum židovské vzdělanosti.¹⁷⁹

V roce 1797 žilo v gubernii zhruba 29255 Židů.¹⁸⁰ Ale podle sčítání lidu z roku 1847, zřejmě po výše pospaných změnách a událostech, číslo se zvýšilo na 98296.¹⁸¹

Podle údajů z let 1886-1887 žilo v gubernii asi 247 191 Židů (tento počet nezahrnoval jeden z *ujezdů*). Z tohoto počtu bylo 42 702 řemeslníků, což představovalo 17,27 % veškerého židovského obyvatelstva gubernie.¹⁸²

Podle sčítání lidu z roku 1897 žilo v gubernii 280489 židů, z nichž 135473 mužů a 145016 žen.¹⁸³

Grodno bylo dlouho považováno za jedno z center duchovního života polských Židů. Z významných talmudistů, kteří zastávali funkci rabína v Grodně, je známý především Mordechaj Jaffe (16. století). V 18. století žil v Grodně slavný rabín a kabalista Ziskind

---

¹⁷⁷ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 6, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 794.

¹⁷⁸ [eleven.co.il/odot/] – 19.7.2022.

¹⁷⁹ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 2.9.2022.

¹⁸⁰ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 6, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 794.

¹⁸¹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 6, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 794.

¹⁸² По вопросу о черте оседлости для евреев. Печатано с разреш. Высш. комис. для пересмотра действующих о евреях в Империи законов, Санкт-Петербург : типо-лит. Вольфа, 1888, str. 16.

¹⁸³ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na:

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31, [cit.-29.8.2022].

(Alexander) ben Moše (zemřel v roce 1794). První kniha vydaná v hebrejštině v Litvě byla vytištěna v Grodně v roce 1788.¹⁸⁴

Téměř polovina Židů gubernii se živila průmyslem. Rozvoj továrenské výroby však nejenže nesnížil počet židovských řemeslníků, ale zdá se, že jej dokonce zvýšil. Více než 61% řemeslníků v gubernii byli Židé a ve městech to bylo až 80 % (údaje za rok 1897). Nejvyšší podíl řemeslníků tvořili krejčí: 29,3 %, dále obuvníci, kterých bylo 18,9 %, truhláři, tesaři, soustružníci atd: 11,7 %; pekaři, řezníci atd: 13,4 %; ostatní řemesla byla zastoupena méně. Žen řemeslnic se podílelo na výrobě 14 %, zabývaly se vyšíváním, výrobou punčochového zboží, umělých květin, klobouků apod. Výroba punčoch byla na velmi vysoké úrovni a ženy řemeslnice měly stejný plat jako třeba obuvníci.¹⁸⁵

Navzdory četným zákazům a omezením se rozšířil také prodej lihovin a provoz hostinců. Podle údajů z roku 1829 bylo 96 židovských lihovarů v 11 státních městysech¹⁸⁶ a 233 v 67 zeměpanských městysech (219 ve vlastnictví Židů a 14 v nájmu Židů). V té době bylo v Grodenské gubernii celkem 329 lihovarů, které ročně dokázali vyrobit 93797 kýblů vína.¹⁸⁷

Židovská komunita v Grodně byla jednou z nejhudších v Rusku. Bylo zde málo průmyslu a velké procento obchodních podniků provozovaly ženy. Byl tady obvyklý počet vzdělávacích a charitativních institucí, dvě *Talmud-tóry*, *gemilut ḥasadim*, "Volksküche" pro chudé a další podobnou instituci, která zajišťuje košer stravu pro židovské vojáky. Existovala také obchodní škola založená Samuelem Lapinem. Kromě státní školy od roku 1903 fungovala zde vynikající soukromá škola, kterou vedl B. Šapira, a moderní *cheder* založený sionisty.¹⁸⁸

Hlavním tradičním zdrojem příjmů grodenských Židů byl obchod (především se zemědělskými a dřevařskými výrobky) a řemesla, v 19. století se také rozvíjel průmysl. V roce 1887 vlastnili Židé 88 % obchodních podniků, 76 % továren a dílen a 65,2 % nemovitostí v

---

¹⁸⁴ [eleven.co.il/odot/] – 19.7.2022.

¹⁸⁵ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 6, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 796-797.

¹⁸⁶ Městyse existovaly na území historického polsko-litevského státu (zhruba nynější Polsko, Bělorusko, Litva, část Lotyšska a západ nynější Ukrajiny) i před socialismem, tehdy se používal polský pojem miasteczko (ruský výraz местечко je přibližným přepisem polského výrazu do cyrilice), litevský miestelis, lotyšsky miests, ukrajinsky містечко, v jidiši לטשטש (šetl).

¹⁸⁷ СОРОКИНА, И., Роль евреев в экономическом развитии местечек Беларуси в первой половине XIX в., in: Восточноевропейское еврейство: история и современность, 2003, str. 157.

¹⁸⁸ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 2.9.2022.

Grodně.^{189,190} Přes všechny pokusy o zákaz se silně rozvíjelo také lihovarnictví a pohostinství. Celkem bylo v roce 1829 v lokalitách Grodenské gubernie 329 lihovarů (219 vlastněných a 14 pronajatých Židy), které ročně vyrobily 93 797 věder vína.¹⁹¹

Gramotnost Židů byla zhruba stejná jako v celé Zóně osídlení a nelze ji vyjádřit přesnými čísly. Muži byli zhruba dvakrát gramotnější v ruštině (29,2 %) než ženy (16,6 %) a nejvíc gramotných Židů bylo ve věku 20 až 30 let. Tady je ještě třeba poznamenat chybu nejspis na strane autora článku v Židovské encyklopedii Brockhause a Jefrona, zřejmě uvádí zde statistiku Minské gubernii (viz Бруцкис, Бер Давидович. Статистика еврейского населения : распределение по территории, демографические и культурные признаки еврейского населения по данным переписи 1897 г.).^{192,193}

Počet Židů s vyšším, než základním vzděláním byl v gubernii do roku 1898 naprosto zanedbatelný. Situace ve školství byla málo potěšující: počet dětí ve školním věku činil asi 36 000, z toho méně než 1 000 židovských dětí studovalo ve všeobecných zařízeních a v židovských školách asi 4 000, takže asi 85 % zůstávalo mimo školu. Podle údajů z roku 1898 bylo v Grodenské gubernii 698 *chederů*. V 698 *chederech* bylo 808 *melamedů*, v průměru v jednom *chederu* se učilo 11 dětí. Bylo zde 15 státních základních škol, 7 škol *Talmud-tóra*, 1 obecná a 24 soukromých. Celkem zde bylo 47 škol s více než 4 000 židovskými žáky. Existují 3 židovské odborné školy, z toho 2 dívčí: celkový počet studentů je 50.¹⁹⁴

---

¹⁸⁹ [eleven.co.il/odot/] – 19.7.2022.

¹⁹⁰ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 2.9.2022.

¹⁹¹ СОРОКИНА, И., Роль евреев в экономическом развитии местечек Беларуси в первой половине XIX в., in: Восточноевропейское еврейство: история и современность, 2003, str. 157.

¹⁹² КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 6, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 796.

¹⁹³ БРУЦКУС, Б. Д., Статистика еврейского населения : распределение по территории, демографические и культурные признаки еврейского населения по данным переписи 1897 г., Выпуск 3, Санкт-Петербург, Еврейс. колонизацион. о-во., 1909, dostupné online na: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/36002-brutskus-b-d-statistika-evreyskogo-naseleniya-raspredelenie-po-territorii-demograficheskie-i-kulturnye-priznaki-evreyskogo-naseleniya-po-dannym-perepisi-1897-g-spb-1909-statistiko-ekonomicheskie-ocherki-i-issledovaniya-vyp-3#mode/inspect/page/177/zoom/4>, [cit.-4.1.2023].

¹⁹⁴ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 6, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910, str. 796.

V roce 1906 fungovalo v Grodně 100 *chederů* (1200 žáků), sedm mužských základních škol (566 žáků) a pět ženských škol (527 žáků). V roce 1907 byly v Grodně otevřeny Grodenské pedagogické kurzy, jediná vzdělávací instituce v Rusku, která připravovala židovské učitele. Kurzy založila Společnost pro šíření osvěty mezi Židy v Rusku. Kurzy byly vybavené vlastní knihovnou.¹⁹⁵

V letech 1897-1917 odešlo z Grodenské gubernie do Spojených států 73 000 lidí.¹⁹⁶

Na začátku roku 1915 provedly kozácké jednotky ruské armády pogrom v Grodně. V dubnu 1915 bylo židovské obyvatelstvo z Grodenské gubernie vyhnáno na příkaz vyššího vojenského velení – velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče, vrchního velitele, a generála N. Januševiče, náčelníka štábu.¹⁹⁷

---

¹⁹⁵ [eleven.co.il/odot/] – 19.7.2022.

¹⁹⁶ РОЗЕНБЛАТ, Е., ЕЛЕНСКАЯ, И., Динамика численности и расселения белорусских евреев в XX веке, Опубликовано в журнале "Диаспоры", 2002, №4, с. 27-52, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2003/0105/analit03.php>, [cit.-1.9.2022].

¹⁹⁷ [eleven.co.il/odot/] – 19.7.2022.

1.6. Jekateřinoslavská gubernie

Jekateřinoslavská gubernie byla původně administrativně součástí Novorossijské gubernie pod názvem Jekateřinoslavská provincie. V roce 1783 vzniklo Jekateřinoslavské naměstničestvo¹⁹⁸, od roku 1803 Jekateřinoslavská gubernie. 23. prosince 1791 rozšířila carevna Kateřina Veliká občanská práva, které platili pro Židy z Běloruska, připojeného po dělení Polska, na Jekateřinoslavské naměstničestvo.^{199,200} Centrem bylo město Jekateřinoslav, dnes známé spíše jako Dnipro (do roku 2016 Dněpropetrovsk). Dněpropetrovsk (do roku 1926 Jekateřinoslav), je město a průmyslové centrum na řece Dněpr na Ukrajině. Židé se zde poprvé usadili krátce po jeho založení v roce 1778 a v roce 1804 se město stalo součástí Zóny osídlení.²⁰¹

Gubernie byla rozdělena na 8 ujezdů: Jekateřinoslavský, Alexandrovský, Bachmutský, Verchnedněprovský, Mariupolský, Novomoskovský, Pavlogradský a Slavjanoserbský. Bylo to celkem 9 měst a 13 městysů.²⁰²

V polovině 19. století byla vybudována železnice do Oděsy a Židé se významně podíleli na rozvoji obchodu s obilím a jeho vývozu. Později, když byla Doněcká uhelná pánev spojena s městem železnicí, se Židé zapojili do hutního průmyslu. V letech 1846-1855 bylo v Jekateřinoslavské gubernii a v okolí samotného města založeno několik židovských zemědělských kolonií, v nichž žilo asi 8 000 osob; některé ze zmíněných kolonií existovaly až do německé okupace za druhé světové války.^{203,204}

---

¹⁹⁸ Naměstničestvo (rus. Наместничество) byla vyšší administrativně-územní jednotka Ruského impéria v letech 1775-1799. Před tím se nazývala gubernie, která byla nahrazena v důsledku reformy gubernií Kateřiny II. V roce 1796 byly Pavlem I. zrušeny a byly opět vráceny gubernie, které se dělily na ujezdy.

¹⁹⁹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 7, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1910, str. 497-498.

²⁰⁰ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [<https://librusec.pro>].

²⁰¹ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 2.9.2022.

²⁰² КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 7, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1910, str. 498.

²⁰³ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 2.9.2022.

²⁰⁴ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 7, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1910, str. 501-503.

V Jekaterinoslavi bylo deset soukromých židovských vzdělávacích institucí, *Talmud-tóra* (400 žáků) založená v roce 1857, *ješiva* (74 žáků) a 92 *chederů* (855 žáků). Sionistické hnutí dosáhlo ve městě velkého pokroku, propagandu provádí několik spolků pod vedením Michaela Usiškina. Postoj křesťanského obyvatelstva k Židům byl v roce 1881 vyjádřen v rozhodnutích zemské komise pro židovskou otázku, která zde byla stejně jako v jiných vládních městech vytvořena za účelem zjištění příčin protižidovských pogromů. Tato komise viděla cestu k řešení židovské otázky ve vydání řady nařízení omezujících práva Židů v obchodování, v nabývání nemovitostí, v účasti na samosprávě atd. Protižidovským pogromům se nevyhnuily ani Jekaterinoslav. Dne 20. července 1883 vtrhl dav do židovských domů a způsobil velkou pohromu. Mnoho zničených rodin bylo nuceno hledat bezpečí na útěku.²⁰⁵

Celkový počet obyvatel gubernie podle sčítání lidu z roku 1897 činil 2 113 674. V provincii žilo 101 088 Židů, což představovalo 4,8 % obyvatelstva. Jako samostatnou skupinu lze vyčlenit *Karaity*, kterých bylo 359 a v roce 1926 jich bylo 145. Ve dnech 21.-23. října 1905 opět propukly pogromy, při nichž bylo zabito 74 Židů, stovky jich byly zraněny a mnoho majetku bylo vyrabováno a zničeno. V roce 1904 byla zorganizována místní sebeobrana, která čítala 600 členů, z toho 2 % křesťanů.^{206,207,208}

Během první světové války a občanské války v Rusku se do Dněpropetrovska uchýlily tisíce Židů, v roce 1920 jich zde žilo 72 928. Během občanské války (1917-1920) město několikrát změnilo majitele, trpělo dávkami, drancováním, znásilňováním a vraždami. V červnu 1919 *Děnikinova*²⁰⁹ armáda znásilnila asi 1 000 žen a v květnu 1919 Grigorjevova skupina zabila 150 Židů.²¹⁰

Po nastolení sovětské vlády zde stejně jako jinde v Sovětském svazu zanikl život židovské komunity. Sionistická činnost byla zakázána a ve dnech 18.-22. září 1922 bylo zatčeno

---

²⁰⁵ [https://jewishencyclopedia.com] – 5.9.2022.

²⁰⁶ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГИИЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 7, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1910, str. 498.

²⁰⁷ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 2.9.2022.

²⁰⁸ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31, [cit.-29.8.2022].

²⁰⁹ Anton Ivanovič Děnikin (rusky Антон Иванович Деникин; 16. prosince 1872, Włocławek – 8. srpna 1947, Ann Arbor) byl generál ruské carské armády a v době občanské války v Rusku jeden z bílých generálů.

²¹⁰ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 2.9.2022.

asi 1000 osob. Povolena byla pouze činnost He-Ḥalutz, a to až do jeho rozpuštění v létě 1926. V roce 1926 žilo v Dněpropetrovsku 62 043 Židů (26,7 % z celkového počtu obyvatel).^{211,212}

---

²¹¹ [eleven.co.il/odot/] – 24.9.2022.

²¹² [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 2.9.2022.

1.7. Kyjevská gubernie

Nejstarším dokladem o židovském (zřejmě chazarském) pobytu v Kyjevě je tzv. kyjevský dopis: výzva adresovaná židovským obcím po celém světě k získání finančních prostředků na pomoc kyjevskému Jaakovu bar Chanuce (10. století). Podle staroruských kronik navštívilo kyjevského knížete Vladimíra (cca 958–1015) několik Židů z Chazarska, aby se ho pokusili obrátit na judaismus (986).^{213,214}

Po zhruba 150leté přestávce, kdy Žide v této oblasti vůbec nežili, byla kyjevská obec obnovena v roce 1793, po druhém dělení Polska. V samotném Kyjevě vznikla kolem roku 1792 nová židovská komunita (73 osob, pocházejících z běloruských a polských oblastí). Při sčítání lidu v roce 1792 bylo v Kyjevské gubernii zaznamenáno 870 Židů, z nichž 499 pocházelo z Běloruska a zbytek z Polska. Většina těchto Židů žila na vesnicích, pouze 117 osob se usadilo ve městech. Kyjevská gubernie byla zařazena Zóny osídlení v roce 1794.^{215,216,217}

Počet židovského obyvatelstva se podle údajů z roku 1797 rychle zvyšoval. Byl následující: obchodníků 93 (křesťanských 452), měšťanů 4 935 (křesťanských 10 789) a již v roce 1801 hráli významnou roli v místním obchodním a průmyslovém životě gubernii. V roce 1798 měla kyjevská komunita (rabín Abraham Abele ben Naftali) již vlastní hřbitov, v roce 1809 bylo v Kyjevě 452 Židů (z celkového počtu asi 20 000 obyvatel) a v roce 1815 měla asi patnáct set členů a vlastnila modlitebnu na Podolu a synagogu na Pečersku a další komunální instituce.^{218,219,220} Protože Kyjevská gubernie ležela jižněji, Židé zde byli ochotnější kupovat půdu do vlastnictví než ji pronajímat.²²¹

---

²¹³ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²¹⁴ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 1.10.2022.

²¹⁵ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²¹⁶ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 510.

²¹⁷ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 1.10.2022.

²¹⁸ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²¹⁹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 510.

²²⁰ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 1.10.2022.

²²¹ ГЕССЕН, В., К истории статистических исследований еврейского населения в России, in: Петербургский исторический журнал No 1 (2015), str. 34.

V roce 1827 nařídil Mikuláš I. vystěhování Židů z Kyjeva, ale městské úřady ho odložily až na rok 1835, protože tušily, že bude mít negativní dopad na život ve městě.²²² Gessen (1871–1939)²²³ popsal hospodářskou situaci Židů jako zoufalou. Jako příklad uvádí svědectví gubernátora Pankratěva, který zase poznamenal, že Židé jsou ve své značné části, ne méně než dvě třetiny, jsou v takovém stavu, že nejenže nemohou platit daň, která je na ně uvalena ve dvojnásobné výši ve srovnání s křesťany, ale "s největším úsilím nyní nacházejí každodenní obživu", a proto Pankratjev navrhl, aby se v zájmu zvýšení blahobytu Židů srovnaly jejich daně s ostatním obyvatelstvem a aby se odmítla myšlenka přestěhovat Židy žijící na vesnicích do měst.²²⁴

Již v roce 1843 získal generální gubernátor od cara povolení, aby se v Kyjevě dočasně usadili židovští obchodníci a řemeslníci (ve dvou pronajatých židovských dvorech; existovaly až do roku 1857), protože hospodářský život města upadal.²²⁵ V roce 1843 bylo zavedeno zcela nové vystěhovalecké opatření, které dostalo „jiný“ směr. Následovalo vystěhování Židů z "vojenských" důvodů z oblasti vojenských osad Kyjevské a Podolské gubernie. Jednalo se o 96 chudých rodin a 1 345 zámožných rodin. Zůstat mohli pouze ti, kteří ihned zapsali své syny mladší 15 let do *kantonistů* a od nynějška budou své syny při narození zapisovat sami. Tím se uzavírá historie vystěhování z vesnic a osad jako opatření, jehož cílem bylo úplné osvobození daného místa od Židů. V této době již Židé obecně přestali být znepokojováni, pokud jde o pobyt v ujezdech.^{226, 227}

Po vydání nových předpisů v roce 1861, které dávaly některým Židům: obchodníkům první gildy, továrníkům, řemeslníkům, osobám svobodných povolání, ale také jejich

---

²²² [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²²³ Julius Isidorovič (Juda Izrailevič) Gessen (8. března 1871, Oděsa - 22. srpna 1939, Leningrad) byl ruský historik, spisovatel a autor odborných prací o židovské historii.

²²⁴ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 510.

²²⁵ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²²⁶ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [https://librusec.pro].

²²⁷ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 510.

zaměstnancům, žákům a služebníkům, právo trvalého pobytu mimo Zónu osídlení, začalo židovské obyvatelstvo Kyjeva rychle růst (1411 osob v roce 1862, 3013 osob v roce 1863, přes 50 tisíc v roce 1910, 81 256 osob, tj. 13 % obyvatelstva, v roce 1913). Navzdory častým policejním zásahům, kterými byl Kyjev proslulý, počet židovských obyvatel značně převyšoval oficiální údaje, které nezohledňovaly osoby s dočasným pobytem. Již v roce 1862 měla židovská obec několik modliteben, městskou nemocnici (veřejná nemocnice byla otevřena až v roce 1875), kterou postavil A. A. Kupernik (1822-1902), několik charitativních a vzdělávacích institucí.^{228,229}

Kyjevská gubernie měla jednu z nejpočetnějších židovských komunit v Zóně osídlení. Podle údajů z roku 1884 se podíl židovského obyvatelstva pohyboval od 12,1 % do 14,9 %.²³⁰ Podle prvního všeobecného sčítání lidu Ruského impéria z roku 1897 žilo v Kyjevské gubernii 433 728 Židů.²³¹

Počet gramotných Židů nelze přesně spočítat, protože neexistují přesné údaje o gramotnosti v hebrejštině. Sčítání lidu z roku 1897 lze použít pouze pro zjištění počtu ruský gramotných osob. Jejich počet byl poměrně vysoký - 31,7 % u mužů a 15,0 % u žen, což je více než míra gramotnosti celkového obyvatelstva (27,56 % a 8,88 %). Je třeba poznamenat, že to nebyla ani tak škola, jako spíše život sám, kdo Židy učil ruskému jazyku.^{232,233}

---

²²⁸ ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН. Законы о евреяхъ. Систематическій обзоръ действующихъ законоположеній о евреяхъ съ разъясненіями правительствующаго сената и Центральныхъ правительственныхъ установленій., Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1914, str. 159-160.

²²⁹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²³⁰ ГЕССЕН, В., К истории статистических исследований еврейского населения в России, in: Петербургский исторический журнал No 1 (2015), str. 33.

²³¹ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na:

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31, [cit.-29.8.2022].

²³² КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 513.

²³³ БРУЦКУС, Б. Д., Статистика еврейского населения : распределение по территории, демографические и культурные признаки еврейского населения по данным переписи 1897 г., Выпуск 3, Санкт-Петербург, Еврейс. колонизацион. о-во., 1909, dostupné online na: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/36002-brutskus-b-d->

V roce 1898 bylo v celé Kyjevské gubernii 1055 *chederů*. Ve městech Kyjevské gubernie bylo pouze 291 *chederů*, ostatní byly v městečkách. Kromě toho zde bylo evidovaných ještě 74 židovských základních škol: 3 státní, 15 *Talmud-tóra*, 2 veřejné a 54 soukromých. Ve všech těchto školách studovalo asi 5000 dětí. Existovaly pouze dvě odborné školy.²³⁴ Dochovaly se také informace o vzdělávání Židů na univerzitě. Na Imperátorské univerzitě svatého Vladimíra v Kyjevě studovalo v roce 1881 151 Židů, což bylo 14,5 % z celkového počtu studentů. V roce 1866 jich bylo pouze 26.²³⁵

Podle údajů z roku 1879 se většina Židů v gubernii živila obchodem a průmyslem. V průmyslu byli Židé zaměstnáni převážně jako řemeslníci: tvořili více než 16 % z celkového počtu obyvatel. Řemeslnice tvořily 13 % všech řemeslníků a více než 4 % všech židovských žen v Kyjevské gubernii. Přibližně 5 % obyvatel žilo v neznámých a neurčitých zaměstnáních.²³⁶

Jedním z nejbohatších rodinných klanů na Ukrajině byli cukrovarníci Brodští. Nejznámější z nich, Israel Brodsky, se podílel na zdokonalení technologie výroby cukru a navázal obchodní kontakty po celém světě. Zároveň se stal jedním z lídrů kyjevské komunity, věnoval finanční prostředky židovským organizacím a podporoval volyňskou ješivu, která hrála

---

[statistika-evreyskogo-naseleniya-raspredelenie-po-territorii-demograficheskie-i-kulturnye-priznaki-evreyskogo-naseleniya-po-dannym-perepisi-1897-g-spb-1909-statistiko-ekonomicheskie-ocherki-i-issledovaniya-vyp-3#mode/inspect/page/177/zoom/4](#), [cit.-4.1.2023].

²³⁴ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 513-514.

²³⁵ НАЙМАН, А., Евреи на Украине in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 338.

²³⁶ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 513-514.

klíčovou roli v religiózním životě Židů na Ukrajině. Jeho synové financovali stavbu chorální synagogy²³⁷ v Kyjevě, která nese jejich jméno.²³⁸

26. dubna 1881 začal v ulicích města pogrom, který podporoval a povzbuzoval generál Drenteln. Byl vyvolán, stejně jako na jiných místech, atentátem na cara Alexandra II. z 1. března 1881, z něhož podněcovatelé obviňovali ruské Židy. Kyjevský pogrom je považován za nejhorší z pogromů, které se v roce 1881 odehrály na jihozápadě carského Ruska. Od tohoto okamžiku začaly úřady nepravdělně vyšetřovat práva Židů na pobyt v Kyjevě. Až do roku 1917 bylo město nechvalně proslulé policejními "oblavy" ("lovy") na Židy bez práva na pobyt. Například v roce 1883 bylo vypovězeno 1 179 osob, v roce 1884 1 254, v roce 1885 1 368 a v první polovině roku 1886 2 076 osob. Noční prohlídky a vyhošťování pokračovaly téměř až do první světové války.²³⁹

---

²³⁷ Chorální synagoga (v jidiš: chorshul) je typ synagogy, která se stavěla ve východní Evropě od Maďarska po Rusko. Tyto synagogy ztělesňovaly myšlenky židovského osvícenství (haskala) a částečně reformovaly tradiční židovské zvyky (minhag).

²³⁸ НАЙМАН, А., Евреи на Украине in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 336.

²³⁹ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 1.10.2022.

1.8. Kovenská gubernie

V roce 1842 byla z Vilenské gubernie vyčleněna Kovenská gubernie. Podle sčítání z roku 1847 žilo v provincii 81 505 Židů. Bylo zde sedm ujezdů: Kovenský, Vilkomirský, Novoalexandrovský, Rossijský, Ponevezský, Šavelský a Telševský.²⁴⁰ Proto jsou v podstatě dřívější dějiny Kovenské gubernii jsou dějinami Vilenské. To stejné platí i o statistických údajích.

Podle údajů z let 1886-1887 žilo v gubernii asi 255 021 Židů (tento počet nezahrnoval jeden z ujezdů). Z tohoto počtu bylo 32 946 řemeslníků, což představovalo 12,91 % veškerého židovského obyvatelstva gubernie.²⁴¹

Podle sčítání lidu z roku 1897 žilo v gubernii celkem 1 544 564 obyvatel, z toho 212666 Židů.²⁴² Židovské obyvatelstvo, které tvořilo 13,80 % z celkového počtu obyvatel, bylo kvůli zákazu usazování na dědinách a vesnicích soustředěno ve městech a městečkách.²⁴³ Podle sčítání lidu z roku 1897 žilo v Kovně, hlavním městě gubernie, 25 441 Židů.²⁴⁴ Vidíme tady ale určitý pokles oproti roku 1884, dle Alenizyna bylo v Kovenské gubernii 19% Židů.²⁴⁵

Gramotnost židovského obyvatelstva v ruštině byla podle sčítání lidu z roku 1897 následující: 22,5 % u mužů a 12,4 % u žen. Srovnání gramotnosti celkového a židovského obyvatelstva ukazuje na slabý rozvoj gramotnosti u židovského obyvatelstva. Je však třeba mít na paměti, že existovali i Židé, kteří jsou gramotní pouze v hebrejštině a v jiných jazycích než hebrejštině, které sčítání plně nezaznamenalo, a proto zde tyto nepřesné údaje nejsou uvedeny.

---

²⁴⁰ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 580.

²⁴¹ По вопросу о черте оседлости для евреев. Печатано с разреш. Высш. комис. для пересмотра действующих о евреях в Империи законов, Санкт-Петербург : типо-лит. Вольфа, 1888, str. 16.

²⁴² Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31, [cit.-29.8.2022].

²⁴³ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 580.

²⁴⁴ [eleven.co.il/odot/] – 20.10.2022.

²⁴⁵ ГЕССЕН, В., К истории статистических исследований еврейского населения в России, in: Петербургский исторический журнал No 1 (2015), str. 33.

Počet židovských základních škol byl 26. Škol celkově bylo 613 , z toho 256 ve městech s přibližně 13 žáky na jednu školu, v ujezdech 357 škol s 14,9 žáky na jednu školu.²⁴⁶

Hlavním zaměstnáním židovského obyvatelstva byl obchod a průmysl. Židé v Kovenské gubernii si také provozovali velké procento hostinců, kde se podávaly alkoholické nápoje.^{247,248} Židé v provincii Kovno provozovali 172 továren a závodů (údaje z let 1886-1887), v nichž pracovalo 1400 Židů. Roční obrat těchto zařízení činil 2 573 250 rublů.²⁴⁹

Během první světové války ruské vojenské velení vyhošťovalo židovské obyvatelstvo z gubernií, které byly v dosahu válečných aktivit. 28. dubna 1915 Židé byli vyhoštěni z Kuronské gubernií a 5. května 1915 z Kovenské. Zvláště brutální byly deportace v Kovně.²⁵⁰

---

²⁴⁶ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 581.

²⁴⁷ ГЕССЕН, В., К истории статистических исследований еврейского населения в России, in: Петербургский исторический журнал No 1 (2015), str. 42,47.

²⁴⁸ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 583.

²⁴⁹ По вопросу о черте оседлости для евреев. Печатано с разреш. Высш. комис. для пересмотра действующих о евреях в Империи законов, Санкт-Петербург : типо-лит. Вольфа, 1888, str. 18.

²⁵⁰ [eleven.co.il/odot/] – 20.10.2022.

1.9. Minská gubernie

Minská gubernie vznikla z části území, které připadlo Rusku v rámci druhého dělení Polska (1793).²⁵¹ Největšími komunitami gubernie (s výjimkou samotného Minsku) pak byly Pinsk (21 065²⁵² Židů), Bobrujsk (20 759), Sluck (10 264), Borisov (7 722), Mozyr (5 631), Rečyca (5 334), Novogrudok (5 015), Ňasviž (4 687) a Ščedrin (4 002).²⁵³

V roce 1800 žilo ve Slucku 1584 Židů, což představovalo 71 % všech obyvatel města. Židé se zabývali drobným obchodem, různými řemesly, zahradnictvím, pěstováním ovoce a zeleniny.²⁵⁴

Podle dokumentů z roku 1801 byli v Pinsku, hlavním městě východního Polesí, 4 křesťanští obchodníci, 8 židovských obchodníků, 1367 křesťanských měšťanů a 1592 židovských měšťanů. Židé se zabývali různými řemesly, obchodovali se dřevem, chlebem a potaší.²⁵⁵

V roce 1847 zde existovalo 37 židovských *kagalů*, v nichž bylo registrováno 87 633 Židů.²⁵⁶ Podle údajů z let 1886-1887 žilo v gubernii již 283 194 Židů. Z tohoto počtu bylo 44 042 řemeslníků, což představovalo 15,55 % všech židovských obyvatel gubernie.²⁵⁷

K 1. lednu 1896 žilo v Minsku 43 658 Židů. Bylo zde asi čtyřicet synagog a mnoho modliteben. Pět synagog patřilo židovské obci, ostatní byly řízeny samostatnými kongregacemi nebo patřily soukromým osobám. Mezi četné ješivy patřily především: Blumkeho ješiva, Malá ješiva a ješiva v Synagoze nosičů vody. V roce 1879 byla v Minsku zřízena židovská obchodní

---

²⁵¹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 11, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., репринтное издание, Москва, «Тerra», 1991, ISBN 5-85255-068-X, str. 78.

²⁵² Sčítání lidu z roku 1897.

²⁵³ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 1.10.2022.

²⁵⁴ ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белорусии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 317.

²⁵⁵ ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белорусии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 317.

²⁵⁶ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 1.10.2022.

²⁵⁷ По вопросу о черте оседлости для евреев. Печатано с разреш. Высш. комис. для пересмотра действующих о евреях в Империи законов, Санкт-Петербург : типо-лит. Вольфа, 1888, str. 16.

škola se zámečnickým a tesařským oddělením, kde se také nabízelo vyučování všeobecných předmětech, konkrétně, hebrejštiny a náboženství. V roce 1885 měla škola 112 učňů a její výdaje činily 5 912 rublů. Židovská nemocnice, byla založená v roce 1829 a měla prostory pro sedmdesát pacientů; její výdaje činily v roce 1885 8 068 rublů. Židovský chudobinec s osmdesáti lůžky měl v témže roce výdaje 5 356 rublů. Kromě toho existovalo mnoho dobročinných spolků, z nichž nejvýznamnější byly: spolek pro pomoc studentům Talmudu s výdaji 3 000 rublů (1885); spolek pro pomoc nemajetným nemocným s výdaji 1 500 rublů (1885); a spolek (založený kolem roku 1820) pro rozdělování chleba mezi chudé s výdaji 3 310 rublů (1884).²⁵⁸

Snad nejznámější z velkých ješiv 19. století byla *ješiva* ve Voložynu. Voložyn byl malé městečko v Minské gubernii. *Ješivu* založil v první polovině 19. století rabín Chajjm z Voložynu (1749-1821), nejvýznamnější žák Gaona z Vilna. *Ješiva* byla založena pro malou skupinu elitních učenců, které rabi Chajjm vybral. Postupně pověst ješivy rostla a centrum přitahovalo studenty z celého Ruska. Koncem 19. století se stala hlavním střediskem studia Tóry v Rusku, kde studovalo asi 400 mladých mužů.²⁵⁹

Jako odchylka od „dočasných opatření“ z roku 1882 bylo Židům povoleno bydlet v 18 vesnicích Minské gubernie.²⁶⁰ V roce 1897 se počet židovského obyvatelstva gubernii se zase zvýšil 345 015, což představovalo 16% celkového obyvatelstva. Je velmi pravděpodobně, že tato odchylka přírůstu pomohla.²⁶¹

Údaj o gramotnosti Židů zjištěný při sčítání lidu není přesný, protože gramotnost v židovském jazyce je evidována neúplně. Rozdíly v podílu gramotnosti (v ruštině) podle věku v židovské a obecné populaci ukazují, že gramotnost je vyšší u židovských mužů ve zralém věku a u žen ve školním věku. V běžné populaci jsou muži 21/2krát gramotnější než ženy, Židé jsou

---

²⁵⁸ [https://jewishencyclopedia.com] – 5.9.2022.

²⁵⁹ BRAWER, N., A brief guide to Judaism. Theology, History and Practice, Great Britan, Robinson, 2008, ISBN 978-1-84529-601-8, str. 160.

²⁶⁰ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 11, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., репринтное издание, Москва, «Тerra», 1991, ISBN 5-85255-068-X, str. 80.

²⁶¹ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na:

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31, [cit.-29.8.2022].

11/2krát gramotnější. Počet Židů s vyšším, než základním vzděláním je 0,9 % u mužů a 0,4 % u žen.²⁶²

Všimněme si všeobecně negativního kontextu, který v této době existoval ve vztahu k židovskému obyvatelstvu v důsledku hygienických opatření souvisejících s bojem proti choleře a dalším nemocem, k nimž patřily kontroly studní a hřbitovů. Například kniha "Epidemie cholery v Minské gubernii v roce 1893", která obsahuje materiály o preventivních a léčebných opatřeních proti choleře v tomto roce, je plná výčitek a poznámek o hygienickém stavu židovských domů, jatek, mikve a dalšího majetku. Na jedné stránce autor přímo obviňuje Židy z nečistoty: "Všechna tato předběžná [hygienická] opatření jsou velmi důležitá, zvláště když uvážíte, že téměř 20 % veškerého obyvatelstva gubernie tvoří Židé, kteří se vyznačují extrémní nepořádností a jakékoli zlepšení hygienického stavu svých domovů považují za zcela zbytečný, a tudíž neproduktivní výdaj." Stereotyp o Židech jako o nečistotných lidech přetrvával i v této době, ačkoli je zřejmé, že křesťanské domy a příbytky je čistotou sotva převyšovaly.²⁶³

41,5 % Židů v gubernii se živilo průmyslem a námezdní prací a 28,9 % obchodem. Asi 21 000 Židů (6,1 % všech Židů v gubernii) bylo závislých na zemědělství a více než 6 000 z nich žilo v převážně malých židovských zemědělských osadách.²⁶⁴ Průmysl byl převážně řemeslného charakteru. Mezi řemeslníky byli na prvním místě krejčí a obuvníci (50 %). Kromě

---

²⁶² КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 11, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., репринтное издание, Москва, «Тerra», 1991, ISBN 5-85255-068-X, str. 80.

²⁶³ ГРУНТОВ, С. Кладбище в аренду: места погребения в иудео-христианских имущественных отношениях и этнических стереотипах в Белоруссии в XIX в. in: БЕЛОВА, О., Круг жизни в славянской и еврейской культурной традиции, сборник статей, Москва, Сэфер, 2014, ISBN 978-5-7576-0324-7, str. 239.

²⁶⁴ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 1.10.2022.

toho se v gubernii nacházela židovská zemědělská farma „Minsk“. ²⁶⁵ Židé v Minské gubernii provozovali 271 továren a závodů (údaje z let 1886-1887). ²⁶⁶

V roce 1914 žilo jen v Minsku 45 000 Židů (42,5 % obyvatelstva). Během první světové války se ve městě soustředily tisíce židovských uprchlíků, které ruské velení vystěhovalo z oblasti fronty. ²⁶⁷

Po nastolení sovětského režimu byl židovský komunitní a náboženský život v Minské gubernii stejně jako jinde v Sovětském svazu utlumen. Potlačené náboženské a národní instituce byly nahrazeny institucemi židovské kultury založenými na jazyce jidiš a komunistické ideologii a Minsk se stal významným centrem židovsko-komunistické kulturní činnosti v Sovětském svazu. ²⁶⁸

---

²⁶⁵ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 11, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., репринтное издание, Москва, «Тerra», 1991, ISBN 5-85255-068-X, str. 80–81.

²⁶⁶ По вопросу о черте оседлости для евреев. Печатано с разреш. Высш. комис. для пересмотра действующих о евреях в Империи законов, Санкт-Петербург : типо-лит. Вольфа, 1888, str. 18.

²⁶⁷ [eleven.co.il/odot/] – 20.10.2022.

²⁶⁸ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 1.10.2022.

1.10. Mogilevská gubernie

Centrem Mogilevské gubernie byl od roku 1802 Mogilev, ale po připojení k Rusku byl v letech 1772-1796 součástí Podolské gubernie.^{269,270} Statistiky o Mogilevské gubernii jsou obecně obtížně dohledatelné, její území se několikrát změnilo. Dobrým příkladem je stejný Mogilev, který v různých letech patřil buď do Mogilevské, nebo Podolské gubernie. Například v některých pramenech jsou statistické údaje z roku 1897 o Mogilevu uváděny v rámci Podolské gubernie.

V roce 1773 mogilevský gubernátor zjistil, že v jeho provincii žije 15 935 židovských mužů a 16 689 židovských žen.²⁷¹

V roce 1823 bylo vydáno carské nařízení, které Židům zakazovalo vlastnit obchody s alkoholem, uzavírat nájemní smlouvy a provozovat pošty od roku 1824. A také ukládalo povinnost od roku 1825 přestěhovat všechny Židy do měst a městeček. Během tohoto období a do ledna 1824 bylo z běloruských vesnic vyhnáno asi 20 tisíc Židů. Přesídlení bylo pro Židy těžkou zkouškou. Přelidnění židovských domů dosáhlo nebývalých rozměrů, což podle ministra vnitra spolu s rostoucí chudobou způsobilo propuknutí nemoci mezi Židy. Odsun Židů v letech 1823-24 měl mnoho rysů masové kampaně. Jako ideologický důvod se uvádělo to, že Židé jsou zodpovědní za hospodářskou krizi a alkoholismus rolníků. Podle viceguvernéra Židé z vesnic dlouho nedostávali pozemky na stavbu domů nebo jim byly přidělovány pozemky, které již byly obsazeny stavbami a zahradami místních obyvatel, což přirozeně vytvářelo konfliktní situaci. Stejně to bylo v celé Mogilevské gubernii.²⁷²

V roce 1839 bylo Židům v Mogilevské a Vitebské gubernii bylo povoleno kupovat půdu k bydlení a hospodaření a pronajímat si hostince a krčmy.²⁷³ A podle sčítání lidu z roku 1847 celkový počet židovského obyvatelstva gubernie již činil 87 739 lidí.²⁷⁴ Podle studie

---

²⁶⁹ [eleven.co.il/odot/] – 20.10.2022.

²⁷⁰ [https://jewishencyclopedia.com] – 5.9.2022.

²⁷¹ КЛИЕР, Дж. Д., Россия собирает своих евреев (происхождение еврейского вопроса в россии: 1772-1825). М.; Иерусалим: «Гешарим» — Мосты культуры, 2000. Dostupné online na: <https://www.litmir.me/br/?b=48309&p=2> [online], [cit.-26.12.2022].

²⁷² ЛИТИН, А.Л., История Могилевского еврейства: Документы и люди, Книга первая, Минск, «Юнипак», 2002, ISBN 985-6418-49-6, str. 57-58.

²⁷³ КАРПЕНКО, И., Могилев Губернский, Лехаим, Январь 2007, Тевес 5767 – 1 (177), dostupné online na: <https://lechaim.ru/ARHIV/177/mogilev.htm>, [cit.-22.12.2022].

²⁷⁴ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 11, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и

"Židovské obyvatelstvo a pozemkové vlastnictví v guberniích evropského Ruska nacházejících se na území Zóny osídlení" (1884) procento Židů dosahovalo zde jedné z nejvyšších hodnot, a to 18,1 %.²⁷⁵ V roce 1897 počet Židů v guberniích vzrostl na 203 946 z celkového obyvatelstva 1 686 764 (cca 12%).²⁷⁶

Hlavními zdroji obživy židovského obyvatelstva byly obchod, kterým se živilo 38,95% židovského obyvatelstva, a průmysl, kterým se živilo 36,90 % židovského obyvatelstva. Nejvíce Židé guberniích obchodovali s obilím a zemědělskými produkty (1/2 veškerého obchodu). Co se týkalo průmyslu, šlo převážně o řemeslnou výrobu. Počet židovských řemeslníků byl velmi vysoký (asi 15 % z celkového počtu židovského obyvatelstva), v poměru k celkovému počtu řemeslníků v guberniích tvořili 80 %. Největší procento židovských řemeslníků se zabývalo výrobou oděvů (31,8 %), na druhém místě bylo zpracování kůže (22,2%). Zpracování kůže mělo významné místo, o čemž svědčí skutečnost, že ve městě Mogilev a v Klimovickém ujezdu bylo několik továren.²⁷⁷ Podle průzkumu z roku 1884 podíl židovského obchodu s alkoholem v Zóně osídlení byl největší v Mogilevské guberniích (93,3%).²⁷⁸

Vzhledem k nedostatečně přesné evidenci gramotnosti v židovském jazyce je třeba považovat uvedené údaje o gramotnosti židovského obyvatelstva za nižší než skutečný údaj. Židé však měli stejně jako protestanti jeden z nejvyšších průměrů gramotnosti v guberniích. Mezi židovskými muži to bylo 54,15 %, mezi ženami 34,14 %. Procento ruské gramotnosti bylo nejvyšší u lidí ve věku mezi 20. a 30. rokem života, což potvrzuje známou skutečnost, že židovské obyvatelstvo se naučilo rusky především mimoškolní formou, tj. v důsledku praktické nutnosti ruské gramotnosti v boji o existenci. Co se týče počtu škol (údaje z roku 1898) bylo

---

Издательство Брокгауза и Ефрона., репринтное издание, Москва, «Тerra», 1991, ISBN 5-85255-068-X, str. 149.

²⁷⁵ ГЕССЕН, В., К истории статистических исследований еврейского населения в России, in: Петербургский исторический журнал No 1 (2015), str. 32-33.

²⁷⁶ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31, [cit.-29.8.2022].

²⁷⁷ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 11, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., репринтное издание, Москва, «Тerra», 1991, ISBN 5-85255-068-X, str. 151-152.

²⁷⁸ ГЕССЕН, В., К истории статистических исследований еврейского населения в России, in: Петербургский исторический журнал No 1 (2015), str. 42.

zde 35 základních škol, z nichž bylo 8 státních, 4 školy typu *Talmud-tóra*, 1 veřejná škola a 22 soukromých. *Chederů* bylo 862.²⁷⁹

V říjnu 1904 provedli vojáci mobilizovaní do války s Japonskem v Mogilevu židovský pogrom.^{280,281}

Po nastolení sovětské vlády židovské komunity v Mogilevské gubernii stejně jako většina ostatních komunit v Zóně osídlení přišli do úpadku.

---

²⁷⁹ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 11, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., репринтное издание, Москва, «Тerra», 1991, ISBN 5-85255-068-X, str. 152.

²⁸⁰ [eleven.co.il/odot/] – 20.10.2022.

²⁸¹ КАРПЕНКО, И., Могилев Губернский, Лехаим, Январь 2007, Тевес 5767 – 1 (177), dostupné online na: <https://lechaim.ru/ARHIV/177/mogilev.htm>, [cit.-22.12.2022].

1.11. Podolská gubernie

Podolí (Podolie nebo Podolská země) je historický region na jihozápadě Ukrajiny. První zmínky o přítomnosti Židů v Podolí pocházejí z poloviny 13. století a o židovských komunitách z roku 1517.²⁸²

Od roku 1569 byl region součástí Polského království jako Podolské a Braclavské vojvodství (pol. Województwo braclawskie). V předvečer Chmelnického povstání v roce 1648 žilo v Podolí 4000 Židů. V důsledku prvního dělení Polska (1772) připadla část Podolí (Červonogradský povět²⁸³) Rakousku, zbytek připadl v roce 1793 podle podmínek druhého dělení Polska Rusku. Když Podolí v roce 1793 připadlo Rusku, byla zřízena správní provincie Podolí, která měla zpočátku 16 687 židovských obyvatel. V roce 1796 byla z podolských zemí postoupených Rusku vytvořena Podolská gubernie, která existovala až do roku 1925. Hlavním městem Podolí byl Kameneč-Podolský. V současnosti je bývalé území Podolí součástí Vinnické, Chmelnické, Oděsské, částečně Nikolajevské a Kirovogradské oblasti Ukrajiny.^{284,285,286,287}

V roce 1847 zde žilo asi 165 000 Židů. Z nich 102 808 žilo ve městech, 222 877 ve městečkách a 54 847 na vesnicích. V gubernii bylo 88 měst a městeček s více než tisíc Židů.

---

²⁸² [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²⁸³ Povět – (rus. повет, pol. powiat), powiat je polský termín označující jednotku místní územní správy druhého stupně, obdobu českého okresu. V Polsku tato jednotka vznikla v 15. století v Království polském, kdy právo okresů (powiatů) získala kastelánství: města nebo hrady, které měly svého kastelána. Hlavou powiatu se stal starosta, volený místním sněmem šlechticů. V průběhu historie se obsah a definice termínu měnila. Polský powiat je překládán jako okres, jemuž je adekvátní. V minulosti, na konci 19. století, byl překládán jako povět čili okrsek, okres.

²⁸⁴ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 1.10.2022.

²⁸⁵ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²⁸⁶ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 12, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1912, str. 647.

²⁸⁷ [https://jewishencyclopedia.com] – 5.9.2022.

Největší židovské komunity byly v těchto městech: Kamenec-Podolský, Balta, Mogilev-Podolský, Vinnica, Proskurov a Tulčyn.^{288,289}

Podle odhadů žilo v roce 1881 v Podolí 418 458 Židů. Během pogromů v letech 1881-82 židovské obce těžce trpěly, zejména při krvavém pogromu v Baltě. Pogromy a zavedení Májových zákonů (1882) způsobily, že podolští Židé ve velkém počtu emigrovali. Tisíce Židů emigrovaly do gubernií Novoruska a Besarábie i do zahraničí. V roce 1897 bylo Podolí jedinou gubernií, kde se počet židovských obyvatel oproti roku 1881 snížil. Pro porovnání, podle sčítání z roku 1897 žilo v gubernii 370 612 Židů (12,3% z celkového obyvatelstva).^{290, 291, 292}

Židé a protestanti představovali nejgramotnější část obyvatelstva gubernie. Údaj o židovské gramotnosti by měl být zvýšen, protože gramotnost v hebrejštině byla při sčítání zřejmě zaznamenána neúplně. Konkrétně gramotnost Židů v ruštině byla 28 % u mužů a 12 % u žen. V ruštině byli Židé gramotnější než běžné obyvatelstvo, přičemž tato gramotnost ve zralém věku neklesala (jako u běžné populace), ale naopak rostla, což svědčilo o mimoškolním studiu ruštiny. Gramotných žen v celkovém obyvatelstvu bylo čtyřikrát méně než mužů, u Židů bylo gramotných žen jen o polovinu méně.²⁹³

V 19. a v první polovině 20. století 47 % židovského obyvatelstva Podolí bylo zaměstnáno v obchodě, 30 % v průmyslu a řemeslech a 2 % židovského obyvatelstva v zemědělství. Existovalo 16 židovských zemědělských kolonií. Židé vlastnili 157 továren (ze 738), většinou malých. V gubernii bylo 41 židovských škol, 7 odborných škol a 972 *chederů*. Na konci 19. století se v různých městech Podolí organizovaly kroužky *Chovevej Cijon* a

---

²⁸⁸ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²⁸⁹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 12, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1912, str. 647.

²⁹⁰ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na:

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31, [cit.-29.8.2022].

²⁹¹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²⁹² [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 1.10.2022.

²⁹³ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 12, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1912, str. 649.

sionistické skupiny. Na počátku 20. století zde působily pobočky různých židovských stran: *Bund, Po'alej Cijon* atd.^{294,295}

Během první světové války přicházelo do Podolí velké množství Židů, kteří uprchli nebo byli vyhnáni ruským velením z bojišť. V Podolí byly dokonce otevřeny školy pro děti uprchlíků. Po nastolení sovětské vlády byl židovský náboženský a komunitní život všemožně potlačován, ačkoli ve 20. letech 20. století se ještě rozvíjela kultura v jazyce jidiš (vycházely noviny, fungovaly židovské školy, technické vysoké školy a knihovny).²⁹⁶

---

²⁹⁴ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²⁹⁵ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 12, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1912, str. 649.

²⁹⁶ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

1.12. Poltavská gubernie

Poltava je jednak historická oblast na Ukrajině jednak název hlavního města Poltavské oblasti. Židé se zde začali usazovat na konci 18. století. Během povstání B. Chmelnického (1648–1654) byly židovské komunity v Poltavě zničeny. Po prvním dělení Polska v roce 1772 bylo židovské osídlení na východním břehu Dněpru obnoveno a v roce 1792 zde žilo přes 700 Židů, většinou na statcích nebo ve vesnicích.^{297,298}

V roce 1794 byl tento region, který tehdy tvořil součást Jekateřinoslavského naměstničestva, začleněného do Zóny osídlení. V roce 1801 bylo v Poltavě 18 židovských obchodníků a 292 židovských měšťanů (asi pětina z celkového počtu obyvatel). To je celkem 310 Židů (zde však mluvíme o městě Poltava, nikoli o gubernii). V roce 1803 žilo v Poltavské gubernii, která vznikla v roce 1802, již 82 židovských obchodníků a 2 030 Židů klasifikovaných jako měšťané. Takže v roce 1803 žilo v Poltavské gubernii celkově 2 112 Židů. Komunita města Kremenčuk byla největší v okrese a rozvíjela se zejména díky své poloze na Dněpru, což byla hlavní vodní cesta z Litvy na jih. V roce 1897 bylo zde zkoncentrováno 30 % Židů veškeré gubernii. V roce 1847 bylo v 18 komunitách gubernie napočítáno 15 572 Židů (což zahrnovalo i Židy v malých usedlostech a jejich okolí). Komunita v Poltavě (město) a jejím okolí v roce 1847 čítala 2 073 osob. V roce 1855 bylo Židům zakázáno nabývat půdu pro sebe nebo pro usazování jiných Židů. Ale již v roce 1865 omezení v pobytu v této gubernii byla zrušena. Ve výjimkách z „dočasných opatření“ z roku 1882 bylo Židům uděleno právo svobodně se usadit v 35 vesnicích v gubernii. Do 70. let 19. století se počet Židů ve městě zdvojnásobil a v roce 1897 dosáhl 11 046 (20,5 % z celkového počtu obyvatel, celkový počet byl 2 778 151), z nichž značná část pocházela z Litvy a Běloruska.^{299,300,301,302}

Poltavská komunita byla jednou z nejlépe organizovaných a nejpokrokovějších v Rusku. Měla deset synagog. Židé vlastnili čtyři velké mlýny na mouku, většinu lihovarů,

---

²⁹⁷ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 1.10.2022.

²⁹⁸ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²⁹⁹ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 12, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1912, str. 698.

³⁰⁰ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na:

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31, [cit.-29.8.2022].

³⁰¹ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 1.10.2022.

³⁰² [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

několik skladů dřeva a dvě tiskárny. Na konci 19. století byla místní *Talmud-tóra* přestavěna na moderní základní školu, kterou navštěvovalo 300 dětí, které se učily náboženským i všeobecným předmětům. Obecní nemocnice a klinika poskytovaly bezplatné služby, byl zde domov důchodců a půjčovna. Židovská knihovna obsahovala 8 000 svazků. Vliv ruské inteligence v čele se spisovatelem V. Korolenkem zabránil vypuknutí pogromů v Poltavě během obou revolučních období v Rusku v letech 1905 a 1917. V Poltavě, která byla jedním z předních center hnutí *Po'alej Cijon* v Rusku, existovalo silné sionistické hnutí; několik zakladatelů této strany se v Poltavě narodilo a zahájilo zde svou činnost: B. Borochof, I. Ben-Zvi a V. Zerubavel (poslední dva jmenovaní byli rodáci z Poltavy). Poltavským rabínem byl v letech 1893-1917 E. A. Rabinovič, vůdce krajních ortodoxů a silný odpůrce sionistů. V Poltavě byl také vydáván náboženský měsíčník *Ha-Peles* (1903-06) a týdeník *Ha-Modi'a* (1910-15).³⁰³

Z celkového počtu obyvatel gubernie bylo velmi málo gramotných lidí, pouze 16,9 %: mezi muži to bylo 27,7 %, mezi ženami 6,3 %. Údaje ze sčítání lidu o židovské gramotnosti v absolutních číslech byly následující: v ruštině bylo gramotných 27 771 mužů, a 16 591 žen, v ostatních jazycích 6 377 mužů, 4 201 žen. Co se týčilo vzdělání vyššího než základního, tak jho mělo 613 židovských mužů a 1525 žen v gubernii. Zcela důvěrné jsou pouze údaje o gramotnosti v ruštině (gramotnost v hebrejštině není při sčítání lidu zcela evidována). Mezi židovskými muži je celkový podíl 51,6 % a mezi ženami 29,4 %. Ve srovnání s výše zmíněnou nízkou gramotností obecné populace je židovská populace výrazně gramotnější. Stejně tak počet osob s vyšším, než základním vzděláním je poměrně vysoký.^{304,305}

Koncem 19. a počátkem 20. století byl hlavním zaměstnáním Židů v Poltavě a dalších městech Poltavské gubernie obchod, především s obilím a dalšími zemědělskými produkty. Mnoho Židů bylo řemeslníky a drobnými průmyslníky, kteří vlastnili mlýny, olejny, pily a cihelny. Židovských řemeslníků bylo v roce 1898 asi 9000, tedy přes 11 % židovské populace

---

³⁰³ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 1.10.2022.

³⁰⁴ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 12, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1912, str. 701.

³⁰⁵ БРУЦКУС, Б. Д., Статистика еврейского населения : распределение по территории, демографические и культурные признаки еврейского населения по данным переписи 1897 г., Выпуск 3, Санкт-Петербург, Еврейс. колонизацион. о-во., 1909, dostupné online na: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/36002-brutskus-b-d-statistika-evreyskogo-naseleniya-raspredelenie-po-territorii-demograficheskie-i-kulturnye-priznaki-evreyskogo-naseleniya-po-dannym-perepisi-1897-g-spb-1909-statistiko-ekonomicheskie-ocherki-i-issledovaniya-vyp-3#mode/inspect/page/177/zoom/4>, [cit.-4.1.2023].

(26 % dospělých židovských mužů gubernii). Maximální počet řemeslníků připadá na výrobu oděvů a šatstva.^{306,307}

Za sovětského režimu byl osud komunity stejný jako osud ostatních ruských Židů.³⁰⁸

---

³⁰⁶ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

³⁰⁷ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 12, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1912, str. 702.

³⁰⁸ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 1.10.2022.

1.13. Privilinské gubernie

Privilinské gubernie je souhrnný název pro území, které byly na Vídeňském kongresu v letech 1814-15 postoupeny Rusku. V češtině se taktéž používá název *Poviselský kraj*. "Polské království", které bylo v roce 1815 připojeno k Rusku a zahrnovalo gubernií, jež se později staly známými jako "Poviselský kraj", nebyly oficiálně zahrnuté do Zóny osídlení a až do roku 1868 byl tranzit Židů přes toto území do litevských a ukrajinských gubernií zákonem zakázán. V praxi však byly gubernie Poviselského kraje obecně zahrnuty do Zóny osídlení. Až do 60. let 19. století se v právních předpisech častěji používaly názvy "Polské království", "Království polské", zřídka "Polsko". V 60. letech 19. století se tyto názvy začaly nahrazovat výrazem "gubernie Polského království". Dne 5. března 1870 bylo Ruské impérium na příkaz Alexandra II. přejmenováno na "gubernie Polského království", avšak v řadě článků Sbírký zákonů Ruského impéria byl název "Polské království" zachován. Po potlačení polského povstání v letech 1830-31 byla zrušena autonomie Polského království a po potlačení polského povstání v letech 1863-64 se obzvláště zintenzivnil proces sjednocování Polského království v rámci Ruského impéria.^{309,310}

Poviselský kraj se skládal z deseti nejzápadnějších gubernií evropského Ruska – Varšavské, Kališské, Kielcké, Lomzynské, Lublinské, Petrocké, Plocké, Radomské, Suwalské a Siedlecké.³¹¹

V roce 1815 žilo v Polském království přes 200 tisíc Židů, v roce 1816 tvořili Židé 8,7 % z celkového počtu obyvatel, na konci roku 1831 jich bylo podle zpráv ze sčítání 430 tisíc. Došlo ke zrychlené urbanizaci židovského obyvatelstva. Velká část Židů však žila na vesnicích,

---

³⁰⁹ ПРОХОРОВ, А. М., Большая Советская Энциклопедия, 3 издание, т. 18. — М.: Советская энциклопедия, 1974, str. 198, str. 581—582.

³¹⁰ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 1.10.2022.

³¹¹ БРОКГАУЗ, Ф. А., ЕФРОН, И. А., Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, том 25, Санкт-Петербург, Семеновская Типолитография (И.А. Ефрона), 1898, str. 141.

kde se stejně jako ve městech zabývali prodejem vodky, pronájmem, zprostředkováním, drobným obchodem a řemesly – asi 65 % se věnovalo drobnému obchodu a řemeslům. Výzkumník tehdejšího hospodářského života Surowiecki ("O upadku przemysłu") se domníval, že židovské obyvatelstvo se významně podílelo na růstu bohatství země a zároveň se samo dostávalo na nejvyšší úroveň hospodářského života. „Židé,“ napsal Surowiecki, „se vyznačují úctyhodnou pracovitostí, která je nutí na každém kroku myslet na své blaho. Protože si vystačí s málem, hromadí bohatství, které je základem jejich síly.“^{312,313}

Život Židů charakterizoval rozpad *kagalu* (*kehily*), který se z náboženské a společenské organizace změnil v instituci vybírající daně, čímž ztratil veškerou autoritu. Boj mezi bohatými vyššími vrstvami a zbytkem židovského obyvatelstva byl nebývale vyhrocený. V komunitách vypukly nepokoje proti *kagalským* úřadům. V roce 1822 vláda polského království zrušila *kagaly*. Místo nich byly zřízeny duchovní oddíly, jejichž působnost byla omezena na náboženství a sociální péči. Rozpadu komunitního života napomáhala nepřátelství mezi *chasydy*³¹⁴ a *mitnagdím*³¹⁵ a také aktivity radikálních *maskilimů*³¹⁶, kteří usilovali o asimilaci do polské kultury a aktivně odsuzovali "zaostalost" polských Židů.³¹⁷

Podle oficiálních údajů žilo v roce 1841 ve městech Polského království 478 tisíc obyvatel, z toho: 1 600 pravoslavných, 35 tisíc luteránů, 179 tisíc židů, 260 tisíc katolíků.³¹⁸

---

³¹² [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

³¹³ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 747.

³¹⁴ Chasidismus (z hebrejského חסיד, chasid – zbožný) je židovské pietistické hnutí, které vzniklo na počátku 18. století v Podolí, dnes jihovýchodním Polsku a západní Ukrajině, „jako reakce na talmudickou suchopárnost a na tehdejší rozvrstvenost společnosti“[1]. Jeho zakladatelem byl rabin Jisra'el ben Eli'ezer, zvaný také Ba'al Šem Tov nebo Beš (בעל שם טוב, „Pán dobrého Jména“, kolem 1700–1760).

³¹⁵ Mitnagdím (hebrejsky מתנגדים, Odpůrci) jsou ortodoxní aškenázští Židé, kteří odmítají chasidismus. Jejich vůdčí osobností byl v 18. století Gaon z Vilna. Mitnagdím té doby vyčítali chasidům užívání odlišného siduru a zejména pak nedbalý přístup k dodržování micvot a k studiu Tóry, který nahrazovali z jejich pohledu pouhými extatickými, a proto nepatřičnými výlevy při modlitbách.

³¹⁶ Výraz „maskilismus“ představoval celý proud v historii židovského kulturního osvícenství. „Maskilim“ bylo označení zastánců sekulárního poznání, které se snažili šířit prostřednictvím židovské literatury. O světonázoru Maskilim, jejich aspiracích a roli, kterou hráli v židovském životě a literatuře, pojednává hnutí Haskala.

³¹⁷ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

³¹⁸ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 745.

Neúspěšné povstání v lednu 1863 způsobilo radikální zlom v dějinách Polského království. Nejenže definitivně zničilo všechny polské iluze o obnovení starého společenství, ale také změnilo základní charakter ruské vlády na polském území. Po roce 1864 bylo království a západní gubernie drženy blíže k petrohradskému režimu.³¹⁹

V roce 1856 byl poměr křesťanského a židovského obyvatelstva následující: 663 000 křesťanů, 486 000 Židů.³²⁰

Májové zákony zakazovaly Židům, aby se nově stěhovali mimo města a městečka Zóny osídlení (tento zákon se nevztahoval na Poviselský kraj).³²¹ Židé žili téměř výhradně ve městech. Žilo zde asi 1700 rodin židovských zemědělců s 10 000 dušemi obou pohlaví.³²² V prosinci 1881 došlo ve Varšavě k pogromu, který vyprovokovala ruská vláda. Antisemitismus zesílil, když do Polska přišlo velké množství polských Židů vyhnaných z Moskvy a dalších ruských měst. Poláci je obviňovali z toho, že se zmocnili polských podniků a že pomáhají ruským úřadům rusifikovat Polsko tím, že v zemi zavádějí ruský tisk, literaturu a jazyk.³²³

V roce 1897 židovské obyvatelstvo Poviselského kraje bylo 1 321 100 (z celkového 9 402 253).³²⁴ Hebrejský jazyk jako svůj mateřský jazyk označilo ve stejném roce 1 267 194 osob.³²⁵

Židé se významně podíleli na rozvoji průmyslu a obchodu v Polsku. Zatímco Židé provozující nezávislé řemeslo tvořili 12,5 % z celkového počtu samostatně vyděleného činného obyvatelstva království Polského (podle sčítání lidu z roku 1897), mezi zemědělským obyvatelstvem tvořili pouze 0,5 %, kdežto v obchodě jejich podíl činil 73,0 %. Podíl Židů na

---

³¹⁹ ROLF, M. a KLOHR, C., *Imperial Russian Rule in the Kingdom of Poland, 1864-1915*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2021, 1 volume, ISBN 0-8229-4701-3, str. 29.

³²⁰ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., *Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем*, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 745.

³²¹ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 1.10.2022.

³²² БРОКГАУЗ, Ф. А., ЕФРОН, И. А., *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, том 25, Санкт-Петербург, Семеновская Типолитография (И.А. Ефрона), 1898, str. 143.

³²³ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

³²⁴ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na:

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31, [cit.-29.8.2022].

³²⁵ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по родному языку, губерниям и областям, dostupné online na:

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97.php?reg=83, [cit.-27.11.2022].

zemědělství v království Polském je menší než dokonce v celé Zóně osídlení. Od prvních okamžiků svého rozvoje byl prodej potravin ze zemědělství v židovských rukou. Již v 16. století hráli Židé v tomto prodeji hlavní roli a dodávali chléb do Gdaňska (Danzig) a Krulewce (Konigsberg). Vnitřní obchod byl méně rozvinutý, ale také byl zcela v židovských rukou. Židé v Polském království měli monopolní postavení v obchodě s chlebem přibližně do roku 1902. Dalším velkým odvětvím židovského obchodu byl obchod se dřevem. Důležitou roli v tom hrál také export na německé trhy.^{326,327}

Ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století počet Židů v Polském království rostl (navzdory rostoucí emigraci, především do Spojených států). V roce 1908 byl počet Židů 1 716 064 (14,88 % z celkového počtu obyvatel). Rychlá urbanizace pokračovala: v roce 1910 žilo ve městech 1 134 226 Židů; v Lodži žilo v roce 1856 27 750 Židů (12,2 % obyvatelstva) a v roce 1910 - 166 628 (40,7%); V roce 1856 žilo ve Varšavě 44 000 Židů (24,3 % obyvatel), v roce 1897 jich bylo již 219 000 (33,9 %). V této době hráli Židé i nadále důležitou roli v bankovníctví, domácím i zahraničním obchodě (především s chlebem a masem) a v průmyslu. Na konci 19. století vlastnili 18 z 26 velkých soukromých bank ve Varšavě Židé (včetně pokřtěných).^{328,329}

První světová válka přinesla polským Židům nové katastrofy. Státisíce z nich byly mobilizovány do ruské, německé nebo rakouské armády a mnoho jich zahynulo na bojišti. V listopadu 1918 vznikl nezávislý polský stát pod vedením Józefa Piłsudského.³³⁰

---

³²⁶ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

³²⁷ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 756-757.

³²⁸ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

³²⁹ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 745.

³³⁰ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

1.14. Tavrická gubernie

De iure gubernie byla zřízena výnosem cara Alexandra I. z roku 1802 v důsledku rozdělení Novorossijské gubernie. Ale fakticky Tavrická gubernie se stala součástí Zóny osídlení v roce 1791.^{331,332} Hlavním městem Tavrické gubernii se stalo město Simferopol, město na Krymském poloostrově. Simferopol byl založen v roce 1784 a až do revoluce v roce 1917 zůstával hlavním městem gubernie. Brzy po jeho založení se zde začali usazovat Krymčáci³³³ (krymští Židé) z jiných lokalit na Krymu a aškenázští Židé z jiných oblastí Zóny osídlení.³³⁴

V roce 1803 v Simferopolu bylo registrováno 471 Židů jako daňových poplatníků. V průběhu 19. století se židovské obyvatelstvo značně rozrostlo v důsledku intenzivnějšího vystěhovalectví z ostatních oblastí Zóny na Krymský poloostrov. Podle sčítání lidu z roku 1847 čítalo židovské obyvatelstvo celé gubernie 2837 duší (z toho 1502 mužů); v obou případech se zřejmě do toho počítali i Karaité.^{335,336}

V roce 1892 žilo v Berďansku 1 653 Židů a 243 Karatů z celkového počtu 21 959 obyvatel. V okrese žilo 3 416 Židů z celkového počtu 227 780 osob.³³⁷

V roce 1897 židovské obyvatelstvo gubernii již činilo 60 752 osob (z celkového počtu 1 447 790), tj. 4,2% obyvatelstva gubernii. Z toho 8951 Židů žilo v Simferopolu (18,3% z celkového počtu obyvatel Simferopolu), z nichž asi 500 patřilo ke krymčakovské komunitě. V Simferopolu v té době žilo také asi 1 000 Karaitů. Asi čtvrtina Židů byli drobní obchodníci a řemeslníci. Někteří Židé pracovali v tabákových továrnách a tiskárnách, z nichž mnohé patřily

---

³³¹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 14, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 669.

³³² Большая российская энциклопедия – [cit.-24.12.2022].

³³³ Krymčáci (krymčácky кырымчах – қрымчах) jsou etnicko-náboženskou skupinou z Krymu, jež má svůj původ v židech, kteří přijali za svůj jazyk krymskou tatarštinu a upravili si ji ve svůj jazyk, který obsahuje řadu výpůjček z hebrejštiny a aramejštiny.

³³⁴ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 1.10.2022.

³³⁵ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 14, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 669.

³³⁶ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 1.10.2022.

³³⁷ [https://jewishencyclopedia.com] – 26.12.2022.

Židům. Fungovala zde obecní nemocnice, dvě *Talmud-tóry*, dvě soukromé školy, odborná škola pro dívky a veřejná knihovna.^{338,339}

Nejgramotnější v gubernii byli Estonci, Němci, Židé a Češi, nejméně gramotní byli Romové, Tataři a Turci. Židovská gramotnost však byla započítána zřejmě neúplně (gramotnost v žargonu byla při sčítání špatně evidována); někteří tatarsky mluvící Židé byli zapsáni pod hlavičkou tatarského obyvatelstva. Přesné jsou pouze počty Židů, kteří jsou gramotní v ruštině, a proto se budeme opírat pouze o ně. Gramotnost v ruštině byla prezentována v následujících číslech: 51,63 % u mužů a 32,75 % u žen. Dále jsou zde informace o osobách s vyšším než základním vzděláním: 3,32 % Židů a 5,59 % židovských žen.³⁴⁰

Hlavními skupinami židovského obyvatelstva v provincii byly průmysl - 41,89% a obchod - 39,90 % (údaje z roku 1898). Pouze 1,21 % obyvatel se zabývalo zemědělstvím. Téměř polovina židovské populace se živí průmyslem a ve srovnání s ostatními gubernii Zóny osídlení je zde méně než vysoké procento Židů, kteří se živí obchodem. Podíl židovských řemeslníků je mimořádně vysoký: místní zemědělské obyvatelstvo, které je poměrně zámožné, potřebuje řemeslné výrobky a židovští řemeslníci z jiných oblastí se sem stahují. V Tavrické gubernii Židé méně často se brali nekvalifikovanou a špatně placenou práci. Proto sem směřovala emigrace. V letech 1881 až 1897 se počet židovských obyvatel v gubernii zvýšil o 2,5krát. Řemeslníci tvořili 28,8 % židovského obyvatelstva gubernii. Podle údajů za rok 1898 byli židovští řemeslníci rozdělení podle řemeslných skupin následovně: oblečení a hygienické potřeby - 45,5 % všech židovských řemesel; kožené zboží - 19,7 %; kovovýroba - 14,4 %; zpracování dřeva - 5,5 %; výroba potravin a produktů - 4,6 %; stavební a keramická řemesla - 3,8 %.³⁴¹

V říjnu 1905 vypukly v hlavním městě gubernii, Simferopolu, pogromy, při nichž bylo zabito 42 Židů.³⁴²

---

³³⁸ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 1.10.2022.

³³⁹ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na:

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31, [cit.-29.8.2022].

³⁴⁰ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 14, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 670-671.

³⁴¹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 14, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 670-671.

³⁴² [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 1.10.2022.

1.15. Chersonská gubernie

Chersonská gubernie byla zřízena dekretem cara Alexandra I. z roku 1803 přejmenováním Nikolajevské gubernie. Ještě před vznikem gubernii zde byl nějaký počet Židů. Židé, kteří získali právo usadit se na tomto území již v roce 1769, dostali zvláštní povolení na zřízení zemědělských kolonií. Na území bylo založeno 21 židovských kolonií. Původně se gubernie dělila na 4 ujezdy: Elisavetgradský, Olviopolský, Tiraspolský a Chersonský. Zvláštní místo v Chersonské gubernii zaujímaly Oděsa a Nikolajev. Centrem gubernie bylo město Cherson.^{343,344}

Město bylo založeno v roce 1778 a Židé se zde začali usazovat o několik let později. V roce 1799 bylo v Chersonu 39 židovských obchodníků a 180 židovských měšťanů. Stejně jako ostatní komunity v Novorusku, i ta chersonská se v průběhu 19. století rychle rozrůstala v důsledku osídlování celé oblasti židovskými emigranty, kteří odcházeli ze severozápadních gubernií Zóny osídlení do jižních gubernií, které se v tomto období rozvíjely. Počet Židů se zvýšil z 3 832 v roce 1847 na 17 755 (30 % z celkového počtu) v roce 1897, 13 tisíc Židů žilo ve vesnicích a osadách Chersonské oblasti. Většina Židů v Chersonu se zabývala obchodem a krejčovstvím. Od konce 19. století byl Cherson jedním z center palestino-filských a sionistických aktivit. Mezi sionistické osobnosti patřili Z. Smilanskij (1873-1944) a J. Čertok, otec budoucího izraelského premiéra M. Šareta, který se rovněž narodil v Chersonu. E.Papert, který byl v roce 1896 jmenován ředitelem *Talmud-Tóry*, zavedl výuku hebrejštiny metodou *ivrit-be-ivrit*.^{345,346}

V roce³⁴⁷, kdy gubernie vznikla, zde bylo 43 židovských obchodníků (křesťanských 1 049) a 1 153 měšťanů (křesťanských 6 896).³⁴⁸ V letech 1807-10 byly na území Chersonské

---

³⁴³ Большая российская энциклопедия – [cit.-24.12.2022].

³⁴⁴ БРОКГАУЗ, Ф.А., ЕФРОН, И.А., Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, том XXXVII, Санкт-Петербург, Типография Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон, 1903, str. 168-169.

³⁴⁵ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

³⁴⁶ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 23.12.2022.

³⁴⁷ Byl to buď rok 1802 anebo 1803.

³⁴⁸ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 602.

gubernie založeny židovské zemědělské kolonie.³⁴⁹ V roce 1816 byla v Chersonu otevřena židovská nemocnice s almužnou (Podle jiných zdrojů v roce 1827).^{350,351}

V roce 1818 žilo v gubernii 11 870 Židů.³⁵²

Cherson byl jednou z 19 hlavních komunit, které M. Lilienthal³⁵³ navštívil v roce 1842 v rámci příprav na zřízení státních (rus. казенные) židovských škol.³⁵⁴

Podle revize z roku 1847 bylo v gubernii (kromě Oděsy) registrováno 10 301 Židů.³⁵⁵ Podle oficiálních údajů z roku 1855 bylo v gubernii (včetně Oděsy) 31 židovských obchodníků I. gildy (křesťanských bylo 40), 75 židovských obchodníků II. gildy (107 křesťanských), 2762 židovských obchodníků III. gildy (1927 křesťanských), židovských měšťanů bylo registrováno 11 257 (křesťanských měšťanů bylo 55 442).³⁵⁶

Židé hráli důležitou roli v rozvoji města Cherson a v roce 1862 gubernátor Chersonské gubernie dokonce doporučil, aby byl starostou zvolen jeden z židovských obchodníků s tím, že nejsou vhodní křesťanští kandidáti. Dodal, že vzhledem k tomu, že mnozí židovští obchodníci vlastnili nemovitosti a byli vzdělaní, přineslo by zvolení některého z nich do funkce starosty městu hmatatelný prospěch. Přestože toto doporučení podpořil i novoruský generální guvernér, nebylo schváleno.³⁵⁷

V roce 1897 židovské obyvatelstvo gubernii bylo 339 910 osob (z celkového počtu 2 733 612).³⁵⁸ Počet Židů v gubernii vzrostl z 11 870 v roce 1818 na 339 910 v roce 1897, což

---

³⁴⁹ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

³⁵⁰ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 23.12.2022.

³⁵¹ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

³⁵² [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 23.12.2022.

³⁵³ Max Lilienthal (6. října 1815, Mnichov - 5. dubna 1882, Cincinnati, Ohio) byl německý Žid, který působil jako poradce vlády Ruského impéria v projektu zavedení světských předmětů do učebních osnov ješiv.

³⁵⁴ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

³⁵⁵ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 602.

³⁵⁶ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 602.

³⁵⁷ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 23.12.2022.

³⁵⁸ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na:

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31, [cit.-29.8.2022].

bylo jedno z nejvyšších temp růstu v Zóně osídlení. Většina Židů žila ve městech: 70,89 % v roce 1897 oproti 10,18 % v městečkách a 18,93 % na vesnicích. Značná část židovského obyvatelstva byla soustředěna ve velkých městských centrech, zejména v Oděse. Dalšími velkými komunitami na konci 19. století byly Jelizavetgrad (Kirovograd), Nikolajev a Cherson.³⁵⁹

Jako i v ostatních případech údaje o gramotnosti židovského obyvatelstva v jiných jazycích, než v ruštině nejsou přesné (z důvodu nedostatečné registrace gramotnosti v židovském jazyce). Obecné vzdělání a úprava tradičního způsobu života zaznamenaly u Židů v Chersonské gubernii větší pokrok než v ostatních oblastech Zóny. Údaje v ruštině jsou přesné a ukazují na vysokou gramotnost židovského obyvatelstva (45,1 % mužů a 24,6 % žen), která převyšuje nejen gramotnost obecné populace (35,01 % a 16,32 %), ale i gramotnost židovského obyvatelstva v Severozápadním regionu a Polském království.^{360,361}

V roce 1898 existovalo 82 židovských základních škol (8 státních škol, 8 škol *Talmud-tóra*, 18 ostatních obecných škol a 48 soukromých škol). A přestože Chersonská gubernie (jako i Poltavská a Tavrická) byla relativně dobře vybaven školami, ale na 2,5 tisíce Židů připadala ve výsledku pouze jedna škola. Pro židovské děti existovalo 9 odborných škol. Podle údajů za rok 1898 bylo zde 549 *chederů* (z toho 395 ve městech). V průměru bylo v každé škole 17,7 dětí, což je poměrně významné číslo (průměr v Zóně osídlení byl 13,8).³⁶²

Chersonská gubernie byla hlavním centrem státem podporovaného židovského zemědělství v Rusku a byla zde největší relativní koncentrace židovských zemědělců v zemi (7,15 % židovského obyvatelstva anebo 22 610 Židů gubernie v roce 1897). Poměrně velký počet Židů žilo v největších židovských chersonských zemědělských koloniích, ale i mimo kolonie se Židé zabývají zemědělstvím (především zahradnictvím). Z ekonomického hlediska patřili Židé v Chersonské gubernii k nejbohatším a nejstabilnějším v Zóně. Stejně jako Židé v ostatních jižních guberniích Ruska se i ti chersonští zabývali především obchodem (41,36 % v roce 1897), zejména obchodem s obilím a dalšími zemědělskými produkty; tímto obchodem se

---

³⁵⁹ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 23.12.2022.

³⁶⁰ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 605.

³⁶¹ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 23.12.2022.

³⁶² КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 605.

v roce 1897 živilo 20,52 % Židů v oblasti. Průmysl, který živil více než 30 % židovského obyvatelstva gubernie, byl téměř výhradně drobný, řemeslný. Židovská řemeslná práce byla velmi rozšířená. Mezi jednotlivými řemeslnými skupinami oděvy a hygienické potřeby měli první místo (39,5 %), pak následovalo kožené zboží (14,4 %).^{363,364}

V roce 1903 tvořili Židé 7,1 % obyvatel gubernie. Bylo zde 188 židovských modliteben a synagog. Z 1574 základních škol bylo 97 židovské. Bylo zde až 500 *chederů* a 2 židovské *Talmud-tóry* s výukou řemesel.³⁶⁵

Chersonská gubernie patřila až do revoluce v roce 1917 mezi gubernie Novoruska a v 19. století byla jednou z hlavních oblastí, kam se stahovali Židé z jiných částí Ruska. Po revoluci v roce 1917 byla gubernie rozdělena na několik samostatných správních jednotek.³⁶⁶

---

³⁶³ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 23.12.2022.

³⁶⁴ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 605-607.

³⁶⁵ БРОКГАУЗ, Ф.А., ЕФРОН, И.А., Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, том XXXVII, Санкт-Петербург, Типография Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон, 1903, str. 169,173

³⁶⁶ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 23.12.2022.

1.16. Černigovská gubernie

První zmínka o Černigovu v kronikách pochází z roku 907. V první polovině 10.století. Černigov byl součástí zemí, které platily tribut Chazarskému kaganátu (Chazarsko). V tomto období se ve městě usadili chazarští Židé. Černigov byl jedním z cílových bodů pro radanity (rus. раданиты)³⁶⁷. V 11. století vznikla v Černigově židovská komunita. V době existence Černigovského knížectví (1054-1239) byl Černigov s největší pravděpodobností centrem židovské vzdělanosti.³⁶⁸

Židovské obce v Černigovsku, které zanikly po masakrech v roce 1648, byly znovu umožněné v roce 1794 v důsledku druhého dělení Polska a následného vydání výnosu Kateřiny II. Vynos z 13. června 1794 povolil Židům pobyt v některých částech impéria. Následně docházelo k neustálému stěhování Židů z Běloruska a Litvy do této oblasti. Černigovská gubernie byla později zrušena a pak znovu obnovena v roce 1801.^{369,370,371}

Podle knižních záznamů z roku 1797 zde bylo: křesťanských obchodníků - 1347, židovských obchodníků - 36; křesťanských měšťanů - 11268, židovských měšťanů- 1077.^{372,373}

Od roku 1782 byl Černigov centrem Černigovského naměstničestva, od roku 1796 centrem Malorosijské gubernie, od roku 1802 centrem Černigovské gubernie. V důsledku přílivu Židů do Černigovu a Černigovské gubernie z bývalých polských zemí, které se v důsledku troje dělení Polska staly součástí Ruska, se židovské obyvatelstvo města a gubernie rychle rozrůstalo. Podle daňových knih z roku 1801 v Černigovu a Černigovském ujezdu bylo:

---

³⁶⁷ Rahdonité neboli radanité (hebrejsky רדחנימ radhanīm, arabsky الرذنانية ar-razania) byli putující židovští obchodníci, kteří po celý raný středověk kontrolovali obchod mezi islámským Východem a křesťanskou Evropou podél Hedvábné stezky a dalších obchodních cest a vytvořili první stálou obchodní síť v dějinách, která sahala od Číny a Indie až do západní Evropy.

³⁶⁸ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

³⁶⁹ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 852.

³⁷⁰ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 19.6.2020.

³⁷¹ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

³⁷² КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 852.

³⁷³ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 19.6.2020.

křesťanských obchodníků - 809, židovských obchodníků - 4; křesťanských měšťanů- 2206, židovských měšťanů-1385.³⁷⁴

V roce 1821 byli Židé, obvinění z "těžkého zotročování" rolníků a kozáků, vyhnáni ze státních a kozáckých osad Černigovské gubernie. Pouze jedné židovské rodině z osady bylo povoleno provozovat pivnice (státní prodej vína). Na konci splátkového období jim bylo zakázáno provozovat v osadách hostince a právo na prodej alkoholu jim byl ponechán pouze ve městech a městečkách.^{375,376}

Nařízení z roku 1835 stanovilo úplné vystěhování Židů ze státních a kozáckých osad.³⁷⁷

Celkový počet Židů v Černigovské gubernii při revizi v roce 1836 činil 18 604.³⁷⁸ V roce 1840 bylo jasně stanoveno, že Židé mohou žít ve vesnicích se smíšeným obyvatelstvem pouze tehdy, pokud kozáci a státní rolníci tvoří méně než desetinu rolníků statkáře.³⁷⁹ Tato opatření byla zavedena, aby se zamezilo zvětšení počtu Židů v kozáckých osadách a jejich následně konkurenci s místním křesťanským obyvatelstvem. Ve výsledku se počet Židů zvyšoval jenom tam, kde Židé už byli.

Podle revize z roku 1847 v gubernii bylo sedmnáct "židovských komunit" s více než 18 tisíci obyvateli. V roce 1847 žilo v černigovské židovské obci (v obci města Černigov) 2783 osob.^{380,381}

---

³⁷⁴ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

³⁷⁵ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 853.

³⁷⁶ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

³⁷⁷ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 853.

³⁷⁸ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

³⁷⁹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 853.

³⁸⁰ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

³⁸¹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 852.

Koncem roku 1850 bylo navrženo zrušit omezení pro Židy na Levobřežní Ukrajině, protože místní "Židé se nápadně liší řečí, oblečením a způsobem života od Židů v jiných guberniích a téměř úplně splynuli s původním obyvatelstvem". V roce 1852 bylo evidováno 28 919 osob (uvedený nárůst pravděpodobně odráží nepřesnost předchozího sčítání), z nichž 1 704 patřilo k obchodníkům, 639 bylo zemědělců a zbytek byl zařazen mezi měšťany. V roce 1855 byli Židé zbaveni práva nabývat půdu do vlastnictví. Největší židovské komunity v této gubernii byly v Černigově (asi tři tisíce lidí), Starodubu (přes dva tisíce), Mglinu (asi dva tisíce), Suraži (1700), Gluchově (asi 1500), Novgorodu-Seversku (1350) a Nežinu (1250). Podle údajů finanční komory z roku 1855 zde bylo až 12602 osob (obchodníci 1 a 3 gildy a měšťané).^{382,383,384}

V roce 1865 se na Židy v gubernii vztahovala obecná pravidla Zóny osídlení, pokud jde o právo pobytu. Většina Židů v Černigovské gubernii žila v osadách, kde tvořili menšinu obyvatelstva.^{385,386} V roce 1869 žilo v Černigovské gubernii 35 624 Židů (2,2 % z celkového počtu obyvatel).³⁸⁷

Podle sčítání lidu z roku 1897 žilo v Černigově 27 006 obyvatel, z toho 8 805 Židů (asi 29 %), a v Černigovské gubernii 114 452 Židů (celkem 2 297 854 obyvatel), což bylo pouze 5 % z celkového počtu obyvatel gubernie, což bylo nízké procento ve srovnání s ostatními guberniemi Zóny osídlení. Byl to mnohem nižší podíl než třeba v guberniích na západ od Dněpru.^{388,389,390,391}

---

³⁸² [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 19.6.2020.

³⁸³ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

³⁸⁴ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 852-853.

³⁸⁵ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

³⁸⁶ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 853.

³⁸⁷ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 19.6.2020.

³⁸⁸ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

³⁸⁹ [<https://jewishencyclopedia.com>] – 26.12.2022.

³⁹⁰ Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na:

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31, [cit.-29.8.2022].

³⁹¹ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 19.6.2020.

Hlavním zaměstnáním židovského obyvatelstva v Černigově a celé gubernii byla řemesla a obchod. Židovské obyvatelstvo bylo ze 48,37 % zaměstnáno v obchodě, z 29,99 % v průmyslu, 3,98 % mělo neurčité zaměstnání a 2,93 % Židů v gubernii se zabývalo zemědělstvím. Židé obchodovali především s obilím a dalšími zemědělskými produkty. Židovští obchodníci z Černigovu a okolí se účastnili černigovských jarmarků, které se ve městě konaly třikrát ročně. Průmysl byl téměř výhradně řemeslný. Řemeslníci tvořili 15 % židovské populace. Židé vlastnili také 70 továren a závodů (pily, cihelny, mlýny na mouku, lihovary a další).^{392,393}

Z hlediska vysoké gramotnosti židovského obyvatelstva patřila Černigovská gubernie na jedno z prvních míst. Důvodem bylo to, že vzhledem k relativně malému počtu Židů v Černigovské gubernii jich mnoho používalo ruštinu. Průměr pro Zónu osídlení byl 23,0 %. Gramotnost žen v celkové populaci je čtyřikrát nižší než gramotnost muž, ale u Židů ženy měly jen o polovinu nižší gramotnost než muži. V roce 1898 zde byly čtyři školy *Talmud-tóra*, 413 *cheder*, 11 základních škol: státní, obecná a devět soukromých. Na jednu školku připadalo v průměru 8,6 dětí, v *ujezdech* pak v průměru 10 dětí. V gubernii existovaly pouze dvě odborné školy.^{394,395,396}

V roce 1881 tvořili židovští obyvatelé pouze 2,5% z celkového počtu. Vypuknutí pogromů v jižním Rusku na jaře 1881 se rozšířilo i na jih Černigovské gubernie, přičemž nejhůře byly postiženy obce Konotop a Nežin. Značná část Židů (přibližně 39 %) byla rozptýlena na vesnicích, kde žila před definitivním zákazem pobytu Židů na vesnicích v roce 1882, a byla zaměstnána v drobném obchodu a řemeslech. Ve výjimkách z Májových zákonů z roku 1882 bylo pro usazení Židů povoleno osm vesnic. Většími komunitami gubernie v tomto období byly kromě hlavního města Nežin (7 630 obyvatel), Starodub (5 109 obyvatel), Konotop

---

³⁹² [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

³⁹³ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 854-855.

³⁹⁴ [https://www.jewishvirtuallibrary.org/] – 19.6.2020.

³⁹⁵ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 854-855.

³⁹⁶ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

(4 420 obyvatel), Gluchov (3 853 obyvatel), Novozybkov (3 836 obyvatel) a Počep (3 172 obyvatel).^{397,398,399}

V říjnu 1905 vypukly těžké pogromy ve 329 lokalitách, při nichž nejvíce utrpěly obce v Nežinu, Novgorodu-Seversku, Novozybkově, Starodubu a Suraži. V důsledku toho se mnoho Židů z vesnic přestěhovalo do měst. Na jaře 1918 se v provincii odehrály pogromy, které spáchala Rudá armáda při svém ústupu před Němci na Ukrajině. Během občanské války na Ukrajině (1918-20) trpěly židovské komunity v gubernii pogromy, které organizovaly především ozbrojené jednotky Direktoria⁴⁰⁰ a bělogvardějci A. Děnikina. Během pogromů bylo mnoho Židů zabito nebo zraněno. Za sovětské vlády byl komunitní a náboženský život černigovských Židů postupně ničen úřady.^{401,402}

---

³⁹⁷ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 19.6.2020.

³⁹⁸ [<https://jewishencyclopedia.com>] – 26.12.2022.

³⁹⁹ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 15, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1913, str. 853.

⁴⁰⁰ Direktorium Ukrajinské lidové republiky (ukrajinsky: Директорія Української Народної Республіки, DUNR) (14. prosince 1918 - 10. listopadu 1920) bylo nejvyšším státním orgánem nově vzniklé Ukrajinské lidové republiky.

⁴⁰¹ [eleven.co.il/odot/] – 24.12.2022.

⁴⁰² [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 19.6.2020.

2. Život v Zóně osídlení

Zóna osídlení, která omezovala Židy v Ruském impériu byla v podstatě obrovským ghettem. Úřady zavedly povinné hranice, zákazy a omezení pro židovské obyvatelstvo a dodatečné daně, v důsledku čehož bylo fyzické přežití v mnoha částech Zóny kritickým problémem. Statisíce lidí, kteří byli omezeni v pohybu i ve volbě povolání, se snažili uživit své rodiny, obvykle rodiny s mnoha dětmi. Velká část obyvatelstva se ocitla na pokraji chudoby. I přesto Židé měli nástroj, který jim pomáhal přežít. Tímto nástrojem byl komunitní život, který se koncentroval v *kagalu*.⁴⁰³

Židé, kteří žili v Zóně osídlení, se označovali jako "a idn", z jidiš "a id", což můžeme překládat jako "Žid, člověk". Protože byli potomky Židů, kteří přišli do východní Evropy ze střední Evropy, říkalo se jim podle jejich předků Aškenázové.⁴⁰⁴ První dělení Polska se časově shodovalo s počátkem tvrdého boje mezi chasidy a jejich odpůrci, mitnagdy. Ostrý charakter tohoto boje byl do značné míry způsoben tím, že vzpomínka na sabatiánské hnutí⁴⁰⁵ byla ještě čerstvá. Odpůrci chasidů je podezřívali z příklonu k sabatianismu. Centrem konfrontace mezi chasidy a mitnagdy byla Vilna, centrum rabínské vzdělanosti ve východní Evropě. V čele *mitnagdim* stál významný talmudista Eliáš ben Šlomo Zalman (Vilenský Gaon), který se těšil mimořádné autoritě.⁴⁰⁶

Většina Židů v Zóně osídlení byli řemeslníci (krejčí, truhláři, sklenáři, obuvníci, koláři, nosiči vody) nebo se zabývali obchodem – drobným maloobchodem i mezinárodním velkoobchodem: dodávkami obilí, lnu a dřeva.⁴⁰⁷ V letech 1850-1900 se počet židovských

---

⁴⁰³ ЭНГЕЛЬС, А., ДАШЕВСКИЙ, Х., Община in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 99.

⁴⁰⁴ АМОСОВА, С. и кол., Евреи Российской империи, dostupné online na: <https://arzamas.academy/materials/2203>, [online],[cit. - 27.7.2022].

⁴⁰⁵ Šabtaj Cvi (hebrejsky שבתי צבי, 1. srpna 1626, Smyrna – 30. září 1676, Ulcinj), uvádí se též jako Šabbetaj Cvi či Šabcej Cvi byl sefardský kabalista a falešný mesiáš, který nakonec konvertoval k islámu. Byl zakladatelem židovské sekty sabatiánů (šabatiánů), která se časem změnila v sektu Dönmeh v Turecku. Inspiroval též hnutí frankistů v Polsku, pojmenované podle svého zakladatele a údajného nástupce Šabtaje Cviho, Jakoba Franka.

⁴⁰⁶ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁴⁰⁷ АМОСОВА, С. и кол., Евреи Российской империи, dostupné online na: <https://arzamas.academy/materials/2203>, [online],[cit. - 27.7.2022].

obyvatel v Rusku výrazně zvýšil díky vysoké porodnosti a nízké úmrtnosti. V roce 1850 činil počet Židů v Rusku přibližně 2 350 000 a do konce 19. století se téměř zdvojnásobil na 5 000 000 osob. V důsledku vysoké porodnosti se zvýšila konkurence na tradičních židovských pracovních místech, což vedlo k rozvoji židovského proletariátu i malé židovské vyšší třídy. Zvýšená konkurence vedla k ekonomické diverzifikaci, například k tomu, že Židé pronajímali lihovary (tehdy státní monopol) a zabývali se stavebnictvím a průmyslovým rozvojem. Malé skupiny Židů se prosadily v bankovníctví a začaly pronikat mezi inteligenci (akademickou obec) a do profesních pozic (právníci, lékaři, vědci, spisovatelé). Zrušení nevolnictví (1861) vyvolalo silnou poptávku po půdě, a proto vláda přestala podporovat ruské zemědělské osídlování. To vedlo k migraci židovských zemědělských komunit do jiných částí ruského impéria.⁴⁰⁸

Židé ve východní Evropě tradičně používali aškenázský bohoslužebný kánon, *Nusach Aškenaz*, který vznikl ve středověku. V 18. století se však v Podolí (na dnešní střední Ukrajině) objevilo nové náboženské hnutí, chasidismus (hebr. "chasid" - spravedlivý), za jehož zakladatele je považován Jisrael Baal Šem-Tov (Bešt). Chasidismus je založen na osobní spravedlnosti a zvláštní roli v něm hrají charismatičtí vůdci – cadikové. Postupem času se vytvořilo několik významných chasidských dynastií s vlastními lídry. Chasidé začali při modlitbě používat španělský kánon Nusach Safarad. Ty, kteří nesouhlasili s chasidským učením, vedl Vilenský Gaon (Elijah ben Šlomo Zalman). Začalo se jim říkat mitnagdim (neboli misnaged) a při modlitbách stále používali Nusach Aškenaz. Mitnagdim se také říká Litvaci (rus. литваки), protože jejich hlavním centrem se stala Litva a severní Bělorusko.⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁸ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 19.6.2020.

⁴⁰⁹ АМОСОВА, С. и кол., Евреи Российской империи, dostupné online na: <https://arzamas.academy/materials/2203>, [online],[cit. - 27.7.2022].

2.1. Narození a dospívání

Pro židovské rodiny Zóny osídlení platila stejná pravidla jako i pro celý judaismus, proto i u židovských obyvatelů Ruska nejdůležitější událostí bylo narození dítěte, kterým se naplňuje biblické přikázání Gn 1,28.⁴¹⁰

V talmudské době bylo starobylé rodinné právo, založené na biblických příkazech, podrobně kodifikováno a přizpůsobeno změněnému morálnímu vnímání. Početí je stále považováno za náboženskou povinnost každého Žida. Muže, který se odmítá oženit a vychovávat děti, rabi Eli'ezer přirovnává k vrahovi (Tosef., Jev.⁴¹¹ 8:4). Bezdětnost po dobu deseti let byla pro manžela dostatečným důvodem k rozvodu.⁴¹²

Rituály životního cyklu obyvatel Zóny osídlení vycházely z židovské tradice. Osmého dne se prováděla obřizka (*bris mile*) a pojmenování chlapce.⁴¹³

*„Narození každého dítěte se v Bibli považuje za zvláštní Boží požehnání, nicméně již zde je patrný rozdíl v přístupu k narození chlapce a dívky (Ž 127, 3 a Ž 128, 3)“.*⁴¹⁴

S narozením syna úzce souvisely pojmy „prvorozenství“ a „vykoupení syna“. Obřad *pijdon ha-ben* (vykoupení syna), který ukládá Tora, měl provést otec dítěte a *kohen*⁴¹⁵. Na konci obřadu otec dlužil *kohenovi* pět stříbrných mine, které následně se stávali osobním vlastnictvím kněze.⁴¹⁶

Oblíbeným zvykem až do novověku byl v souvislosti s narozením dítěte mužského pohlaví obřad bdění, který se konal každou noc. V orientálních společenstvích se mu říkalo *taħdid*.

---

⁴¹⁰ NOSEK, B. a DAMOHORSKÁ, P., Židovské tradice a zvyky. Vydání druhé, upravené a doplněné, Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016, ISBN 978-80-246-2996-4, str. 15.

⁴¹¹ Tosefta, Jevamot jsou traktáty Mišny. Mišna (hebrejsky משנה, aramejsky מתניתין, matnitin), je záznam ústní tradice judaismu. Obvykle má formu zapsaných výroků a pouček tana'im, židovských učenců období do 2. století. Komentováním Mišny dalšími generacemi učenců vznikla gemara, která společně s ní tvoří talmud.

⁴¹² [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁴¹³ AMOCOBA, С. и кол., Евреи Российской империи, dostupné online na: <https://arzamas.academy/materials/2203>, [online],[cit. - 27.7.2022].

⁴¹⁴ NOSEK, B. a DAMOHORSKÁ, P., Židovské tradice a zvyky. Vydání druhé, upravené a doplněné, Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016, ISBN 978-80-246-2996-4, str. 16.

⁴¹⁵ Kohen (hebrejsky כהן, množ. č. כהנים kohanim) je židovský kněz a potomek Áronův. Podle biblické tradice byli Áron a jeho potomci určeni Bohem, aby vykonávali obětní bohoslužbu nejprve ve stanu setkávání a později v jeruzalémském Chrámu, kde sloužili až do jeho zničení. Základní funkcí kohanim bylo, aby přiváděli lid blíže k Bohu a Boha k lidem.

⁴¹⁶ VRIES, S. Ph. de., Židovské obřady a symboly. Praha: Vyšehrad, 2009. Světová náboženství (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-963-8, str. 186-189.

Přátelé a příbuzní se každou noc scházeli v domě novorozence a recitovali *Šema Jisrael*⁴¹⁷, aby dítě ochránili před démony. Tohoto obřadu se účastnili také školáci v čele se svými učiteli a byli odměňováni jablky, ořechy a sladkostmi.⁴¹⁸

Matka a dítě byly od narození až do obřízky obklopeny různými amulety a talismany. Většina těchto amuletů je měla chránit před ženským démonem *Lilith*⁴¹⁹ a jejími obdobami, jako je Frau Holle, a byly známy pod různými jmény, například *kimpetsel* (od *kindbet*, "dětské lůžko" a *tsetl*, "poznámka"), *Šir Hamalos-Tsetl* (od *Šir ha-Ma'alot* – Píseň stupňů) a *Šmir-Tsetl* (od *šemira*, "střežení"). Byly umístěny nad lůžkem ženy a nad dveřními sloupky místnosti.⁴²⁰

První roky života dítěte vychovávala především matka (srov. Př 1,8). Když děti dospívaly, odpovědnost za výchovu syna přebíral otec (Gn 18:19; Ez 12:26-27; 13:8,14-15; Dt 6:7); matka se nadále starala o výchovu dcery až do jejího sňatku (Mi 7:6).⁴²¹

Pojmenování chlapců proběhalo během obřízky, u dívek to byla doba v týdnu následujícím po jejím narození (nejčastěji o šabatu). Byl taktéž rozdíl i v dosazení věku dospělosti u chlapců to bylo ve 13 let, u dívek ve 12 letech (Joma 82a).⁴²² Pokud jde o vlastnictví nemovitosti, jsou osoby od 20 let věku považovány za plnoleté.⁴²³

Chlapci ve věku pěti let byli obvykle posíláni do *chederů*, kde se vyučoval Pentateuch s výkladem Rašiho (1040-1105), největšího středověkého komentátora většiny knih Tanachu, zejména Tóry. Na této úrovni *chederu* se studenti seznámili také se základy Talmudu. A konečně třetí stupeň výuky v *chederu*, určený pro žáky od osmi let, předpokládal hlubší studium Talmudu a jeho komentářů. Světské předměty se v *chederu* nestudovaly. V *chederu* se žák vzdělával nejen v náboženských tradicích, ale seznámil se také s mnoha lidovými pohádkami a legendami a národními tradicemi. Děti zůstávaly v *chederu* od časného rána do 19-20 hodin. Učitelem v *chederu* byl *melamed*, v jehož domě se obvykle vyučovalo. Věřilo se, že výuka

---

⁴¹⁷ *Šema Jisra'el* (hebrejsky שמע ישראל, doslova Slyš, Izraeli; zkráceně *Šema*, hebrejsky שמע, „Slyš!“) je jedna z nejdůležitějších židovských modliteb a vyznání víry (krédo) judaismu. Jedná se o jeden z ústředních a nejstarších prvků židovské liturgie.

⁴¹⁸ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 19.6.2020.

⁴¹⁹ *Lilith* (hebrejsky לילית, sumersky *Lilítu* – větrná žena) neboli Černá Luna patří do skupiny tří démonů v sumerské a mezopotámské mytologii, ovšem ani Sumerové se na přesném zrodu a životu příběhu o *Lilith* nemohou shodnout.

⁴²⁰ [<https://www.jewishvirtuallibrary.org>] – 19.6.2020.

⁴²¹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁴²² NOSEK, B. a DAMOHORSKÁ, P., *Židovské tradice a zvyky*. Vydání druhé, upravené a doplněné, Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016, ISBN 978-80-246-2996-4, str. 29-30, 57.

⁴²³ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

nevyžaduje zvláštní znalosti a společenské postavení *melamed* bylo nízké, stejně jako honorář, který dostával od rodičů a komunity.⁴²⁴

---

⁴²⁴ ЛОКШИН, А., Из истории традиционного еврейского образования в Российской империи: Начальная школа – хедер, in: БЕЛОВА, О. и кол., Научные труды по иудаике: Материалы XIX Международной ежегодной конференции по иудаике. Том III., תפס , Москва, 2012, str. 70-71.

2.2. Vzdělání

Charakter židovského školství v Polsku a v Litvě v období před rozdělením Polska určovaly dvě věci: nezasahování vlády do organizace židovského školství a religiózně-scholastický charakter židovských vzdělávacích institucí. Židovské masy považovaly školní vzdělání za *micvu*, závaznou, posvátnou povinnost, která po staletí zasvěcuje děti do nábožensko-národního ideálu. V důsledku toho byla židovská národní škola, *cheder*, odříznuta od obecné kultury a životních potřeb. Vzdělání jako *micva* mělo být v podstatě zdarma. Nejčastěji se však jednalo o soukromou školu a učitele, rabína nebo *melamedu*, platili rodiče žáků. Kromě soukromých *chederů* existovaly také veřejné (bezplatné) *chedery*.^{425,426}

Ve stejných podmínkách židovská škola existovala i poté, co část Polska připadla Rusku. Po rozdělení Polsko-litevské unie za vlády Kateřiny II. bylo přijato velké množství zákonů týkajících se Židů, včetně těch, které se týkaly vzdělávání.^{427,428} Židovské školy lze rozdělit do následujících tříd: náboženské, státní, veřejné, soukromé a veřejné, odborné, sobotní a večerní. Do první skupiny patří tři: *Talmud-tóry*, veřejné *ješivot* a soukromé *ješivot*.⁴²⁹

Jak píše Gimpelson a Bramson ve své knize "Zákony o Židech", prošlo ruské zákonodárství ve vztahu k židovskému školství několika obdobími. V první polovině 19. století byla ze strany ruské vlády patrná snaha vštípit Židům evropské vzdělání a znalost ruského jazyka, což se projevilo jak opatřeními, která je měla přilákat do všeobecných vzdělávacích institucí, tak zřizováním speciálních židovských (státních i soukromých) škol. Ve stejném období na počátku 19. století začala vláda v Rusku poprvé projednávat otázku všeobecné reformy židovského života. V návrzích této reformy, které byly tehdy předloženy vládě, byla

---

⁴²⁵ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [https://librusec.pro].

⁴²⁶ ЛОКШИН, А., Из истории традиционного еврейского образования в Российской империи: Начальная школа – хедер, in: БЕЛОВА, О. и кол., Научные труды по иудаике: Материалы XIX Международной ежегодной конференции по иудаике. Том III., 770, Москва, 2012, str. 68.

⁴²⁷ МИНДЛИН, А.Б., История «процентных норм» (Ограничения в общем образовании евреев в XIX – начале XX вв.), dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm].

⁴²⁸ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [https://librusec.pro].

⁴²⁹ [https://jewishencyclopedia.com] – 5.9.2022.

vyjádřena myšlenka, že pro "zvýšení kulturní a morální úrovně" Židů je nutné přitáhnout mladou židovskou generaci ke všeobecnému vzdělání a naučit ji ruskému jazyku.^{430,431}

Pojem obrody Židů byl v návrzích interpretován různě. Například básník Děržavin, autor nejrozsáhlejšího díla na toto téma, si dal za cíl vzdělávat Židy především tím, že zničí Talmud. Myšlenka nutnosti angažování Židů do společné kultury však byla ve všech projektech předkládána se stejnou naléhavostí a vláda s tímto společným přáním souhlasila. Edikt z roku 1804 poprvé přiznával židovským dětem právo studovat na všech základních školách, gymnáziích a univerzitách v impériu "bez jakéhokoli rozdílu oproti ostatním dětem" a upozorňoval, že pokud Židé tohoto práva nevyužijí, budou kvůli nim zřízeny zvláštní židovské školy s jedním z vyučovacích jazyků – ruštinou, němčinou nebo polštinou. Vláda však nepodnikla žádné kroky (snad kvůli chudobě židovského obyvatelstva) k provedení tohoto nařízení, ačkoli židovští poslanci, kteří byli povoláni do hlavního města, o to zřejmě žádali.^{432,433} Výbor v roce 1809⁴³⁴ dokonce zamítl petici židovských poslanců, aby se děti před vstupem do všeobecného vzdělávacího systému vzdělávaly ve speciálních židovských školách.⁴³⁵

Úřady tak chtěly přilákat židovskou mládež ke vzdělání, naučit ji ruštině, aby pozvedly, jak se jim zdálo, nízkou kulturní a morální úroveň Židů. Ale židovská společnost se

---

⁴³⁰ ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН. Законы о евреяхъ. Систематическій обзоръ действующихъ законоположеній о евреяхъ съ разъясненіями правительствующаго сената и Центральныхъ правительственныхъ установленій., Часть II, Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1915, str. 534.

⁴³¹ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [https://librusec.pro].

⁴³² КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str. 797.

⁴³³ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [https://librusec.pro].

⁴³⁴ Nový židovský výbor z 5. ledna 1809, jemuž předsedal senátor Popov za účasti senátora Alexejeva, byl pověřen řešením otázky vystěhování a posouzením dalších ustanovení Edikt z roku 1804, na něž přišly stížnosti od židovských poslanců.

⁴³⁵ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str. 801-802.

svým nacionálně-náboženským charakterem se osvícenství obávala a považovala ho za odporující prastarým základům národní kultury. V ruských státních vzdělávacích institucích byli Židům cizí lidé i jazyk. A osvícení samo o sobě pro ně nemělo žádnou skutečnou hodnotu. Židé, kteří žili jako relativně jednotná komunita v rámci Zóny osídlení, si v každodenním životě vystačili s židovskou abecedou a znalostmi, které získali v židovských školách a při domácím vzdělávání. Proto Židé nevyužívali možnosti přístupu do státních škol, která jim byla otevřena. Za vlády Alexandra I. se tedy věc židovské osvěty nepohnula kupředu.^{436,437}

Pokud je známo, první židovská škola s všeobecným vzdělávacím programem byla založena až v roce 1822 (v Umani ze soukromých prostředků). Netrvalo však dlouho a prvním skutečným střediskem všeobecného vzdělání mezi Židy se stala škola založená v roce 1826 v Oděse, která v té době sloužila díky místní kolonii osvícených německých Židů jako centrum jižního kulturního židovstva. Podobná škola byla založena v roce 1830 ve Vilně, kulturním centru severozápadního regionu.^{438,439}

Vláda Mikuláše I. se ke školám tohoto typu stavěla vstřícně. Edikt z roku 1835 dávalo Židům právo "zakládat soukromé školy na společném základě s křesťanskými školami pro vzdělávání své mládeže ve vědách a umění a pro studium norem židovské víry". Počet obecných židovských škol však rostl velmi pomalu.⁴⁴⁰ Otevření těchto židovských škol "s výukou náboženství a světských znalostí" však do jisté míry inspirovalo i vznik státních (rus. казенные, kazennyje) židovských vysokých škol. Tyto školy byly otevřeny z iniciativy *maskilimů* (kteří následovali příkladu německých představitelů *Haskaly*).⁴⁴¹

Hudebně nebo umělecky nadané židovské děti měly právo studovat na hudebních a výtvarných akademiích umění mimo Zónu osídlení. Jejich rodiče a další rodinní příslušníci měli

---

⁴³⁶ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [https://librusec.pro].

⁴³⁷ МИНДЛИН, А.Б., История «процентных норм» (Ограничения в общем образовании евреев в XIX – начале XX вв.), dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm].

⁴³⁸ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [https://librusec.pro].

⁴³⁹ [eleven.co.il/odot/] – 12.4.2021.

⁴⁴⁰ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [https://librusec.pro].

⁴⁴¹ [eleven.co.il/odot/] – 12.4.2021.

právo žít s nimi. Tato skutečnost byla důležitým podnětem pro rozvoj umělecké činnosti v prostředí ruských Židů.⁴⁴²

Vláda Mikuláše I. také prosazovala zařazení Židů do všeobecně vzdělávacích institucí.⁴⁴³ Aby se všeobecné vzdělání přiblížilo židovskému způsobu života a stalo se atraktivnějším, nový Edikt z roku 1835 umožnil židovským dětem studovat na ruských gymnáziích v místech, kde mají povoleno bydlet "jejich otcové", tedy v Zóně osídlení. Ale po absolvování gymnázií mohli být přijati na vysoké školy po celém impériu.⁴⁴⁴ Edikt z roku 1835 mimo jiné přiznával právo žádat o osobní občanství těm, kteří získali titul studenta, kandidáta, magistra a umělce, zatímco doktorům medicíny bylo uděleno dědičné čestné občanství. Právo na přijetí do učitelské a státní služby jim bylo rovněž přiznáno, ale pokaždé se zvláštním povolením cara.⁴⁴⁵ Ani tato "privilegia" však nezměnila postoj Židů ke státnímu školství.⁴⁴⁶ Židovské obyvatelstvo se stranilo obecných vzdělávacích institucí (v roce 1840 bylo ve všech státních vzdělávacích institucích pouze 77 Židů; v roce 1835 bylo na univerzitách pouze 11 Židů). Staré domácí poměry a stále se zhoršující občanské postavení Židů vytvořily mezi nimi a křesťanskou společností takovou propast, kterou mohlo překlenout jen několik Židů, a to ještě jen ve velkých městech. Vláda stejně jako dříve, vyvolávala nedůvěru a strach ve všech vrstvách židovské společnosti tím, že neustále prováděla represivní opatření. Za takových podmínek se nedalo očekávat, že by židovské děti chodily do školy, kde by jim nebylo nic blízkého.⁴⁴⁷

Na pozadí stále se zhoršující hospodářské situace na západě říše se stále více šířila teorie, že za chudobu ukrajinských a běloruských gubernií mohou Židé. Místní úředníci

---

⁴⁴² ГИЛБЕРТ, М., Атлас по истории Еврейского народа, Иерусалим, Издательство «Библиотека-Алия», Молодежная серия, 1990, ISBN 965-320-149-2, str. 104.

⁴⁴³ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [<https://librusec.pro>].

⁴⁴⁴ МИНДЛИН, А.Б., История «процентных норм» (Ограничения в общем образовании евреев в XIX – начале XX вв.), dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm].

⁴⁴⁵ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [<https://librusec.pro>].

⁴⁴⁶ МИНДЛИН, А.Б., История «процентных норм» (Ограничения в общем образовании евреев в XIX – начале XX вв.), dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm].

⁴⁴⁷ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [<https://librusec.pro>].

požádali své nadřízené o tvrdá opatření. Mikuláš I. se obrátil na ministra pro státní majetek generála P. D. Kiseleva (1788–1872).⁴⁴⁸ Tak vznikla zpráva "O uspořádání židovského národa v Rusku" (rus. «Об устройстве еврейского народа в России»), která výrazně změnila vládní kurz v židovské otázce. Podle Kiseleva byly příčinami odcizení od obecného občanského pořádku úcta Židů k Talmudu, uzavřená komunitní společnost, vedená *kagalem* a tradiční židovský oděv. Kiselev dospěl k závěru, že represivní opatření nemohou židovskou otázku v Rusku vyřešit. Navrhl, aby se problém vyřešil zrušením přísných omezení. Kiselev se domníval, že je nutné Židy morálně a duchovně "převychovat" a zrušit právní diskriminaci, aby se Židé vyrovnali ostatním obyvatelům. K tomu bylo třeba věnovat zvláštní pozornost židovskému školství s důrazem na zavedení studia ruského jazyka a historie, zrušit povolení nosit židovský oděv a zrušit kagaly. Kiselev doufal, že z ruských Židů vytvoří idealizované německé Židy, kteří znají kulturu a jazyk své země. Při pohledu do budoucna je však třeba poznamenat, že mnohá z Kiselevem navržených opatření nebyla realizována, protože země se připravovala na krymskou válku^{449, 450}.

Z výše uvedených důvodů byl v roce 1840 pod vedením již zmíněného hraběte P. D. Kiseleva založen "Výbor pro určení opatření k zásadní reorganizaci Židů v Rusku" (1840-63).⁴⁵¹ Prvním z úloh výboru bylo zřízení židovských vysokých škol "v opozice k současnému talmudickému učení".⁴⁵²

---

⁴⁴⁸ Hrabě Pavel Dmitrijevič Kisel'ov (rusky. Павел Дмитриевич Киселёв; 19. ledna 1788, Moskva - 26. listopadu 1872, Paříž) byl ruský politik, generál, reformátor a diplomat, v letech 1829-1834 ruský správce podunajských moldavských a valašských knížectví, za vlády Mikuláše I. ministr státního majetku (financí) a v letech 1856-1862 ruský velvyslanec ve Francii.

⁴⁴⁹ Krymská válka byl ozbrojený konflikt v letech 1853–1856 mezi carským Ruskem a Osmanskou říší podpořenou koalicí Francie, Spojeného království a Sardinského království. Konflikt se odehrával především na poloostrově Krymu, kde je v Sevastopolu námořní základna ruské černomořské floty. Válku vyvolala mocenská expanze Ruska na Balkáně. Výsledkem byla porážka Ruska stvrzená Pařížskou mírovou smlouvou.

⁴⁵⁰ НОРКИНА, Е. Законодательство о евреях in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 53-54.

⁴⁵¹ БАРКУССКИЙ, И., Особенности национального просвещения (к вопросу о реформе казенного еврейского образования в николаевской России) in: РЕМПЕЛЬ, Е., ЧЛЕНОВ, М., Тирош – труды по иудаике. Вып.6, Москва, Центр Сэфер, 2003., str. 142.

⁴⁵² [eleven.co.il/odot/] – 12.4.2021.

Jediné jméno, které na prvním seznamu členů výboru chybělo, ale později bylo na základě zvláštního Kiselevova podání zařazeno, bylo jméno hraběte Uvarova⁴⁵³, ministra školství a aktivního zastávce osvětových metod řešení problémů "cizinců".⁴⁵⁴ Uvarov chtěl v blízké budoucnosti založit celou síť židovských obecných škol. Uvarovova myšlenka byla, že jakmile takové židovské školy budou existovat, židovská společnost do nich bude bez obav posílat děti, a tak budou tyto školy fungovat jako spojovací článek mezi nábožensky uzavřenými židovskými masami a vzděláváním ve všeobecných vzdělávacích institucích. Musel nejprve přesvědčit Mikuláše I. o svém plánu a poté vzbudit příznivý postoj Židů k zakládání nových škol. Podle Julia Gessena uspěl Uvarov navenek, protože, jak car, tak i vedoucí vrstvy židovské společnosti mu byli stejně ochotni vyjít vstříc v jeho osvětovém úkolu.⁴⁵⁵

Názory Mikuláše I. na jedné straně a židovské společnosti na straně druhé se však zcela neshodovaly. Hlavním problémem pro cara byl Talmud. Mikuláš I. ovlivnil Uvarova právě v tom smyslu, aby osvícenská reforma namířila své údery proti židovskému učení, a zničila tak Talmud. Ve výsledku tato destruktivní pro Židé a jejich kulturu a náboženství tendence opravdu se stála jádrem osvícenské reformy.⁴⁵⁶

Studium Talmudu bylo nakonec do učebních programů nových škol zavedeno, ale jen jako dočasné opatření, které mělo oslabit ostražitost židovské společnosti, a tato dvojí hra měla zůstat utajena těm Židům, kteří Uvarovovi při realizaci zamýšlené reformy obětavě pomáhali. Uvarovova role v osvícenské reformě nebyla dosud podrobně objasněna, ale zdá se, že upřímně usiloval o morální obrodu Židů, aniž by měl v úmyslu porušovat jejich náboženské

---

⁴⁵³ Hrabě Sergej Semjonovič Uvarov (rusky Граф Сергей Семёнович Уваров; 5. září [n. l. 25. srpna] 1786, Moskva - 16. září [n. l. 4. září] 1855) byl ruský carský klasik, nejlépe známý jako vlivný carský státník za vlády Mikuláše I. Ruského.

⁴⁵⁴ БАРКУССКИЙ, И., Особенности национального просвещения (к вопросу о реформе казенного еврейского образования в николаевской России) in: РЕМПЕЛЬ, Е., ЧЛЕНОВ, М., Тирош – труды по иудаике. Вып.6, Москва, Центр Сэфер, 2003., str. 142.

⁴⁵⁵ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [<https://librusec.pro>].

⁴⁵⁶ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [<https://librusec.pro>].

přesvědčení.^{457,458} Koncem 40. let 19. století iniciovalo ministerstvo školství zřízení židovských státních učilišť, která měla nahradit tradiční židovskou školu, jež byla podle úřadů a některých radikálních *maskilimů* živnou půdou pro židovský náboženský fanatismus. Bylo rozhodnuto o postupné obnově *chederů* změnou učebních programů a metodologie výuky. Bible se měla vyučovat v německém překladu podle publikace ministerstva školství a Talmud se měl vyučovat ve výňatcích (fragmentech). Úřady se snažily přiblížit *cheder* zavedenému systému ruské školy.⁴⁵⁹

Počátek státní reformy systému židovského školství v Ruském impériu se datuje na podzim roku 1844.⁴⁶⁰ V roce 1827 byla schválena „Pravidla rekrutské povinnosti a vojenské služby Židů“ (rus. „Устав рекрутской повинности и военной службы евреев“), která stanovila, že Židé musí sloužit 25 let a *kantonisté* od 12 let musí sloužit až do 31 roku života. A proto jakákoli možnost zkrácení služební doby mohla být považována za výhodu. Z tohoto důvodu byly výnosem z roku 1844 zřízeny židovské státní školy, zároveň bylo zachováno právo Židů studovat na obecných křesťanských vzdělávacích institucích. A u rekrutů, které byli absolventy okresních škol a jim na roveň postavených židovských škol II. stupně, jakož i gymnázií, byla zkrácena služební doba téměř na polovinu. Židé, kteří s vyznamenáním absolvovali gymnázia a "prokázali vynikající výsledky v ruském jazyce a literatuře", byli od narukování osvobozeni vůbec. Všimněme si, že ve výnosu se vyjadřuje politování nad tím, že "výhody", které Židům v oblasti vzdělání poskytly Edikty z let 1804 a 1835, nevedly k žádoucímu výsledku, a poznamenává se, že "vzdělání a z něho plynoucí přesvědčení o prospěšnosti produktivní práce by mělo přispět ke zlepšení židovského života".⁴⁶¹

---

⁴⁵⁷ МИНДЛИН, А.Б., История «процентных норм» (Ограничения в общем образовании евреев в XIX – начале XX вв.), dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm].

⁴⁵⁸ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [<https://librusec.pro>].

⁴⁵⁹ ЛОКШИН, А., Из истории традиционного еврейского образования в Российской империи: Начальная школа – хедер, in: БЕЛОВА, О. и кол., Научные труды по иудаике: Материалы XIX Международной ежегодной конференции по иудаике. Том III., 750, Москва, 2012, str. 76.

⁴⁶⁰ БАРКУССКИЙ, И., Особенности национального просвещения (к вопросу о реформе казенного еврейского образования в николаевской России) in: РЕМПЕЛЬ, Е., ЧЛЕНОВ, М., Тирош – труды по иудаике. Вып.6, Москва, Центр Сэфер, 2003., str. 142.

⁴⁶¹ МИНДЛИН, А.Б., История «процентных норм» (Ограничения в общем образовании евреев в XIX – начале XX вв.), dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm].

Negativní postoj ke státním školám byl zčásti zesílen tím, že byly provozovány na náklady židovského obyvatelstva, které už tak žilo bídě. Úřady však požadovaly, aby tam židovské komunity posílaly své děti. Na Židy tak byla uvalena zvláštní školní povinnost, které se bohaté vrstvy zbavily tím, že místo svých dětí posílaly do škol děti chudých a za tuto úsluhu jim platily.⁴⁶² *Chedery* a *melamedy* měly také své vlastní problémy. Podle nových pravidel bylo nejdůležitější novinkou to, že se ve vyšších ročnících škol musel vyučovat ruský jazyk. Získat povolení k výuce bylo poměrně snadné a díky tomu se většina národních židovských škol a jejich učitelů prosadila. Výsledkem bylo necelých 5 600 *cheder*, téměř 11 000 *melamedů* a více než 69 000 studentů. Vláda této informace zneužila a v roce 1846 prohlásila, že všichni *melamed* budou při obnovování povolení k výuce podléhat zkouškám. Od roku 1849 byly mezi zkoušené předměty zařazeny ruština a němčina. Většina *melamedů* nebyla schopna tyto zkoušky složit, a tak se většina *cheder* stala ilegální. Výsledkem bylo, že pokus o reformu tehdy skončil neúspěchem: ruština nebyla zavedena a změny, které úřady zamýšlely, se *chederů* nedotkly.⁴⁶³

Některé změny a s nimi i naděje přineslo právo Alexandra II. Změny se týkaly všech aspektů židovského života, včetně systému školství, který měl podle vlády Alexandra II. usnadnit kulturní asimilaci židovské mládeže. V důsledku změn v rámci Zóny osídlení zavedených zákonem z 27. listopadu 1861 si mladí lidé již v 60. letech 19. století vybírali společně s pravoslavným obyvatelstvem školy.⁴⁶⁴ Za vlády Alexandra II., kdy se vláda po dlouhém váhání rozhodla po roce 1862 jmenovat dozorce na státních učilištích nejen křesťany, ale i Židy, začaly školy přitahovat více žáků; židovští dozorce okamžitě vzbudili u obyvatelstva důvěru ve školu. Zároveň se vláda rozhodla zvýšit dohled nad *melamedy*. Zákon ze 4. května 1859 umožňoval vydat povolení k výuce pouze těm *melamedům*, kteří nebyli "zvláště horliví", ale tento pojem byl příliš vágní. Úřady byly ochotny vydávat nová osvědčení pouze osobám, které vystudovaly rabínské učiliště, obecné střední školy a vysoké školy. Pak v roce 1873 byly

---

⁴⁶² ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [<https://librusec.pro>].

⁴⁶³ ЛОКШИН, А., Из истории традиционного еврейского образования в Российской империи: Начальная школа – хедер, in: БЕЛОВА, О. и кол., Научные труды по иудаике: Материалы XIX Международной ежегодной конференции по иудаике. Том III., תפס , Москва, 2012, str. 77.

⁴⁶⁴ УЛЬЯНОВА, О., Возможности получения образования евреями в Российской империи во второй половине XIX – начале XX столетия, Вестник Томского государственного университета. 2017. No 416, str. 155.

státní učiliště uzavřené. Po zničení státních učilišť byla potřeba židovských škol obecně tak velká, že vláda, přestože speciální židovské školy zásadně odmítala, jich musela postupně otevřít celou řadu.^{465,466}

Badatelé si všimli, že v osmdesátých letech 19. století prudce vzrostl podíl Židů studujících v Rusku. V roce 1881 tvořili 12,3 % z celkového počtu žáků v Rusku. Během desetiletí 1870-1881 se procento všech studentů zvýšilo o 65,1 a mezi Židy o 262,9. Počet židovských gymnazistů v celém Rusku se zvýšil 2,5krát, v některých okresech 20krát i vícekrát. Obecně lze konstatovat, že v 80. letech 19. století bylo tradiční vzdělávání nahrazeno gymnaziálním.⁴⁶⁷

Otázka židovského vzdělávání dostala nový směr za vlády Alexandra III. V očích vlády už nebylo osvícenství prostředkem výchovy občanské uvědomělosti, ale prostředkem k odstranění nebezpečí, které ohrožovalo prvopočáteční základy státu. Vláda uznala osvětu za výsadu vyšších vrstev a rozhodla zbavit školy dětí z nižších společenských vrstev a také Židů.⁴⁶⁸ Vládní politika se proto od osmdesátých let 19. století prudce změnila opačným směrem a zavedla různá omezení, která Židům znemožňovala přístup do všeobecných vzdělávacích institucí. Od této doby existují samostatná ministerská nařízení a carské výnosy, které stanovují procento Židů pro přijetí na střední a vysoké školy.⁴⁶⁹ Je však třeba poznamenat, že výše uvedené carské výnosy nebyly oficiálně zveřejněny.

---

⁴⁶⁵ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [<https://librusec.pro>].

⁴⁶⁶ ЛОКШИН, А., Из истории традиционного еврейского образования в Российской империи: Начальная школа – хедер, in: БЕЛОВА, О. и кол., Научные труды по иудаике: Материалы XIX Международной ежегодной конференции по иудаике. Том III., 790, Москва, 2012, str. 78.

⁴⁶⁷ УЛЬЯНОВА, О., Возможности получения образования евреями в Российской империи во второй половине XIX – начале XX столетия, Вестник Томского государственного университета. 2017. No 416, str. 155.

⁴⁶⁸ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [<https://librusec.pro>].

⁴⁶⁹ ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН. Законы о евреяхъ. Систематическій обзоръ действующихъ законоположений о евреяхъ съ разъясненіями правительствующаго сената и Центральныхъ правительственныхъ установлений., Часть II, Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1915, str. 534.

Zvláštní význam měla v tomto ohledu nařízení ministerského výboru schválená 5. prosince 1886 a 27. června 1887, která dávala ministru školství pravomoc omezit podle vlastního uvážení přijímání Židů na vysoké a střední školy.⁴⁷⁰

Na základě těchto ustanovení zavedl v červenci 1887 ministr národní osvěty Děľjanov⁴⁷¹ ve zvláštních oběžnících kabinetu ministrů normu pro přijímání Židů do všech jemu podřízených vzdělávacích institucí (především gymnázií a univerzit), a to 10 % v Zóně osídlení, 5 % mimo Zónu a 3 % v metropolitních vzdělávacích institucích (Moskva a Petrohrad). Nejvýraznějším příkladem právní diskriminace v oblasti vzdělávání bylo tzv. procentní pravidlo (rus. процентная норма).^{472,473,474} Kromě toho existovala řada škol v mezistupni základních a středních škol, kam Židé nebyli vůbec přijímáni.⁴⁷⁵

Otázka zápisu Židů do vzdělávacích institucí se tak stala závislou na tom, kolik křesťanů se v daném roce hlásí na tu či onu školu. Takže nejdřív se procento počítalo na základě počtu zapsaných křesťanů a následně se procento počítalo ve vztahu k celkovému počtu zapsaných židovských žáků. Do tohoto počtu se zahrnovali ať už nově zapsaných, nebo

---

⁴⁷⁰ ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН. Законы о евреях. Систематическій обзоръ действующихъ законоположений о евреяхъ съ разъясненіями правительствующаго сената и Центральныхъ правительственныхъ установлений., Часть II, Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1915, str. 534.

⁴⁷¹ Hrabě Ivan Davidovič Děľjanov (rusky Иван Давыдович Делянов) (12. prosince 1818 v Moskvě - 10. ledna 1898) byl ruský státník arménského původu a syn Děľjanova Davida Artěmjeviče, generálmajora ruské carské armády.

⁴⁷² АМОСОВА, С. и кол., Евреи Российской империи, dostupné online na: <https://arzamas.academy/materials/2203>, [online],[cit. - 27.7.2022].

⁴⁷³ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [https://librusec.pro].

⁴⁷⁴ ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН. Законы о евреях. Систематическій обзоръ действующихъ законоположений о евреяхъ съ разъясненіями правительствующаго сената и Центральныхъ правительственныхъ установлений., Часть II, Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1915, str. 534.

⁴⁷⁵ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [https://librusec.pro].

пřestupujících z jedné instituce do druhé, případně z progymnázia⁴⁷⁶ na gymnázium.^{477,478} Zavedení procentního pravidla vedlo k rychlému poklesu počtu Židů na středních školách. Zatímco v roce 1881 tvořili Židé v gymnáziích a progymnáziích 12,5 % všech žáků a v reálných školách⁴⁷⁹ 8,0 %, v roce 1891 to bylo 6,5 % a 5,2 %. Židé se snažili obcházet procentní normy, což vedlo ke vzniku systému úplatků. Na některých místech posílali bohatí Židé křesťanské děti z chudých rodin do školy na vlastní náklady, aby tím navýšili procento židovských dětí.^{480,481} Podle zákona se "výuka Božího zákona pro nekřesťany provádí, pokud je to možné, v každém gymnáziu a progymnázium ... na náklady státní pokladny nebo zvláštních instituce", ale v roce 1892 ministr nařídil Varšavskému okresu, aby tyto náklady účtoval židovským dětem v mužských a ženských gymnáziích; stejné se poté zavedlo v Řižském okrese.⁴⁸²

Přestože neexistovala žádná zákonná omezení pro zápis Židů do všeobecných nižších vzdělávacích institucí, přístup Židů do základních škol byl fakticky omezen. To bylo způsobeno jednak malým počtem škol, ale v ještě větší míře svévolí školské administrace.⁴⁸³

Příznivější postoj vlády k *chederu* s jednostranným programem a špatným vzdělávacím zařízením nebyl způsoben zájmem o svobodný rozvoj národní školy, ale snahou

---

⁴⁷⁶ Progymnázium (z latinského pro - před a řeckého γυμνάσιον gymnasion - škola ve starověkém Řecku) byla střední vzdělávací instituce v Ruském impériu s programem pro mladší žáky.

⁴⁷⁷ ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН. Законы о евреяхъ. Систематическій обзоръ действующихъ законоположеній о евреяхъ съ разъясненіями правительствующаго сената и Центральныхъ правительственныхъ установленій., Часть II, Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1915, str. 534.

⁴⁷⁸ УЛЬЯНОВА, О., Возможности получения образования евреями в Российской империи во второй половине XIX – начале XX столетия, Вестник Томского государственного университета. 2017. No 416, str. 157.

⁴⁷⁹ Reálná škola (německy Realschule) nebo častěji jen reálka (archaicky též věcnice) byl typ všeobecné střední školy, zaměřené spíše na přírodovědní, technické obory a živé jazyky (na rozdíl od gymnázia).

⁴⁸⁰ УЛЬЯНОВА, О., Возможности получения образования евреями в Российской империи во второй половине XIX – начале XX столетия, Вестник Томского государственного университета. 2017. No 416, str. 157.

⁴⁸¹ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [<https://librusec.pro>].

⁴⁸² МИНДЛИН, А.Б., История «процентных норм» (Ограничения в общем образовании евреев в XIX – начале XX вв.), dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm].

⁴⁸³ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [<https://librusec.pro>].

uchránit židovské masy před kulturním kontaktem s ostatním obyvatelstvem. V zákoně z roku 1893, který upravuje činnost *melamedů* a jimi provozovaných škol, se uvádí, že "je příliš předčasné a neodpovídá názorům vlády vyučovat Židy v ruském jazyce", a *melamedům* je povoleno vyučovat pouze věrouku a čtení a psaní v hebrejštině. Výuka ruské abecedy byla znemožněna. I přes existující překážky v osvojování ruštiny (zákaz její výuky v *chederech*, odsouzení ortodoxních vrstev) však badatelé konstatovali, že Židé v Ruském impériu předběhli ostatní obyvatelstvo v gramotnosti v ruštině (v roce 1897 - 24,6 % oproti 16,8%), včetně pravoslavného obyvatelstva, mezi nímž gramotnost činila 19,7 %. Zároveň ministerstvo zakázalo otevírat dívčí *chedery*.^{484,485}

Určitá část nežidovské studující populace se mohla uspokojit se středoškolským vzděláním, které otevírá přístup například k vojenské a státní službě, k výuce na nižších školách apod. Všechny tyto profesní sféry jsou pro Židy uzavřené, a proto téměř všichni Židé, kteří studovali na středních školách, považovali přijetí na vysokou školu za otázku svého budoucího života.⁴⁸⁶ Přesto ne všichni Židé, kteří se, přes procentní pravidla, na střední školu dostali, měli volný přístup k vysokoškolskému vzdělání. Zde je potkávala ta stejná procentní pravidla (10,5 a 3 %).^{487,488}

Vysokoškolské vzdělání otevírala některé jinak „uzavřené pro Židy dveře“. Podle zákona z roku 1861 měli Židé, kteří získali diplom doktora medicíny, doktora, magistra nebo kandidáta jiných univerzitních oborů, právo trvale pobývat v kterékoli z provincií a gubernií Ruského impéria, ať už jako státní zaměstnanci, nebo jako obchodníci či výrobci. Měli také

---

⁴⁸⁴ УЛЬЯНОВА, О., Возможности получения образования евреями в Российской империи во второй половине XIX – начале XX столетия, Вестник Томского государственного университета. 2017. No 416, str. 156.

⁴⁸⁵ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [https://librusec.pro].

⁴⁸⁶ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [https://librusec.pro].

⁴⁸⁷ ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН. Законы о евреяхъ. Систематическій обзоръ действующихъ законоположений о евреяхъ съ разъясненіями правительствующаго сената и Центральныхъ правительственныхъ установлений., Часть II, Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1915, str. 534.

⁴⁸⁸ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [https://librusec.pro].

povolení mít s sebou členy svých rodin a určitý počet židovských sluhů a zaměstnanců. Zákony z let 1865, 1866 a 1867 bylo toto právo rozšířeno na židovské lékaře, kteří nemají vyšší akademické tituly, a v roce 1872 na židovské absolventy Petrohradského technického institutu. Carský dekret z roku 1879 přiznal toto právo také absolventům vyšších učilišť, asistentům lékárníků, zubařům, chirurgům bez vysokoškolského vzdělání a porodním asistentkám. Jinak řečeno, vyšší vzdělání byla příležitost, jak utéct ze Zóny osídlení.⁴⁸⁹ Za zmínku stojí i to, že v akademických kruzích platily své zákazy. Žid se například nemohl stát profesorem a musel se nechat pokřtít, aby získal místo. Známy je příběh orientalisty, historika a lingvisty Daniila Avrahamoviče Chvolsona⁴⁹⁰, který si před volbou, zda zůstat Židem, nebo být profesorem na fakultě orientalistiky Petrohradské univerzity, vybral profesorské místo s tvrzením, že je lepší být profesorem v Petrohradě než *melamedem* v Eišikkách^{491.492}

Touha židovské mládeže po sekulárním vzdělání dosáhla takové míry, že v 80. letech 19. století vláda přijala závažná opatření k omezení vzdělávacích možností Židů zavedením procentních kvót. Tato opatření však naopak posílila touhu Židů po studiu. V důsledku toho se na počátku 20. století dvojjazyčnost, charakteristická pro Zónu osídlení 19. století, postupně mizela.⁴⁹³

---

⁴⁸⁹ [<https://jewishencyclopedia.com>] – 5.9.2022.

⁴⁹⁰ Daniel Abrahamovič Khvolson (narozený jako Josef; 21. listopadu [3. prosince] 1819, Vilno - 23. března 1911, Petrohrad) byl ruský orientalista (semitolog, hebraista), historik, jazykovědec, člen Imperátorské akademie věd pro orientální jazyky (zvolen 5. prosince 1858). Práce o dějinách Orientu a národů východní Evropy, o dějinách křesťanství, o dějinách spisovného jazyka (arabština, hebrejščina), hebrejščina, asyriologie. Je jedním z editorů vědeckého překladu Bible do ruštiny.

⁴⁹¹ Eišikkés (polsky: Ejszyszki, rusky Эйшишки/Eishishki, bělorusky Эйшышкі/Eishishki, jidiš: קאַשײַשׁ/ Eyshishok/Eishishok) je malé město v jihovýchodní Litvě na hranicích s Běloruskem. Leží na malé skupině kopců, obklopené bažinatým údolím řek Verseka a Dumlě. Řeky rozdělují město na dvě části; severní část se nazývá Jurzdika.

⁴⁹² АМОСОВА, С. и кол., Евреи Российской империи, dostupné online na: <https://arzamas.academy/materials/2203>, [online],[cit. - 27.7.2022].

⁴⁹³ УЛЬЯНОВА, О., Возможности получения образования евреями в Российской империи во второй половине XIX – начале XX столетия, Вестник Томского государственного университета. 2017. No 416, str. 157-158.

2.3. Manželství

Prvním pozitivním biblickým přikázáním je podle rabínského výkladu (Maimonides, "Minjan ha-Micvot", 212) přikázání týkající se rozmnožování lidského druhu (Gn 28). Považuje se tedy za povinnost každého Izraelity uzavřít sňatek co nejdříve v životě. Osmnáct let je věk, který stanovili rabíni, a každý, kdo zůstane po dvacátém roce života svobodný, je podle nich proklet samotným Bohem.⁴⁹⁴

Svatba je jedním z nejdůležitějších přechodových rituálů v životním cyklu. Svatba jako rituál formalizuje a reguluje vznik nové rodiny a z dlouhodobého hlediska zajišťuje střídání generací a pokračování kolektivního života v čase. Pro mnoho národů slouží svatba jako vzor pro další přechodné rituály ročního a životního cyklu.⁴⁹⁵

Sňatky Židů v Rusku upravovalo náboženské právo, rabíni a ruské zákony. Pokud jde o etnický nebo nábožensky smíšená manželství, takové svazky nebyly v judaismu akceptovány. Před rokem 1905 byly sňatky mezi křesťany a "ne-křesťany" zakázány jak kanonickým právem, tak zákony Ruského impéria. Výjimkou byli luteráni, kteří se mohli oženit s Židem pod podmínkou, že křesťanství bude mít přednost. Představitel judaismu musel při sňatku s luteránem složit manželský slib, že se svatba bude konat v kostele, že se nebude snažit svého manžela obrátit na víru a že všechny děti narozené v manželství budou pokřtěny. Pokud jde o sňatky představitelů judaismu a pravosláví, ty byly před rokem 1905 považovány za trestný čin. V letech liberálních reforem Alexandra II. se Židům, navzdory selektivní integraci, do ruské společnosti otevíraly dveře k plným právům ve většině případů až po křtu. Uznávalo se však pouze církevní manželství a jedna ze stran (ne-křesťanská/židovská) musela se nechat pokřtít. Žid se mohl oženit pouze s pohanem, aniž by se zřekl svého náboženství.^{496, 497}

---

⁴⁹⁴ [<https://jewishencyclopedia.com>] – 5.9.2022.

⁴⁹⁵ ХАЗДАН, Е., Еврейская свадьба в диссертации И.М. Пульнера in: БЕЛОВА, О., Круг жизни в славянской и еврейской культурной традиции, сборник статей, Москва, Сэфер, 2014, ISBN 978-5-7576-0324-7, str. 207.

⁴⁹⁶ ЛОШКИН, А.Е., «Еврейский вопрос» в Российской империи в XIX -начале XX вв.: попытки его решения: властью, обществом и еврейской общиной., Институт востоковедения РАН, str. 4.

⁴⁹⁷ ГЛАВАЦКАЯ Е. М., ЗАБОЛОТНЫХ Е. А., «...ПО ЗАКОНУ МОЙСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»: БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской религиозной общины Екатеринбурга), str. 12 in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018. т. 20. No 4 (181).

Židovská komunita a rodina obvykle přerušovala veškeré vztahy s odpadlíky (rus. выкрест, pokřtěný Žid). Hlavní hrdina stejnojmenného románu "Mlékař Tevje"(rus. Тевье-молочник), klasika židovské literatury, Šolom Alejchem, byl nucen přerušit vztah s jednou ze svých dcer, Chavou, která byla pokřtěna, aby se provdala za křesťanského páraře Fedora: „Vstaň... ženo, zuj si boty a sedneme si na zem, abychom truchlili podle Božího přikázání“. Hospodin dal, Hospodin vzal... Ať se nám zdá, že Chava nikdy neexistovala... Nařídil jsem domu, aby se nikdo neodvážil vyslovit jméno Chava, - žádná Chava už není!“. To se stalo například i slavnému židovskému historikovi S. Dubnowovi, který zcela přerušil vztahy se svou dcerou Olgou, jež se provdala za sociálního demokrata M. Ivanova, a byla tak nucena provést v takových případech nevyhnutelnou formalitu, tj. nechat se pokřtít.⁴⁹⁸

Podle ruských zákonů sňatky uzavřené nikoliv rabíny nebo jejich asistenty schválenými zemskými úřady, ale soukromými osobami, byli neplatné. Výjimku představovali pouze sňatky nižších služebních hodností, které mohly uzavírat vojenští zaměstnanci vykonávající rabínské povinnosti z pověření svých nadřízených. Za porušení ustanovení zákona nesli zodpovědnost jak snoubenci (čl. 1558, svazek XV trestního zákoníku z roku 1885, ve znění z roku 1906), tak i osoby provádějící svatební obřad (čl.1579). V případě, že rabíni, kteří vedli řízení o rozvod manželství osobně nebo u náboženského soudu v prvním stupni, narazili na nejasnosti v zákoně ve věcech manželství, nebo pokud byla podána stížnost na nesprávný postup místního rabína, byly tyto záležitosti, se souhlasem ministra zahraničí, v souladu s čl. 1336 (sv. XI) postoupeny Rabínské Komisi, která byla nejvyšším náboženským soudem pro židovské rozvody a která byla součástí odboru církevních záležitostí pro zahraniční náboženská vyznání.⁴⁹⁹

Svatby v židovských městečkách Zóny nebyly soukromou záležitostí jednotlivých rodin, ale nejdůležitější událostí v životě komunity, který byl určován jak základními náboženskými předpisy, tak tradicemi, jež se vyvíjely po staletí. Svatební se připravovaly s největší důkladností. Předpisy se týkaly všech fází obřadu, od přísných omezení při představování novomanželů a

---

⁴⁹⁸ ЛОШКИН, А.Е., «Еврейский вопрос» в Российской империи в XIX -начале XX вв.: попытки его решения: властью, обществом и еврейской общиной., Институт востоковедения РАН, str. 4.

⁴⁹⁹ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 887.

pečlivém zjišťování shodného postavení a postavení jejich rodin až po podrobnou úpravu prvků samotného svatebního ceremoniálu.⁵⁰⁰

Manifest o „začátcích náboženské tolerance“ z roku 1905 oficiálně umožňoval občanům přestoupit z jednoho náboženství na druhé. Přesto ale stále byla zachována přednost pravoslavné tradice a páry, které uzavíraly manželství, musely vystavit potvrzení: manžel/ka židovské víry se zavázal/a, že nebude odsuzovat manžela/ku křesťanské víry, zatímco manžel/ka křesťanské víry se zavázal/a, že se bude všemi prostředky snažit obrátit manžela/ku na křesťanství. Kromě toho ruské zákony nebránily rozvodu nábožensky smíšených manželství. Neexistovala však žádná omezení pro etnicky smíšená manželství, což v podstatě podporovalo křesťanství. V roce 1917 prozatímní vláda zrovnoprávnila všechna náboženství, nicméně proces konverze představitelů jiných náboženství k pravoslaví pokračoval, navíc badatelé zaznamenali v některých částech země nárůst křtu Židů.⁵⁰¹ Ruské právní předpisy o židovském manželství, pokud se nezabývají registrací sňatků, se řídí pravidly židovského náboženství: „Každému kmeni a národu... je dovoleno uzavírat manželství podle svého práva nebo podle přijatých zvyklostí, bez účasti civilních autorit nebo křesťanské duchovní správy“ (čl. 90, sv. X, část 1, ve znění z roku 1906); "Rod zahrnuje pouze ty jeho členy, kteří se narodili v zákonném manželství; manželství všech náboženství tolerovaných v Ruském impériu, včetně ... Židů, ... se uznává za zákonné, pokud je uzavřeno podle pravidel jejich víry" (čl. 1113). Podle čl. 1327 (sv. XI) "rabín, vykonávající obřady v souladu s pravidly víry a zvyklostmi, dohlíží na: 1) sňatky mezi Židy by neměly být povoleny dříve, než ženich dosáhne věku 18 a nevěsta 16 let, s výjimkou osob ze Zakavkazska, které mohou uzavřít sňatek po dosažení věku 15 (ženich) a 13 (nevěsta) let".⁵⁰²

Rabínská komise z let 1893-94 k tomu vydala řadu pokynů, z nichž pár nejvýznamnějších uvádíme zde. Podle pravidel židovské víry se muž mohl oženit ve věku 13 let a v 18 letech je

---

⁵⁰⁰ КАБАНЧИК, И., Повседневная жизнь еврейских местечек in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 93.

⁵⁰¹ ГЛАВАЦКАЯ Е. М., ЗАБОЛОТНЫХ Е. А., «...ПО ЗАКОНУ МОИСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»: БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской религиозной общины Екатеринбург), str. 12 - 13 in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018. т. 20. No 4 (181).

⁵⁰² КАЦНЕНЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 885.

povinen se oženit. Slib celibátu byl neplatný, protože celibát podle názoru komise vedl ke smilstvu. Mimomanželské soužití bylo zakázáno a cizoložství se trestalo.⁵⁰³

Židovská svatba nebyla jen hlučnou oslavou, která narušovala zaběhnutý život patriarchálního městečka. Náboženská tradice, na níž byl postaven život lidí ze Zóny, věnovala zvláštní pozornost harmonii a kontinuitě jednotlivých fází životního cyklu a právě svatba, což se rovnalo založení rodiny, byla považována za jeho výchozí bod. Propracované postupy a předpisy všech úkonů, vypracování a podepsání manželské smlouvy (*ketuby*⁵⁰⁴), která byla v židovské komunitě závazná a zaručovala zájmy ženy, to vše sloužilo jedinému účelu: zajistit pevnost, celistvost rodiny.⁵⁰⁵

Svatební zvyklosti Zóny osídlení se příliš nelišily od tradičních židovských svateb. Popisy Pavla Platonoviče Čubinského⁵⁰⁶, který v letech 1869-1870 vedl v gubernii etnografickou expedici, nám umožňují rekonstruovat svatební obřad Židů v Zóně osídlení. Při zasnubách sepsal úředník nebo kantor *ketubu*, svatební smlouvu včetně seznamu věna, kterou podepisovali dva svědci. Po přečtení *ketuby* rozbili rodiče nevěsty a ženicha podle popisu P. P. Čubinského hliněný hrnc tak, že ho drželi spolu. Zbývající střepy byly zřejmě uchovávány v rodině jako připomínka nedotknutelnosti zasnubní smlouvy.⁵⁰⁷

---

⁵⁰³ КАЦНЕНЬСОН, Л., ГИНИЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909, str. 885.

⁵⁰⁴ Ketuba (hebrejsky כתובה, plurál כתובות, ketubot) je psaná svatební smlouva, kterou uzavírají ženich a nevěsta při židovské svatbě. Stanovuje povinnosti manžela k manželce, tj. „živit, ctít a podporovat ji, jak se sluší na židovského manžela...“, dále je v ní zaznamenána výše věna a upřesňuje podmínky rozvodu, včetně případného vyrovnání. Manželku ochraňuje rovněž v případě rozluky nebo úmrtí manžela. Dnes tvoří ketuba část svatebního obřadu mezi kidušin a nisu'in. O halachických náležitostech týkající se ketuby pojednává jak mišnický traktát Ketubot, tak i stejnojmenný traktát v Talmudu.

⁵⁰⁵ КАБАНЧИК, И., Повседневная жизнь еврейских местечек in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 93.

⁵⁰⁶ Pavel Platonovič Čubinskij (ukrajinsky 15. (27.) ledna 1839–14. (26.) ledna 1884) byl ukrajinský etnograf, historik, geograf, polární badatel ruského severu, ukrajinský básník, autor básně, která se stala textem národní a od roku 1992 státní hymny Ukrajiny.

⁵⁰⁷ ГЛАВАЦКАЯ Е. М., ЗАБОЛОТНЫХ Е. А., «...ПО ЗАКОНУ МОИСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»: БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской религиозной общины Екатеринбург), str. 16 in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018. т. 20. No 4 (181).

V první polovině 19. století souviselo období předčasných a nezletilých sňatků (rus. период беhole) s "nutností vymanit se z branné povinnosti a udržet mužskou pracovní sílu v rodině". Rozvoj kapitalismu ve druhé polovině 19. století měl velký vliv na život společnosti, což se projevilo i ve sňatcích a sňatkový věk se zvýšil na 21-22 let. Sňatky se obvykle uzavíraly poté, co mladý muž získal profesi nebo absolvoval vojenskou službu.⁵⁰⁸

Na počátku 20. století již nebyly předčasné sňatky populární, ale nebylo ani zvykem zůstávat dlouho svobodným. Od 25 let byla svobodná žena považována za *alte mojd* (starou pannu) a muž kolem 30 let se stal *alte boher* (starý mládenec, starý chlap).⁵⁰⁹

Svatbě (chupě⁵¹⁰) obvykle předcházely námluvy čili zasnuby (*vort*).⁵¹¹ V praxi prvním krokem k formálním zasnubám byla žádost o ruku, nebo jak ji Talmud nazývá, *šiduhin*. V 19. a na počátku 20. století bylo rozšířeným zvykem, že sňatky mladých lidí domlouvali jejich rodiče sami nebo pomocí "profesionálního" dohazovače, *šadhana* nebo *šodhnte*. Do procesu dohazování se mohou zapojit i ženichovy příbuzné, například matka nebo teta. V Tulčíně existovali zvláštní městské dohazovači, v moderní době to byly většinou ženy. V některých místech (Propojsk) se na přelomu 19. a 20. století zámožná a věřící část židovského obyvatelstva často obracela na roš-ješivu⁵¹² s prosbou o pomoc při hledání vhodného partnera. Dalším zcela běžným zvykem bylo "přijmout" mladého muže, který vynikal ve studiu, jako budoucího zetě.⁵¹³

---

⁵⁰⁸ АЛЛЬБЕРГ С.В., Свадебный обряд евреев в Российской империи в конце XIX – 30-х гг. XX в. (по полевым материалам из Тульчина, Балты, Могилева, Подольского и архивным материалам С.-Петербурга), Выпускная квалификационная работа, Санкт-Петербург, 2013, str. 9-10.

⁵⁰⁹ АЛЛЬБЕРГ С.В., Свадебный обряд евреев в Российской империи в конце XIX – 30-х гг. XX в. (по полевым материалам из Тульчина, Балты, Могилева, Подольского и архивным материалам С.-Петербурга), Выпускная квалификационная работа, Санкт-Петербург, 2013, str. 10.

⁵¹⁰ Chupa, hebrejsky חופה, je baldachýn používaný při židovské svatbě. V přeneseném významu může označovat také samotnou svatbu či svatební obřad.

⁵¹¹ АМОСОВА, С. и кол., Евреи Российской империи, dostupné online na: <https://arzamas.academy/materials/2203>, [online],[cit. - 27.7.2022].

⁵¹² Roš ješivot byl vedoucím ješivotu, teda ješivu – židovského teologického semináře.

⁵¹³ АЛЛЬБЕРГ С.В., Свадебный обряд евреев в Российской империи в конце XIX – 30-х гг. XX в. (по полевым материалам из Тульчина, Балты, Могилева, Подольского и архивным материалам С.-Петербурга), Выпускная квалификационная работа, Санкт-Петербург, 2013, str. 11.

V předvečer svatby musela nevěsta podstoupit očistný rituál. Znamé ženy ji vodily do mikve⁵¹⁴, kde se až třikrát ponořila do vody a odříkávala modlitbu tak, aby měla pod vodou schované konečky vlasů. Na konci rituálu si dívka vypláchla ústa vodou z lázně a poté byla považována za *košer*, tj. nábožensky čistou.⁵¹⁵

Samotná svatba trvala jeden den a provázely ji různé rituály.⁵¹⁶ Mladý pár se musí postit po celý svatební den až do konce svatebního obřadu.⁵¹⁷ Jedním z nejdůležitějších rituálů bylo "usazení nevěsty" (*bazecn di kale*, rus. базецн ди кале). Dívka seděla uprostřed místnosti na vysoké židli, měla rozpletené copánky, ostříhané vlasy a na hlavě zvláštní pokrývku hlavy (cizí muž nemohl vidět vlasy vdané ženy). *Bazecn di kale* byl doprovázen hrou na hudební nástroje a vystoupením *badchena*⁵¹⁸ (muže, který recitoval veršované texty a v podstatě vedl celou svatbu). Byla to velmi emotivní část obřadu, při níž obvykle plakaly všechny přítomné ženy.⁵¹⁹ Ženich obvykle dostával *tales*⁵²⁰, plášť s modrými pruhy a třásněmi, která se nosila přes oblečení během modliteb, a *kitl*⁵²¹, zvláštní košili. Po svatbě se používal pouze o velkých svátcích Jom Kipur a Pesach. Podle P. P. Čubinského se používal také při vyprovázení člověka na jeho poslední cestu.⁵²²

---

⁵¹⁴ Mikve (hebrejsky מיקוה, doslova „sebrání“ nebo „shromáždění (vody)“) je židovská rituální lázeň.

⁵¹⁵ ГЛАВАЦКАЯ Е. М., ЗАБОЛОТНЫХ Е. А., «...ПО ЗАКОНУ МОИСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»: БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской религиозной общины Екатеринбурга), str. 16 in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018. т. 20. No 4 (181).

⁵¹⁶ АМОСОВА, С. и кол., Евреи Российской империи, dostupné online na: <https://arzamas.academy/materials/2203>, [online],[cit. - 27.7.2022].

⁵¹⁷ ГЛАВАЦКАЯ Е. М., ЗАБОЛОТНЫХ Е. А., «...ПО ЗАКОНУ МОИСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»: БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской религиозной общины Екатеринбурга), str. 16 – 17 in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018. т. 20. No 4 (181).

⁵¹⁸ Badchen (pl. badchonim, z aškenázské hebrejštiny a jidiš תבדח - tamada, v moderní hebrejštině badchan, z aramejštiny תבדח - bavit. Tradiční šašek, kašpárek, tamada, který baví hosty při rodinných oslavách, většinou svatbách u aškenázských Židů.

⁵¹⁹ АМОСОВА, С. и кол., Евреи Российской империи, dostupné online na: <https://arzamas.academy/materials/2203>, [online],[cit. - 27.7.2022].

⁵²⁰ Talit (hebrejsky תלית, v jidiš tales) je modlitební plášť, který nosí židé při modlitbě. Někteří muži jej nosí přes ramena, jiní si jím zakrývají i hlavu.

⁵²¹ Kitl je jednoduchý bílý oblek (tvaru noční košile), který symbolizuje čistotu a pomíjivost lidského života. Židovští muži jej nosí během Vysokých svátků (Jom kipur, Roš ha-šana), kantor jej nosí během modlitby Musaf při svátku Šmini aceret a Pesach. Při domácím pesachovém sederu jej obléká ten, který vede bohoslužbu..

⁵²² ГЛАВАЦКАЯ Е. М., ЗАБОЛОТНЫХ Е. А., «...ПО ЗАКОНУ МОИСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»:

Hovoříme-li o židovské svatbě v Rusku, stojí za zmínku také disertační práce I. M. Pulnera, který toto téma představuje, co nejdříve: zahrnuje celé předsvatební a posvatební období. Pulner se snažil podrobně popsat každý prvek svatebního obřadu. Například popis dne *chupy* zahrnuje půst mladého páru, jejich ranní přivítání, které zahajuje obřad, dále výzdobu *ketuby*, *bazencen*, hostinu u ženicha, *badekns* ("zahalení hlavy nevěsty"), vlastní obřad *chupy*: jeho místo a čas, účastníky, svatební doprovod nevěsty a ženicha (zvlášť), samotný obřad, svatební doprovod z *chupy*, *chupe-večere* (svatební večere), který se zabývá zvlášť ukončení půstu mladých, vlastní svatební hostinu, *droše* (řeč ženicha) a s ní spojené dary, modlitbu po hostině, tanec a zábavu a nakonec první svatební noc. Disertační práce obsahuje záznamy z Běloruska (Propojsk, Zaverežje, Dubrovno, Mogilevská gubernie), Ukrajiny (Chersonská gubernie, Beršad, Zacharovka, Gusiatin, Oděsa, Berdičev) a Moldavska (Balta, Tiraspol).⁵²³

Pulner například podrobně popisuje obřad *di kale bazecn* nebo *bazecns* (די כלה באזעצן), usazení nevěsty, který se prováděl po sepsání a podepsání *ketuby*. Hlavním účelem rituálu je připravit nevěstu na okamžik, kdy jí má ženich zakrýt hlavu šátkem. Obřad se konal v domě nevěsty, v samostatné místnosti nebo ve speciálně pronajaté místnosti. Mezi ukrajinskými Židy (druhá polovina 19. století – začátek 20. století) se *di kale bazecn* konal v létě ve speciálně postaveném stanu (salaš, rus. шалаш). Běloruské Židé (Minsk) v první polovině 19. století osvětlovali místnost, kde se prováděl *di kale bazecn*, spoustou svíček. Na *bazecn* byla nevěsta oblečena do svatebních šatů. Na přelomu 18. a 19. století oblékaly nevěstu speciálně pozvané ženy. U ukrajinských Židů (konec 19. - začátek 20. století) nevěstu oblékaly mehutoneste (matky ženicha a nevěsty), jinde družičky. Družičky měly být dvě. U běloruských Židů (Dubrovno, konec 19. - začátek 20. století) nevěstu oblékaly družičky do bílých hedvábných šatů, bílých bot a bílých rukavic. U ukrajinských Židů (konec 19. - začátek 20. století) nevěstu oblékaly *kales cad* (doslova "nevěstina strana", zde: nevěstiny příbuzné-ženy) ve svém domě a poté byla za zvuků klezmerové hudby odvedena do stanu. Cestou do stanu se průvod snažil projít kolem ženichova domu. U běloruských Židů (Propojsk, konec 19. - začátek 20. století) doprovázela nevěstu její matka, kamarádky a známé. Na některých místech koncem 17. až začátkem 19. století dívky při oblékání nevěsty zpívaly, jak se má chovat k manželovi během

---

БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской религиозной общины Екатеринбурга), стр. 16 – 17 in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018. т. 20. № 4 (181).

⁵²³ ХАЗДАН, Е., Еврейская свадьба в диссертации И.М. Пульнера in: БЕЛОВА, О., Круг жизни в славянской и еврейской культурной традиции, сборник статей, Москва, Сэфер, 2014, ISBN 978-5-7576-0324-7, стр. 213-214.

manželství.⁵²⁴ V mnoha svatebních obřadech plní zpěv funkci sakralizace prostoru a děje. Důležitý je zde zpěv určitých typů písní, speciální zvuková forma (např. hořekování), ale i spojení zvuku s určitou rituální činností (pletení copánků, koupání, setkání družby apod.). Na židovské svatbě zpěv (zejména ženský) jako takový chybí. Sféra hlasu je zastoupena i dalšími prostředky: ženichovým *droše* (řeči) při *kaboles ponim*, improvizací *badchena* při usazování nevěsty, čtením požehnání rabínem pod *chupou*, a nakonec verši improvizace *badchena* a zpěvem populárních písní během svatební hostiny.⁵²⁵

Obřad *kaboles ponim* (קבולת פנים) se konal současně s obřadem *di kale bazecn* a někdy mu dokonce předcházel. Skládal se ze 4 částí: 1) rodiče nevěsty věnují ženichovi dárky; 2) ženich pronese *droše* (doslova: kázání) neboli *badhn-badhones*; 3) přijímání hostů; 4) jdou "přikrýt nevěstu" (zahalení hlavy šátkem). V první polovině 19. století měli běloruské židovské komunity (Minsk) dary pro ženicha, které se skládaly z *kitle*, opasku, *jarmulky* (čepice z bílého saténu se stříbrnou výšivkou) a *talesu*. Ve druhé polovině 19. století se dary ukrajinských (jižní a jihozápadní gubernie) a grodenských Židů skládaly pouze z *talesu* a *kitle*. U běloruských (Minsk) a ukrajinských (jižní a jihozápadní provincie) Židů dárky, které mu poslali nevěstini rodiče, předával, za doprovodu klezmerů⁵²⁶, *badchen*.⁵²⁷

Samotný svatební obřad se nazýval *chupa*, podle názvu konstrukce, sestávající z přikrývky natažené na čtyřech tyčích, pod kterou nevěsta a ženich během svatby stáli. Ženich v doprovodu svých přátel a hudebníků jako první přicházel k *chupě*, která byla postavena pod širým nebem. Nevěsta byla přivedena hned po něm a ona, její rodiče a svědci společně sedmkrát obcházel *chupu* a postavili se po pravé straně ženicha. Během této obchůzky kantor pronášel požehnání. Rabín pak pronášel modlitbu nad pohárem s vínem, z něhož se ženich a nevěsta

---

⁵²⁴ ПУЛЬНЕР, И.М., Свадебные обряды у евреев, Еврейский музей и центр толерантности, 2022, ISBN:978-5-907532-23-6, dostupné online na: <https://www.litres.ru/i-m-pulner/svadebnye-obryady-u-evreev/>.

⁵²⁵ ХАЗДАН, Е., Еврейская свадьба в диссертации И.М. Пульнера in: БЕЛОВА, О., Круг жизни в славянской и еврейской культурной традиции, сборник статей, Москва, Сэфер, 2014, ISBN 978-5-7576-0324-7, str. 216-217.

⁵²⁶ Klezmer (z jidiš כלי־זמר, etymologicky z hebrejštiny k'li zemer כלי זמר, „hudební nástroj“) je hudební žánr světské židovské hudby původem z jihovýchodní Evropy, který vznikl v 19. a 20. století. Repertoár vychází především z taneční hudby určené pro svatby a jiné oslavy. Původně znamenalo slovo klezmer hudební nástroj, ale později se význam rozšířil i na samotné hudebníky.

⁵²⁷ ПУЛЬНЕР, И.М., Свадебные обряды у евреев, Еврейский музей и центр толерантности, 2022, ISBN:978-5-907532-23-6, dostupné online na: <https://www.litres.ru/i-m-pulner/svadebnye-obryady-u-evreev/>.

střídavě napili. Podle studie P. P. Chubinského nebyla účast rabína na obřadu povinná a stačila přítomnost *minjanu* (deseti dospělých mužů). Ale podle ruských zákonů od roku 1835 všechny obřady životního cyklu musel provádět pouze „státní“ (kazennyj, rus. казенный) rabín nebo jeho asistent.⁵²⁸

Po modlitbě byla oznámena již podepsaná svatební smlouva a ženich navlékl nevěště prsten na ukazováček se slovy: „Tímto prstenem jsi mi zasnoubena podle Mojžíšova a izraelského zákona“. Pak měl nohou roztrítit sklenici, "aby se nezapomnělo na pád Jeruzaléma". Nevěsta a ženich se napili z druhého poháru, nad kterým byla pronesena krátká modlitba, a poté byli odvedeni domů s hudbou, kde byla zahájena hostina. Na konci hostiny hosté přinesli ženichovi a nevěště dárky. Pak byla nevěsta odvedena do středu místnosti, kde s ní každý z hostů tančil v kruhu při hudbě a držel se za šátek, který měla v ruce. Poté byli nevěsta a ženich odvedeni do svatební komnaty (rus. комната для новобрачных).⁵²⁹

---

⁵²⁸ ГЛАВАЦКАЯ Е. М., ЗАБОЛОТНЫХ Е. А., «...ПО ЗАКОНУ МОИСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»: БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской религиозной общины Екатеринбург), str. 17 in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018. т. 20. No 4 (181).

⁵²⁹ ГЛАВАЦКАЯ Е. М., ЗАБОЛОТНЫХ Е. А., «...ПО ЗАКОНУ МОИСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»: БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской религиозной общины Екатеринбург), str. 17 in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018. т. 20. No 4 (181).

2.4. Vojenská služba obyvatelů zóny, tzv. rekruty.

Místo aby Mikuláš I. a ministr financí generál J. F. Kankrin⁵³⁰ povolili Židům volně obchodovat po celém Rusku a tím okamžitě zmírnili tvrdou obchodní a hospodářskou konkurenci v Zóně osídlení, rozhodli se situaci ještě zhoršit. V roce 1825 se zjistilo, že je velmi obtížné obstát v konkurenci se Židy v západních guberniích, a to pouze z demografických důvodů. V Zóně osídlení bylo koncentrováno příliš mnoho Židů. Proto Kankrinovo finanční oddělení navrholo „překvapující“ řešení hospodářských problémů západních gubernií, a sice snížení počtu židovského obyvatelstva zavedením naturální branné povinnosti.⁵³¹

Výnosem z roku 1827 o změně branné povinnosti byly židovské komunity zbaveny možnosti vykupovat rekruty a musely každoročně dodávat rekruty do ruské armády.⁵³² Reforma rovněž počítala s existencí institutu tzv. *kantonistů*⁵³³.⁵³⁴ Židé měli povolen nábor mladistvých starších 12 let, kteří byli posíláni na výchovu a výcvik k vojenské službě do *kantonistických* oddílů.⁵³⁵ „Pravidla rekrutské povinnosti a vojenské služby Židů“ (rus. „Устав рекрутской повинности и военной службы евреев“) stanovil, že Židé museli sloužit 25 let, *kantonisté*, kteří byli odvedeni ve věku 12 let museli sloužit až do 31 let.⁵³⁶ Být *kantonistou* přinášelo na jedné straně řadu výhod, na druhé straně však židovské rodiny nemohly žádat o navrácení svých

---

⁵³⁰ Hrabě Georg Ludwig Cancrin/Jegor Franzewitsch Kankrin (rusky Егор Францевич Канкрин; 16. listopadu 1774 - 10. září 1845) byl rusko-německý šlechtic a politik, známý především jako iniciátor reformy ruského finančního systému na počátku 19. století.

⁵³¹ НОРКИНА, Е. Законодательство о евреях in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 48-49.

⁵³² ГЛАВАЦКАЯ Е. М., ЗАБОЛОТНЫХ Е. А., «...ПО ЗАКОНУ МОИСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»: БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской религиозной общины Екатеринбурга), str. 13 in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018. т. 20. No 4 (181).

⁵³³ *Kantonisté* byli nezletilí synové vojáků v Ruském impériu, kteří byli od narození zařazeni do vojenské služby. *Kantonisté* se vzdělávali ve speciálních školách *kantonistů* (během reorganizace nazývaných garnizónní školy) a sloužili jako jeden z hlavních zdrojů posil pro ozbrojené síly státu.

⁵³⁴ НОРКИНА, Е. Законодательство о евреях in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 49-50.

⁵³⁵ ГЛАВАЦКАЯ Е. М., ЗАБОЛОТНЫХ Е. А., «...ПО ЗАКОНУ МОИСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»: БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской религиозной общины Екатеринбурга), str. 13 in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018. т. 20. No 4 (181).

⁵³⁶ МИНДЛИН, А.Б., История «процентных норм» (Ограничения в общем образовании евреев в XIX – начале XX вв.), dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm].

synů nebo příbuzných *kantonistů*, kteří přestoupili na křesťanskou víru, ale mohly být předány na starost mecenášům křesťanské víry. Po skončení služby se museli přihlásit do křesťanské komunity, kde nebyli žádní jiní pokřtění Židé.⁵³⁷ Nahrazení vojenské služby penězi pro Židy bylo obklopeno tolika nesplnitelnými požadavky, že se stalo prakticky nemožným.⁵³⁸

Očekávalo se, že život mimo rodinu a pravoslavné prostředí jim usnadní asimilaci a v ideálním případě i přijetí pravoslaví. Odvody evropských Židů (v Rakousku od roku 1788, ve Francii od roku 1792 a v Prusku od roku 1813) přispěly k jejich integraci do evropské společnosti. V celoevropské perspektivě je třeba na zavedení náborové povinnosti pro ruské Židy pohlížet nejen jako na součást misionářské politiky Mikuláše I., ale také jako na pokus o jejich integraci do ruské společnosti a ruské kultury. Mnozí z nich se nechali pokřtít v prvních měsících odvodu nebo později během dlouhé služby, ale značný počet jich zůstal věrný judaismu.⁵³⁹

Se zavedením naturální branné povinnosti pro Židy v roce 1827 se změnily i některé funkce kagalů. Kagalu byla svěřena nová odpovědnost před vládou a těžká povinnost vůči židovskému obyvatelstvu. Kagal byl pověřen starostí o odevzdání vojáků, které mu dlužila místní židovská komunita, a právě proto nový legislativní akt upřesnil funkce kagalů jako správní instituce ještě víc než dosud. Před zavedením pravidel rekrutské povinnosti povinnosti kagalů bylo sestavovat revizní seznamy a její odpovědnost jako kolektivního orgánu týkala pouze majetkových zájmů židovského obyvatelstva, ale odted kagal dostal možnost správy nad celým životem obyvatelstva. Extrémně tvrdé podmínky služby pro Židy vyžadovaly mimořádně tvrdé provedení rekrutování a Židé se obávali nezvyklé vojenské služby trvající 25 let a doprovázené brutálními opatřeními prozelytizmu, a proto se snažili rekrutování vyhnout. Nezletilí se rekrutovali především z nejhudších a nejpostiženějších vrstev židovské komunity. Pro usnadnění verbování zřídili vůdci komunit institut "chapperů" (lovců), speciálně vybraných

---

⁵³⁷ ОРШАНСКИЙ, И., Русское законодательство о евреях : Очерки и исследования, СПб. : тип. и литогр. А.Е. Ландау, 1877, str. 8.

⁵³⁸ НОРКИНА, Е. Законодательство о евреях in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 49.

⁵³⁹ ГЛАВАЦКАЯ Е. М., ЗАБОЛОТНЫХ Е. А., «...ПО ЗАКОНУ МОИСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»: БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской религиозной общины Екатеринбурга), str. 13 in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018. т. 20. No 4 (181).

lidí, kteří byli placeni za únosy dětí a jejich předávání do armády. Náborová politika vlády byla jednou z příčin ztráty vlivu a autority *kagalských* vůdců.^{540, 541}

Podle některých odhadů bylo podle těchto pravidel v letech 1827 až 1854 odvedeno asi 70 tisíc Židů, z nichž asi 50 tisíc byli *kantonisté*. Odhaduje se, že za Mikuláše bylo pokřtěno asi 30 tisíc Židů, z nichž jen asi 5 tisíc přijalo pravoslaví dobrovolně. Nábor nebyl spojen s vojenskými událostmi, ale byl považován za nejúčinnější způsob "osvěty" a "nápravy" prostřednictvím křtu. Formálně pravidla povolovala Židům vyznávat svou víru i v armádě. Ve skutečnosti však právě proto byli jako rekruti přijímáni nezletilí, aby bylo snazší je „napravit“. Ve zvláštních oddílech a jednotkách pro nezletilé (školách *kantonistů*) se židovští chlapci ocitli v cizím a nepřátelském prostředí. Byli šikanováni za neznalost ruského jazyka, za odlišnosti ve víře a zvycích. Často jim bylo zakázáno dopisovat si s rodiči, byly jim odebrány židovské modlitební knížky. Rekruti od osmnácti let a starší se mohli postavit za sebe a svou víru. Pro děti to bylo mnohem těžší. Byli nuceni přestoupit na pravoslaví. Mnoho vzpomínek na tyto násilné časy se dochovalo dodnes. Při křtu dostávali nova jména, obvykle to byla jména křestních otců, často i s jejich příjmeními. V důsledku toho se z Jessela Levikova stal Vasilij Fjodorov. Moše Pesahovič – Grigorij Pavlov, Izrael Petrovickij – Nikolaj Ivanov atd. A při prohlížení těchto nekonečných seznamů se člověk neubrání myšlence: kolik židovské krve bylo vlito do ruského národa a kolik dnešních Ivanových, Petrových, Stěpanovových jsou potomci židovských dětí, které byly kdysi pokřtěny.^{542,543}

Prvních 15 let po roce 1827 se případy židovského pokřtění objevovaly pravidelně.⁵⁴⁴ Po dosažení věku 18-20 let byli *kantonisté* přeloženi k jednotkám pravidelné armády, kde pokračovali ve službě. Ruské zákony zaručovaly, že vojáci mohou dodržovat základní náboženské předpisy, pokud to nebylo v rozporu s jejich služebními povinnostmi. V roce 1851

---

⁵⁴⁰ ЛОШКИН, А.Е., «Еврейский вопрос» в Российской империи в XIX -начале XX вв.: попытки его решения: властью, обществом и еврейской общиной., Институт востоковедения РАН, str. 1.

⁵⁴¹ КАЦНЭЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 93.

⁵⁴² КАНДЕЛЬ, Ф., Книга времени и событий. История российских евреев. Том 1. Мосты культуры, Москва, 2002, str. 353.

⁵⁴³ ЛОШКИН, А.Е., «Еврейский вопрос» в Российской империи в XIX -начале XX вв.: попытки его решения: властью, обществом и еврейской общиной., Институт востоковедения РАН, str. 1-2.

⁵⁴⁴ НОРКИНА, Е. Законодательство о евреях in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 49.

tak v Jekatěrinburgu vznikla první synagoga s asi 100 věřícími, většinou vojáky ve věku 18-20 let, vojáky Orenburského řadového batalionu č. 8 (rus. Оренбургский линейный батальон No 8). Oni dodržovali *šabat*, slavili židovské svátky, prováděli pohřební, svatební a *brit mila* (obřízka chlapců osmého dne jejich narození) obřady, pronajali si místnost pro společné modlitby, měli dva rabíny z řad vojáků a pohřebiště pro mrtvé. Židovští vojáci, kteří sloužili v Jekatěrinburgu, mohli zakládat rodiny a navzdory odlehlosti svého služebního místa od Zóny osídlení mladí muži této možnosti využívali.⁵⁴⁵

Pro ruské Židy však v rámci branné povinnosti nastal jeden nepochybně příznivý moment. Právě díky zavedení branné povinnosti začaly vznikat židovské komunity i mimo Zónu osídlení. Výrazným příkladem byla již zmíněná komunita v Jekatěrinburgu a také v Tule.

Obvykle se do centrálních gubernií dostávali rekruti ze stejné lokality. V případě Tulské gubernie se jednalo převážně o rodáky z Volyňské, Mogilevské, Vitebské a Minské gubernie. Touha domorodých rekrutů být si nablízku, zachovat si své rituály a místní zvyky je zcela pochopitelná. Krajané však mohli být v různých vojenských jednotkách a zdá se, že modlitební spolky v této fázi mohly vznikat jak podle místa služby, tak podle "krajanství".⁵⁴⁶

Židé, kteří ocitli v Jekatěrinburgu, si přivázeli nevěsty ze Zóny osídlení, ale většina z nich si vybírala družky v Tobolské gubernii, což není překvapivé, protože v této době žilo na Sibíři více než 1700 Židů a v Tobolsku se počátkem 19. století vytvořila židovská komunita. Podle praporních matrik mnoho židovských rekrutů, kteří byli jako děti odtrženi od svých rodin a posláni do služby, přesto udržovali kontakty se svými příbuznými. Mnozí z nich pravidelně dostávali dopisy, balíčky a peníze od svých rodičů. Je možné, že se příbuzní také snažili co nejvíce podílet na zajištění synagogy v Jekatěrinburgu všim potřebným pro náboženský život Židů ve městě.⁵⁴⁷

---

⁵⁴⁵ ГЛАВАЦКАЯ Е. М., ЗАБОЛОТНЫХ Е. А., «...ПО ЗАКОНУ МОИСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»:

БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской религиозной общины Екатеринбург), str. 13
in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018. т. 20. No 4 (181).

⁵⁴⁶ ЗАХАРОВА, Л., Формирование общинных институтов еврейской общины Тулы в середине XIX – начале XX в., in: БЕЛОВА, О. и кол., Научные труды по иудаике: Материалы XIX Международной ежегодной конференции по иудаике. Том III., 1999, Москва, 2012, str. 131.

⁵⁴⁷ ГЛАВАЦКАЯ Е. М., ЗАБОЛОТНЫХ Е. А., «...ПО ЗАКОНУ МОИСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»:

БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской религиозной общины Екатеринбург), str. 16
in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018. т. 20. No 4 (181).

Po rozšíření branné povinnosti na Židy se v centrálních ruských guberniích objevili židovští vojáci, kteří po ukončení vojenské služby dostali právo bydlet mimo Zónu osídlení.⁵⁴⁸ Stali se tak jednou z mála skupin židovského obyvatelstva, které mohly žít mimo Zónu osídlení.

Židé se pokoušeli bránit rekrutování a kromě sebevražd, sebepoškození a útěků byli také běžní: půst, modlitby a podplácení úředníků.⁵⁴⁹

V židovské společnosti se negativní postoj k rekrutování stal samozřejmostí. Rekrutování zanechalo v historické paměti národa traumatickou stopu. Židé se však nebáli ani tak vojenské služby, jako spíše ztráty své tradiční kultury a agresivního útoku na tradiční židovské hodnoty. Reforma, která trvala téměř 40 let, byla pokusem o modernizaci židovské společnosti, která byla z pohledu Mikuláše I. příliš zaostalá a příliš odlišná od pravoslavné společnosti. Pozoruhodné je, že zatímco Petrohrad požadoval stálé plnění náborových kvót, v praxi správa gubernie ne vždy schvalovala tvrdé zacházení s místním židovským obyvatelstvem. Místním orgánům bylo zřejmé, jakou ztrátu pro ekonomiku způsobuje rekrutační proces.⁵⁵⁰

---

⁵⁴⁸ АМОСОВА, С. и кол., Евреи Российской империи, dostupné online na:

<https://arzamas.academy/materials/2203>, [online],[cit. - 27.7.2022].

⁵⁴⁹ ЛОШКИН, А.Е., «Еврейский вопрос» в Российской империи в XIX -начале XX вв.: попытки его решения: властью, обществом и еврейской общиной., Институт востоковедения РАН, str. 2.

⁵⁵⁰ НОРКИНА, Е. Законодательство о евреях in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 50.

2.5. Kehila a židovská samospráva

Kagal (קהל, kahal, doslova „společnost“, také קהילה kehila, starší aškenázská výslovnost kile, v ruštině карал), v širším slova smyslu komunita, v běžnějším slova smyslu forma její samosprávy v Polsku v 16.-18. století a později v Ruském impériu v letech 1772-1844. Nejčastěji se termínem *kagal* označuje představenstvo židovské obce, které působilo jako prostředník mezi ní a úřady.⁵⁵¹ *Kagal* byl v každém městě, kde existovala židovská komunita, a byl odpovědný vládě a křesťanskému obyvatelstvu za všechny jeho obyvatele.⁵⁵² Mogilevský guvernér M. V. Kachovskij vyjádřil šok ze setkání s tak "cizím" národem a popsal *kagal* takto: „V každém městě ("mestěčku") mají Židé své vlastní stařešiny, které si volí ze svého středu; volí ty, kteří jsou dostatečně vzdělaní v Talmudu, a všechny, kteří jsou plně schopní. ... Kagal vybírá daně pro své chudé a na náklady [na soudní spory] v případě, že je celý *kagal* nebo některý z jeho členů předvolán k soudu v trestní věci, aby se příspěvkem peněz vyhnul trestu.“⁵⁵³

Vnitřní život židovských komunit, který se řídil vlastními pravidly, byl pro ruskou správu zcela neznámým jevem, protože těch několik málo Židů, kteří žili v Rusku před rokem 1772, zde bylo v roli ilegálních obyvatel Petrohradu nebo pobývali v zemích Novoruska jako přistěhovalci "neurčité" národnosti. Podle carského výnosu nebyla na území impéria povolena přítomnost Židů, natož autonomních židovských komunit. Úkolem ruské byrokracie po roce 1772 bylo začlenit Židy do legálně zavedené sociální a ekonomické struktury země.⁵⁵⁴

Kagaly byly zřízeny ruskou vládou bezprostředně po připojení Běloruska (Polska), čímž Rusko získalo první židovské poddané. Cílem reforem z let 1775 a 1785 bylo oživit městská centra. Toho bylo dosaženo vytvořením rozsáhlého systému lokální místní samosprávy pod státním dohledem a kontrolou. Při zřizování těchto institucí zůstávalo postavení Židů

---

⁵⁵¹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁵⁵² КАНДЕЛЬ, Ф., Книга времени и событий. История российских евреев. Том 1. Мосты культуры, Москва, 2002, str. 81.

⁵⁵³ CHAERAN Y. FREEZE, JAY M. HARRIS, *Everyday Jewish Life in Imperial Russia : Select Documents, 1772–1914*, Brandeis University Press; 2013 [cit.-29.10.2022]. (Tauber Institute Series for the Study of European Jewry), dostupné online na: <https://search-ebSCOhost-com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=668625&lang=cs&site=ehost-live&scope=site>, str. 4

⁵⁵⁴ КЛИЕР, Дж. Д., Россия собирает своих евреев (происхождение еврейского вопроса в России: 1772-1825). М.; Иерусалим: «Гешарим» — Мосты культуры, 2000 . Dostupné online na: <https://www.litmir.me/br/?b=48309&p=2> [online], [cit.-26.12.2022].

nejasné. Zdálo se, že začlenění Židů do městského stavu by mělo vést k rozšíření jejich práv a povinností jako měšťanů, a to včetně daní. To však bylo v rozporu s rozhodnutím úřadů zachovat stávající orgány židovské komunity. 13. září 1772 potvrdila Kateřina II. zprávu běloruského generálního gubernátora Černyševa, který navrhl registraci všech Židů pro daňové účely a nařídil "registrovat je v *kagalech*, které budou zřízeny podle uvážení gubernátorů a podle potřeby". Židé byli zdaněni jedním rublem (ruští obchodníci platili 1 rubl 20 kopějek). Gessen pak předpokládal, že tento zákon ukazoval, že vláda měla při zavádění *kagalu* fiskální zájmy (psal o tom např. Děržavin), ale z pokynu, který byl poté vydán běloruským gubernátorům, je zřejmé, že se vláda rozhodla využít *kagaly* nejen k fiskálním účelům, ale také „aby u nich bylo vše v náležitém pořádku ve všech ostatních ohledech“.^{555,556}

Kagal platil daně a rozhodoval spory mezi Židem a Židem. Kromě vybírání daní a řízení všech veřejných institucí dohlížel *kagal*. *Kagal* dohlížel třeba na obchod, správnost měř a vah, chování cestujících, pořádek a čistotu v ulicích židovské čtvrti, reguloval právo na nájemné, vydával nařízení o volbě rabína, vzdělávání dětí, tisk knih, placení sluhů a služek a jejich chování atd., tj. zcela reguloval život komunity. Nebylo totiž záležitosti, kterou by *kagal* nevyřizoval: dohled nad synagogami, zajišťování náboženských knih, péče o nemocné, údržba hřbitovů, teda každý problém, každý konkrétní případ, který vyžadoval zásah, řešil *kagal*. Pouze v krajních případech požadoval *kagal* o pomoc polskou správou. Kromě placení daní státu a administrativních nákladů potřeboval *kagal* velké částky na financování právní obhajoby v případech pomluv a obvinění ze znesvěcení hostie, na úplatky a protislužby státním a vojenským úředníkům, na mimořádné odvody při korunovacích, válkách apod. V takových naléhavých případech se *kagaly* museli uchýlit k půjčkám od katolických klášterů a velkých statkářů na společnou odpovědnost všech členů komunity. Koncem 17. století to vedlo k problému splacení kagalních dluhů, což ještě více podrobilo komunitu kagalské moci. Po celé osmnácté století židovské masy vytrvale požadovaly zrušení kagalu jako prostředníka mezi nimi a vládou, odstranění komunální záruk, zrušení kagalské kontroly ve vztahu majitelů a nájemců a zavedení individuální odpovědnosti každého Žida za placení daní a likvidaci kagalních dluhů. Ukázalo se však, že pro řádnou likvidaci těchto dluhů je nutné zachovat kagalní systém zdanění po dobu

---

⁵⁵⁵ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 87.

⁵⁵⁶ КЛИЕР, Дж. Д., Россия собирает своих евреев (происхождение еврейского вопроса в россии: 1772-1825). М.; Иерусалим: «Гешарим» — Мосты культуры, 2000 . Dostupné online na: <https://www.litmir.me/br/?b=48309&p=2> [online], [cit.-26.12.2022].

nejméně dvaceti let. Proto v roce 1775 bylo kagalů opět uděleno právo poskytovat půjčky pod ručením kagalů jako celku.^{557, 558, 559} Postavení komunity jí zároveň znemožňovalo řešit řadu základních otázek: vzdělávání, práce a zdravotnictví. Tyto funkce vykonávaly veřejné organizace, které často vznikly z iniciativy komunity a úzce s ní spolupracovaly.⁵⁶⁰

Oficiálně bylo povoleno podávat petice jménem kagalů a "židovských spolků" (přičemž "židovské spolky" mohly znamenat jak tytéž kagaly, tak *chevrot*, spolky, které se stavěly proti kagalům). Tyto petice nevyžadovaly žádnou další legalizaci, protože v očích úřadů byly kagaly a "židovské spolky" kolektivními právními osobami. Petice mohli předkládat zástupci jednotlivých profesních nebo regionálních židovských skupin, jejichž legitimita byla podmíněna doložením plné moci od dané skupiny a byla uznána úřady. Petice v různých záležitostech adresovali úřadům židovští poslanci, zařazení do struktury veřejné správy (dočasných a stálých vládních institucí), kteří měli plnou moc od kagalů nebo komunitních spolků, a disponovali tak "dvojitou legitimitou". Je třeba poznamenat, že řada dokumentů židovské deputace z let 1818-1825, přestože obsahují formulace typické pro žánr petice, je označována jako "zprávy" nebo "reporty". To odráželo konečnou proměnu židovské deputace v součást státního aparátu. A konečně, Židé aktivně používali petice, když se obraceli se soukromými otázkami na různé úřady, a to až k carovi. V archivních materiálech vystupuje jedna a tatáž osoba jako poslanec (nebo zmocněnec), člen kagalů a soukromá osoba. Charakteristickým příkladem tohoto druhu je materiál týkající se činnosti vitebského kupce II. gildy Calky Fajbišoviče.⁵⁶¹

Na místní úrovni až do ztráty polské státnosti v důsledku rozdělení a začlenění do Ruska, Pruska a Rakouska fungoval kagal na většině míst stejně jako vždy, jako oligarchie s kontrolou nad většinou aspektů židovského náboženského, společenského a hospodářského

---

⁵⁵⁷ [<https://jewishencyclopedia.com>] – 5.9.2022.

⁵⁵⁸ КАНДЕЛЬ, Ф., Книга времени и событий. История российских евреев. Том 1. Мосты культуры, Москва, 2002, str. 81-82.

⁵⁵⁹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁵⁶⁰ НАМ, И., Евреи Сибири в 1917 году: между сионизмом и бундизмом, in: КОПЧЕНОВА, И., ЛОКШИН, А., Научные труды по иудаике, том 2, Выпуск 31, Сэфер, Москва, 2010, str. 203

⁵⁶¹ ФЕЛЬДМАН, Д. З., МИНКИН, О.Ю., КУЛЬТУРНЫЙ ФЕНОМЕН ПРОШЕНИЙ БЕЛОРУССКИХ ЕВРЕЕВ ВЛАСТЯМ В КОНЦЕ XVIII – НАЧАЛЕ XIX в. in: СИНИЛЮ, Г.В. и кол., Белорусско-еврейский диалог в контексте мировой культуры : Материалы I Международной научной конференции (Минск, 28–30 апреля 2008 г.): сб. науч. ст., Минск: БГУ, 2011, [cit.-27.12.2022], dostupné online na: <http://www.elib.bsu.by>, str. 259.

života. Na území, které po prvním dělení Polska připadlo Rusku, židovské obyvatelstvo stále pokračovalo v boji proti kagalu. Kagal začal upadat již koncem 17. století. V době dělení v letech 1772-95 i když zůstal kagal nedotčen, ale byl slabý a neefektivní. Stát, slabě zastoupený na periferii, učinil z tohoto oslabeného kagalu své klíčové správní spojení s Židy.^{562,563} Kagal, který sloužil ke sjednocení Židů v Rusku, nebyl žádnou zvláštností, specifickou židovskou záležitostí, i když nesl speciální židovský název. Celá ruská společnost byla rozdělena na korporace, které měly určitou samosprávu: šlechta, duchovenstvo, měšťané a vesničané. Všechny tyto stavy měly své zvláštní orgány samosprávy. Zejména ruská obchodně-průmyslová třída, s níž Židé brzy splynuli v občanském životě, měla právo na samosprávu a třídní zastupitelské instituce (magistrát, radnice atd.) obchodně-průmyslové třídy byly současně, podobně jako kagal, soudními i administrativně-finančními orgány.⁵⁶⁴

Za vlády Kateřiny II. bylo nařízeno zapisovat jména židovských obyvatel do městských knih, čímž byla zrušena pravomoc *kagalu*, pokud jde o svobodu přestěhování. Zákony byly vydávány jak ve formě osobních výnosů Kateřiny II., tak ve formě senátních dekretů, oba měly stejnou právní sílu. Zdaleka ne vždy však byly jednotné. Například, jak již bylo uvedeno, uspořádání *kagalu*, zavedené na základě jednotlivých bodů ze zprávy Černyševa schválené carevnou, konkrétně soudní funkce *kagalu*, nebyly senátu známy. Proto pověřil běloruského generálního guvernéra P. B. Passeka⁵⁶⁵, který nastoupil po Černyšovovi, aby zjistil, na jakém základě byly zřízeny " židovské soudy, zvané *kagaly*".^{566,567} Rozdíl mezi

---

⁵⁶² [https://jewishencyclopedia.com] – 5.9.2022.

⁵⁶³ CHAERAN Y. FREEZE, JAY M. HARRIS, *Everyday Jewish Life in Imperial Russia : Select Documents, 1772–1914*, Brandeis University Press; 2013, [cit.-29.10.2022], (Tauber Institute Series for the Study of European Jewry), dostupné online na: <https://search-ebcsohost-com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=668625&lang=cs&site=ehost-live&scope=site>, str. 4

⁵⁶⁴ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., *Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем*, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 87-88.

⁵⁶⁵ Petr Bogdanovič Passek (18. února 1736 - 22. března 1804) - ruský státník, aktivní účastník státního převratu v roce 1762, vrchní generál (1782), senátor, gubernátor Mogilevského naměstničestva (1777-1781), generální gubernátor Běloruských naměstničestva(1781-1796), předseda Svobodné hospodářské společnosti (1794-1797).

⁵⁶⁶ МИНДЛИН, А.Б., *Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели»*. Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁵⁶⁷ [https://jewishencyclopedia.com] – 5.9.2022.

kagalem a samosprávou ruských společenských skupin spočíval v tom, že vláda si pro kagal zachovávala jeho dřívější autoritu, a to z právního hlediska, tj. ve vnitřním, náboženském a každodenním životě.⁵⁶⁸

Výnos z roku 1786 zbavil *kagaly* jejich soudních funkcí; zůstaly jim pouze náboženské záležitosti. To bylo zopakováno výnosem z 3. května 1795: "Židovské *kagaly*, které se nacházejí v okresních a krajských městech, se nesmějí zabývat žádnými jinými záležitostmi kromě obřadů víry a bohoslužby". Finanční pravomoc stále patřila *kagalům*. Podle zákona z roku 1786 se však Židé museli v soudních záležitostech obracet na orgány místní samosprávy – magistráty ve městech a radnice na periferiích.⁵⁶⁹

Židovští obchodníci a měšťané měli formálně právo účastnit se voleb magistrátů a radnic spolu s křesťany, kteří však bránili tomu, aby byli Židé do těchto orgánů voleni. To bylo předmětem uvedených peticí. Na příkaz Kateřiny II. obsahoval zákon z roku 1786 ustanovení, podle něhož měli být Židé a křesťané voleni do místních rad "podle poměru jednotlivých tříd". Totéž bylo potvrzeno výnosem z roku 1795. V praxi však správa často omezovala počet Židů: v místech s převažujícím židovským obyvatelstvem bylo povoleno zvolit pouze třetinu členů magistrátu, kteří byli Židé.⁵⁷⁰

V souladu s nesystematickými snahami o začlenění Židů do stavu se ruská vláda také pravidelně pokoušela omezit nebo zrušit židovské autonomní instituce. Asi za účelem omezení židovské politické autonomie Alexandr I. v roce 1804 zúžil pravomoci představitelů *kagalu* jenom na výběr daní a na *kagalem* vybrané rabínské soudy ohledně náboženských záležitostí.⁵⁷¹

Autoři výnosu z roku 1804 se nikdy nepokusili řešit celou škálu práv Židů, včetně jejich vztahů s úřady a exekutivními orgány, což zahrnovalo daňové, policejní a soudní funkce ve vztahu k nim. Proto když Mikuláš I. nastoupil na trůn, neměla vláda jasnou představu o tom,

---

⁵⁶⁸ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 88.

⁵⁶⁹ МИНДЛИН, А.Б., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁵⁷⁰ МИНДЛИН, А.Б., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁵⁷¹ RABINOVITCH, S., Jewish Rights, National Rites: Nationalism and Autonomy in Late Imperial and Revolutionary Russia, Stanford University Press, California, 2014, ISBN 978-0-8047-9249-3, str. 31.

kam patří židovští poddaní. Každá židovská komunita byla autonomním a samosprávným organismem, který se zodpovídal místním úředníkům a pokladníkům, kteří zase podléhali generálnímu guvernérovi. Edikt z roku 1804 sice odebrala *kaḡalu* jeho náboženské a soudní funkce a svěřila je rabínům, ale zároveň mu svěřila dohled nad řádným placením státních daní a správou finančních prostředků, které mu svěřila komunita. Každé město nebo vesnice měly mít pouze jeden *kaḡal*, i když se židovské obyvatelstvo dělilo na několik denominací nebo vyznání. Počet zástupců *kaḡalu* (volených se souhlasem vlády na dobu tří let) nebyl ruským zákonem stanoven.^{572,573}

Po vydání výnosu z roku 1835 zůstaly pravomoci a povinnosti *kagalů* a synagogy nezměněny.⁵⁷⁴ Výnos z roku 1835 potvrdil staré pravidlo o volbě do *kagalů* na tři roky a jejich schvalování guvernéry gubernií, ale zároveň dal *kagalům* vyznamenání, že "po dobu výkonu tohoto úřadu požívají čestných (nikoliv však obchodních) práv obchodníků 2. gildy". Tomuto výsadnímu postavení musela odpovídat i významná role, kterou představenstvo *kagalů* hrálo ve vojenské službě židovského obyvatelstva (v roce 1838 byla pro představenstvo zavedena zvláštní přísaha, kterou skládali za přítomnosti místních policejních úřadů).⁵⁷⁵

Ještě razantnějším zásahem do vnitřního života židovských obcí byl zákon z roku 1884 (za vlády Mikuláše I.), který zrušil *kagaly* jako řídicí orgány obcí. Správní funkce *kagalů* byly převedeny na policii a daňové pravomoci na městské dumy⁵⁷⁶ a radnice. Nyní už nikdo nemohl mluvit jménem židovské komunity a zastupovat ji mezi ostatními poddanými impéria. Židovská

---

⁵⁷² НОРКИНА, Е. Законодательство о евреях in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 48.

⁵⁷³ [<https://jewishencyclopedia.com>] – 5.9.2022.

⁵⁷⁴ НОРКИНА, Е. Законодательство о евреях in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 51.

⁵⁷⁵ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 93.

⁵⁷⁶ Duma (rusky дума) je název různých druhů zastupitelstev v ruské historii i v moderní Ruské federaci.

komunita přežila, ale od té doby jí vládli nežidé.^{577,578} V souvislosti s brannou povinností, která byla zavedena v roce 1827, měl ve službě celý štáb pátračů a strážných, kteří pátrali po uprchlících v okolí města a pořádali noční zátahy. A protože *kagal* často zneužíval vojenské povinnosti tím, že zvýhodňoval děti ctihodných a vzdělaných lidí a udával chudé a nereligiózní děti. Bylo přirozené, že *kagal* nenáviděli obyčejné Židy, a tento postoj sdíleli i ti, kteří hledali obecnou morálku a spravedlnost. *Kagal*, kdysi důstojný ochránce Židů před úderem zvenčí, se stal hrozivým výběřčím daní a rekrutů, a když bylo v roce 1844 v souvislosti se snahou vlády "sloučit" Židy s ostatním obyvatelstvem nařízeno, aby byli Židé podřízeni obecné vládě a *kagal* zničen, židovské obyvatelstvo se zaradovalo.⁵⁷⁹

Ačkoli byl *kagal* formálně zrušen v roce 1844, fungoval neformálně i nadále, zejména v otázkách výběru daní, sociální disciplíny a (až do roku 1873) rekrutování do armády. Stejně jako v Polsku vedle *kagalu* nadále fungoval *bejt din* (rabínský soud), i když s omezenější pravomocí. Teoreticky měly rabínské soudy řešit pouze případy týkající se "židovských náboženských zákonů, obřadů a liturgie"; všechny ostatní občanskoprávní a trestní záležitosti patřily do kompetence státních magistrátů a městských dum.⁵⁸⁰ V roce 1844 byly také zrušeny *kagaly*. Systém obecní samosprávy byl zrušen. Židé měli také nařízeno nosit evropské oblečení. Museli přijmout příjmení atd. Největší nebezpečí pro tradiční židovský způsob života představovalo spojenectví mezi vládou a židovskými osvícenci. To posílilo odpor proti režimu mezi velkou částí židovských mas. Rozpory, které existovaly mezi chasidismem a jeho odpůrci *mitnagdim*, začaly ustupovat do pozadí. Navíc se proti zastáncům osvícenství začali spojovat nedávni, zdánlivě nesmiřitelní odpůrci. Politika Mikuláše I. vůči ruským Židům, jak píše Stanislavskij, byla vcelku represivní a diskriminační. A nelze ji označit za úspěšnou. Jedním z

---

⁵⁷⁷ НОРКИНА, Е. Законодательство о евреях in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 53.

⁵⁷⁸ RABINOVITCH, S., Jewish Rights, National Rites: Nationalism and Autonomy in Late Imperial and Revolutionary Russia, Stanford University Press, California, 2014, ISBN 978-0-8047-9249-3, str. 31.

⁵⁷⁹ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911, str. 93.

⁵⁸⁰ CHAERAN Y. FREEZE, JAY M. HARRIS, Everyday Jewish Life in Imperial Russia : Select Documents, 1772–1914, Brandeis University Press; 2013 [cit.-29.10.2022]. (Tauber Institute Series for the Study of European Jewry), dostupné online na: <https://search-ebscobhost-com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=668625&lang=cs&site=ehost-live&scope=site>, str. 4

nejdůležitějších důsledků této politiky však bylo zničení izolovaného stavu židovské komunity. Židovská existence, izolovaná na okraji Ruska, byla ukončena. Již na konci Mikulášovy éry byli Židé vtaženi do bouřlivého proudu ruského života a politiky.⁵⁸¹

---

⁵⁸¹ ЛОШКИН, А.Е., «Еврейский вопрос» в Российской империи в XIX -начале XX вв.: попытки его решения: властью, обществом и еврейской общиной., Институт востоковедения РАН, str. 3.

2.6. Pogromy

Protižidovské nálady v ruské společnosti vyvrcholily po zavraždění Alexandra II. a vyústily v pogromy v letech 1881-1884. Zatímco před rokem 1880 vláda usilovala o sociální integraci Židů, v pozdějším carském Rusku došlo k přechodu na pozici státního antisemitismu. Pogromy na počátku 80. let 19. století byly jedním ze zlomových okamžiků v dějinách ruských Židů. Znamená to začátek nového obratu v represivní politice úřadů vůči Židům. Májové zákony (1882) v podstatě ruší integrační politiku impéria v židovské otázce. Hlavní myšlenka těchto zákonů byla založena na principu segregace, který minimalizoval jakýkoli kontakt mezi židovským a křesťanským obyvatelstvem. Tento zákon také zmenšoval Zónu osídlení, zakazoval Židům žít na venkově a zakazoval obchodování o nedělích a křesťanských svátcích.⁵⁸²

V Rusku se pogromy v 19. a na počátku 20. století staly hlavní formou etnického násilí, takže slovo "pogrom" se dostalo do většiny evropských jazyků.⁵⁸³ „*Pogrom je termín odvozený z ruského slovesa gromit – ničit, pustošit. Tento pojem se vžil pro označení kolektivního násilí páchaného proti židovské menšině zejména v Rusku a ve východní Evropě. Do obecného povědomí pronikl pojem pogrom v kontextu událostí v jižním Rusku v roce 1881, kdy se obyvatelstvo mstilo za atentát na cara Alexandra II., z něho nespravedlivě obviňovalo Židy.*“⁵⁸⁴

Pogromy se obvykle vyznačovaly ničením majetku a ty nejbrutálnější skupinovým násilím a vraždami.⁵⁸⁵

---

⁵⁸² ЛОШКИН, А.Е., «Еврейский вопрос» в Российской империи в XIX -начале XX вв.: попытки его решения: властью, обществом и еврейской общиной., Институт востоковедения РАН, str. 7.

⁵⁸³ БАСИН, Я. Pogromы in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 183.

⁵⁸⁴ BUDIL, I., TYDLITÁTOVÁ, V. a ARAVA-NOVOTNÁ, L., Encyklopedie dějin antisemitismu. V Plzni: Západočeská univerzita, 2013, ISBN 978-80-261-0206-9, str.198.

⁵⁸⁵ БАСИН, Я. Pogromы in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 183.

Vůbec první pogromy se v Rusku odehrály v letech 1821, 1859, 1871 v Oděse a 1862 v Akkermanu ("Bělgorod-Dněstrovskij"). Hlavními účastníky byli místní Řekové.⁵⁸⁶

Židé v Rusku se stali obětí tří rozsáhlých vln pogromů, z nichž každá svým rozsahem a krutostí překonala předchozí. K těmto vlnám došlo v letech 1881-1884, 1903-1906 a 1917-1921.⁵⁸⁷ Pogromy lze také rozdělit do tří dalších vln: v roce 1881, inspirované úřady (např. Konotop, Kyjev, Nežin atd.), v letech 1882-1899, vyvolané nespokojeností rolníků s jejich hospodářskou situací (Balta, Oděsa, Starodub), a v letech 1902-1906, podporované úřady (Kišiněv, Gomel, Mogilev).⁵⁸⁸

*„Na trůn po Alexandru II. nastoupil car Alexandr III., který z nepokojů obvinil Židy a uvalil na ně řadu omezujících zákonů a nařízení“.*⁵⁸⁹ Krátce po nástupu Alexandra III. na trůn vypukly protižidovské nepokoje (pogromy) v Jelizavetgradu (27., 28. dubna), Kyjevě (8.-11. května), Špoli (9. května), Anaňjevu (9. května), Vasilkově (10. května), Konotopu (10. května) a během následujících šesti měsíců na sto šedesáti dalších místech jižního Ruska.⁵⁹⁰ Pogromy v letech 1881-83 měly nejprve masový charakter a zasáhly rozsáhlé území na jihu a jihovýchodě Ukrajiny. Pogromy začaly v noci z 15. na 16. dubna 1881 v Jelizavetgradu během pravoslavných Velikonoc. Jednalo se o měšťanstvo, deklasované elementy a rolníky z okolních vesnic, kteří přišli do města po začátku pogromů, aby rabovali židovský majetek. Bylo vyrabováno velké množství židovských domů a obchodů a jeden Žid byl zabit. Pogrom byl potlačen 17. dubna střelbou vojáků do davu rabujících. Po Jelizavetgradu došlo k pogromům v řadě okolních vesnic a lokalit, poté se rozšířily do Chersonské gubernie (Berezovka, 25. dubna, Anaňjev, 27. dubna). Dne 26. dubna vypukl v Kyjevě pogrom, který byl nejkrutějším z pogromů roku 1881 (počtem zničených židovských domů a obchodů (přes tisíc) a počtem obětí (několik Židů bylo zabito a asi 20 žen znásilněno). Koncem dubna a začátkem května 1881

---

⁵⁸⁶ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁵⁸⁷ [https://www.jewishvirtuallibrary.org] – 26.12.2020.

⁵⁸⁸ ГИЛБЕРТ, М., Атлас по истории Еврейского народа, Иерусалим, Издательство «Библиотека-Алия», Молодежная серия, 1990, ISBN 965-320-149-2, str. 107.

⁵⁸⁹ BUDIL, I., TYDLITÁTOVÁ, V. a ARAVA-NOVOTNÁ, L., Encyklopedie dějin antisemitismu. V Plzni: Západočeská univerzita, 2013, ISBN 978-80-261-0206-9, str.198.

⁵⁹⁰ [https://jewishencyclopedia.com] – 5.9.2022.

proběhly pogromy v 50 městečkách a vesnicích Kyjevské gubernie.⁵⁹¹ „Pogromy dále probíhaly za nečinnosti úřadů až do roku 1884.“⁵⁹²

S pojmem pogrom úzce souvisely pověry o tom, že Židé používají krev pro rituální vraždy. V ruštině se ujal pojem *кровавый навет* (rus. Krovavyj navet, volně přeloženo jako *krevní žaloba ,pomluva*). Většinou právě tyto nařčení vyvolovaly následné pogromy.

Krevní pomluva neboli obvinění, že Židé zabíjeli nežidy a pili jejich krev při provádění svých rituálů, vznikla ve 12. století v Anglii. Během následujících sedmi století si vyžádal životy desítek tisíc Židů. Je ironií, že pomluva byla namířena proti lidem, kteří podle Bible jako první zakázali lidské oběti (Gn 22 a Dt 18,10) a jako jediní na starověkém Blízkém východě zakázali používat jakoukoli krev (Lv 3:17, 7:26, 17:10-14, Dt 12:16, 12:23-25).⁵⁹³

Poslední velký proces s rituálními vraždami, který iniciovala carská vláda, se konal v Kyjevě v roce 1913. Je pozoruhodné, že porota obžalovaného Mendela Beilise zprostila obžaloby.⁵⁹⁴ „Během řízení byl Beilis několikrát přesvědčován nejen k falešnému doznání, ale nakonec i k prostému přijetí milosti. Beilis to odmítl, neboť by to znamenalo, že bude sice propuštěn, ovšem nebude prokázána jeho nevina. Zpětně je tento jeho postoj považován za projev občanské statečnosti, který dost možná uchránil místní Židy před pogromy“.⁵⁹⁵ Je asi celkem vtipné i to, že Beilis byl agnostikem a v době vraždy (což byla sobota) byl v práci, což potvrdili svědkové.

13. prosince 1881, na katolické Vánoce, začal ve Varšavě pogrom, který byl zjevně inspirován ruskými úřady. Bylo zaznamenáno, že mezi vůdci pogromu byli rusky mluvící lidé a že ruští vojáci byli zodpovědní za ničení židovských domů a obchodů. Většina Poláků se pogromu zúčastnila, zatímco polská inteligence jej ostře odsoudila a místní duchovní chodili

---

⁵⁹¹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁵⁹² BUDIL, I., TYDLITÁTOVÁ, V. a ARAVA-NOVOTNÁ, L., Encyklopedie dějin antisemitismu. V Plzni: Západočeská univerzita, 2013, ISBN 978-80-261-0206-9, str.198.

⁵⁹³ ТЕЛУШКИН, Й., Еврейский мир, Лехаим, Москва, 1998, str. 397.

⁵⁹⁴ ТЕЛУШКИН, Й., Еврейский мир, Лехаим, Москва, 1998, str. 398.

⁵⁹⁵ BUDIL, I., TYDLITÁTOVÁ, V. a ARAVA-NOVOTNÁ, L., Encyklopedie dějin antisemitismu. V Plzni: Západočeská univerzita, 2013, ISBN 978-80-261-0206-9, str.73.

po ulicích a přesvědčovali účastníky pogromu, aby se rozešli. Třetí den pogrom zastavila armáda (bylo zničeno asi 1500 židovských bytů a dalších objektů a 24 osob bylo zraněno).⁵⁹⁶

Inteligentní vrstvy v Rusku odsoudily středověké barbarství vůči Židům, ale antisemitská propaganda "Novoje vremja", "Kyjevjanin" a dalších Židům nepřátelských subjektů neskončila ani po nepokojích. Neustálé židovské štvání Aksakova, Suvorina a Pichna působilo na tu vrstvu ruského lidu, která vůbec neznala židovský život, a proto věřila všem obviněním, která agitátoři proti Židům vznášeli.⁵⁹⁷

Otevřená diskriminace židovského obyvatelstva a judofobní propaganda v periodickém tisku, zakotvená v ruských zákonech, chtěně či nechtěně vytvářela pocit tolerance a beztrestnosti vůči protižidovským pogromům.⁵⁹⁸

Pogromy v letech 1881-82 se odehrály na pozadí nestabilní politické situace v Rusku po zavraždění Alexandra II. přívrženci hnutí *Narodnaja volja*⁵⁹⁹ (1. března 1881). Nerovné zacházení s židovským obyvatelstvem, dlouhodobý antisemitismus a nespokojenost pravoslavného městského obyvatelstva s hospodářskou konkurencí Židů přispěly k rozšíření fám, že car byl zavražděn Židy a že v této souvislosti úřady vydaly tichý příkaz k provádění pogromů všude. Pasivita místní správy, vojska a policie během pogromů přesvědčila obyvatelstvo o pravdivosti těchto fám. V mnoha vesnicích Černigovské gubernie byli sedláci přesvědčeni, že vyhlazení Židů nařídil sám car, a požadovali od místních úřadů písemné potvrzení, že se za vykonání této "povinnosti" nebudou zodpovídat vyšší instanci, a takové

---

⁵⁹⁶ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁵⁹⁷ [https://jewishencyclopedia.com] – 5.9.2022.

⁵⁹⁸ БАСИН, Я. Погромы in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 183.

⁵⁹⁹ Narodnaja volja (rusky: Народная воля, česky: Svoboda lidu) byla ruská levicová teroristická organizace, vzniklá na konci sedmdesátých let devatenáctého století rozštěpením organizace Půda a svoboda. Je známá úspěšným atentátem na cara Alexandra II. V letech 1879 až 1885 vydávala ilegální noviny Narodnaja volja. Její program byl směsicí demokratických a socialistických reforem.

potvrzení jim bylo vydáno.⁶⁰⁰ „*Další velká vlna pogromů s asi dvěma tisíci oběťmi na životech proběhla v Rusku v letech 1903–1906.*“,⁶⁰¹

Strach z pogromů byl téměř rozhodujícím důvodem pro odchod velkých skupin lidí do emigrace. To se v plné míře týkalo i židovských pogromů, kdy zemi v krátké době opustilo několik desítek tisíc lidí. Mnozí představitelé židovské inteligence, včetně známých spisovatelů a publicistů jako L. Pinsker, M. Lilienblum, P. Smolenskin, L. Levanda, kteří dříve obhajovali asimilaci nebo hájili myšlenku kulturní autonomie Židů v diaspoře, radikálně přehodnotili své postoje a stali se přesvědčenými stoupenci národního obrození židovského národa v jeho historické vlasti – v *Erec Jisraeli*. V mnoha městech Ruska, Polska, Rumunska a dalších zemí vznikaly kroužky *Chovevej Cijon*, jejichž členové hlásali, že jejich konečným cílem je emigrace do *Erec Jisrael*. To byl začátek první masové *alije* v moderní době.^{602,603}

Krvavé pogromy (zejména nechvalně proslulý pogrom v Kišiněvě v roce 1903 a pogromy během revoluce v letech 1905-1906) a krvavé pomluvy - "aféra Beilis v letech 1911-13 - byly charakteristickým rysem ruského života na počátku 20. století.⁶⁰⁴

---

⁶⁰⁰ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁶⁰¹ BUDIL, I., TYDLITÁTOVÁ, V. a ARAVA-NOVOTNÁ, L., Encyklopedie dějin antisemitismu. V Plzni: Západočeská univerzita, 2013, ISBN 978-80-261-0206-9, str.198.

⁶⁰² БАСИН, Я., Погромы in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 183.

⁶⁰³ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁶⁰⁴ ЛОШКИН, А.Е., «Еврейский вопрос» в Российской империи в XIX -начале XX вв.: попытки его решения: властью, обществом и еврейской общиной., Институт востоковедения РАН, str. 7.

3. Zánik Zóny osídlení 1915–1917

Zóna osídlení byla oficiálně zrušena až po únorové revoluci v roce 1917, ale již během první světové války v letech 1914-1916 bylo odsunuto několik set tisíc Židů ze západních gubernií v dosahu válečných aktivit. Systém tzv. Zóny osídlení platil v Rusku přibližně 130 let. V tomto čase byla období, která byla pro rozvoj židovské komunity relativně příznivá, ale byla i jiná – kdy se politika úřadů omezovala především na represivní opatření. Rusko postupně přeměnilo některé regulační legislativní normy na represivní. Zatímco zpočátku legislativa kolem Zóny Židům až tolik nevadila, časem musela židovská komunita nevyhnutelně dospět do fáze, kdy mohla zahájit politický boj za dosažení rovných práv.⁶⁰⁵

Jen málo Židů se dokázalo integrovat do ruské společnosti. Ruská vláda, šlechta, rolníci i inteligence se jednomyslně postavili proti zrušení diskriminačních bariér, které omezovaly židovské obyvatelstvo. Ruští Židé vytvořili síť charitativních organizací a jednotek sebeobrany. Emigrace, především do USA, se stala masovým jevem. Zároveň po roce 1882 dochází k rostoucí repatriaci do *Erec Jisrael*. Židé také hráli vedoucí roli v činnosti ruských revolučních stran, včetně bolševické strany.⁶⁰⁶

Konec 19. století přinesl dramatické společenské a ekonomické změny, které většinou vedly ke zchudnutí. Došlo k masivní migraci Židů do městských center a nových oblastí impéria, stejně jako k emigraci do Spojených států a dalších zemí, která v letech 1881-1914 připravila Rusko o zhruba pětinu až čtvrtinu židovské populace. Rostlo zapojení Židů do radikálních a socialistických hnutí, která vzkvétala v celém impériu i mimo něj. Ještě dramatičtěji se v tomto období zrodila nová židovská etnopolitika: sionismus a další druhy židovského nacionalismu získaly masovou podporu právě v Rusku a dalších částech východní Evropy. A konečně, v souvislosti s tímto nacionalismem, ale také s obecným procesem sekularizace, sehráli Židé v Rusku vedoucí úlohu při vytváření moderní židovské kultury v národně vyhraněných jazycích tohoto obyvatelstva, hebrejštině a jidiš.⁶⁰⁷

---

⁶⁰⁵ ЭНГЕЛЬС, А., Конец черты in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 407.

⁶⁰⁶ ГИЛБЕРТ, М., Атлас по истории Еврейского народа, Иерусалим, Издательство «Библиотека-Алия», Молодежная серия, 1990, ISBN 965-320-149-2, str. 108.

⁶⁰⁷ MOSS, K., At Home in Late Imperial Russian Modernity—Except When They Weren't: New Histories of Russian and East European Jews, 1881–1914. *The Journal of Modern History* [online]. Chicago: University of Chicago Press, 2012, 84(2), 401-452 [cit. 2022-08-14]. ISSN 0022-2801. Dostupné z: doi:10.1086/664733.

Od devatenáctého století vznikala nepříjemná situace, protože řada zemí nesouhlasila s protižidovským zaměřením ruského zákonodárství. Na počátku 20. století se konflikt rozhořel také se Spojenými státy, kde se prudce rozrostla židovská komunita, včetně přistěhovalců ze Zóny osídlení. Americká vláda se ještě nějakou dobu snažila přizpůsobit zvláštnostem obchodního partnera a zavírala oči před omezováním občanských práv, které v Rusku existovalo. Americká administrativa však nemohla ignorovat požadavky svých občanů: když v USA vypukly protesty proti pronásledování amerických Židů přijíždějících do Ruska za obchodními a jinými záležitostmi, bylo ministerstvo zahraničí nuceno požadovat, aby carská administrativa respektovala jejich práva. S tím bylo pak spojeno i uvalení ze strany Ameriky sankcí na Rusko.⁶⁰⁸

K úplnému zrušení Zóny osídlení v Rusku došlo po únorové revoluci v roce 1917. 20. března 1917. prozatímní vláda přijala usnesení, které připravil ministr spravedlnosti A. Kerenskij za účasti členů Politického a informačního byra představeného židovskými poslanci ve IV. státní dumě (tato organizace vznikla na počátku první světové války). Tento zákon (zveřejněný 22. března 1917) zrušil všechna "omezení práv ruských občanů z důvodu jejich příslušnosti k tomu či onomu náboženství, víře nebo národnosti. Na žádost Politického a informačního byra představeného židovskými poslanci IV. státní dumy nebyli Židé v usnesení samostatně zmíněni, ale byl v něm uveden seznam článků ruských zákonů, které přijetím tohoto dekretu pozbyly platnosti. Téměř všechny tyto články (bylo jich asi 150) obsahovaly nějaké protižidovské omezení. Zejména měly být zrušeny všechny zákazy související s existencí Zóny osídlení.⁶⁰⁹

První světová válka, občanská válka, revoluce a zrušení Zóny přispěly ke zničení tradičního židovského způsobu života a k přesídlení židovského obyvatelstva z lokalit do velkých měst a centrálních oblastí Ruska. V budoucnu holokaust a druhá světová válka definitivně zničí obyvatelstvo židovských městeček, kde po válce žilo jen velmi málo Židů.

První světová válka, revoluce v roce 1917, následná občanská válka a sovětsko-polské války vedly k zániku historického pojmu "Židé ruského impéria". Nejvýznamnější židovská kulturní, společenská a politická centra, jako například Varšava a Vilno, se ocitla mimo hranice nového sovětského státu. Během občanské války, provázené krvavými pogromy, došlo k

---

⁶⁰⁸ ЭНГЕЛЬС, А., Конец черты in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 409.

⁶⁰⁹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

masové emigraci ruských Židů, kteří byli nuceni opustit hranice bývalého impéria a vydat se na Západ. V polovině 20. let 20. století se více než milion lidí ocitl ve Spojených státech, kde od té doby existuje největší židovská diaspora.⁶¹⁰

---

⁶¹⁰ КАЗОВСКИЙ, Г. и кол., Музей истории евреев в России. Альбом., том 2, Москва, 2015, ISBN 978-5-4235-0818-4, Str. 66–67.

3.1. První světová válka

První světová válka byla v myslech válčících národů spojována s národním obrozením a byla jimi vnímána jako očistná oběť. Od vypuknutí první světové války se vlastenecké nadšení, které zachvátilo národy všech zemí, jež do ní vstoupily, nevyhnulo ani Židům. Na zasedání Státní dumy 26. července 1914 vystoupil spolu s dalšími zástupci národností člen kadetské frakce Žid N. M. Friedman, který prohlásil, že „žádné síly neodtrhnou Židy od jejich vlasti Ruska, od země, s níž jsou spojeni staletými svazky“. V synagogách v Kyjevě, Žitomiru a Oděse se modlili za vítězství ruských zbraní, v synagogách ve Lvově, Ternopilu a Černovicích za úspěch Rakouska-Uherska a Německa.^{611,612}

Civilní židovské obyvatelstvo Ukrajiny se ocitlo ve válečné zóně již v prvních dnech války. Od srpna do listopadu 1914 obsadila ruská armáda téměř celou východní Halič a severní Bukovinu, včetně Ternopilu, Lvova, Haliče a Černovic. Mnoho Židů (až 400 000) uprchlo do rakousko-uherského vnitrozemí; ti, kteří zůstali, byli vystaveni týrání, násilí, byli rabováni a byli zbaveni stejných s křesťanským obyvatelstvem práv. Ruská vojenská správa uzavřela židovské instituce, židovští zaměstnanci byli propuštěni z práce. V řadě měst a vesnic prováděli ruští vojáci, zejména kozáci, pogromy na Židy, kterých se účastnili i místní Ukrajinci. 27. září 1914 se ve Lvově odehrál násilný pogrom (který vešel do dějin jako "krvavá neděle").⁶¹³

Dne 22. ledna 1915 bylo zveřejněno oficiální prohlášení vrchního velitele, v němž byl postoj židovského obyvatelstva označen za "zjevně nepřátelský". Bylo to poprvé na této úrovni a takto veřejně (oznámení bylo rozesláno jako oficiální dokument a v různých jazycích), kdy byla formulována obvinění proti "židovskému obyvatelstvu Polska, Haliče a Bukoviny".⁶¹⁴

Je ale paradoxní, že Židé podezřelí z neloajality stejně byli do ruské armády povoláváni.

V letech 1914-1918 sloužilo v ruské armádě přibližně 650 000 židovských vojáků a 100 000 jich bylo zabito.⁶¹⁵ Počet lékařů zabitých ve válce byl tak vysoký, že pro ně byla na

---

⁶¹¹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁶¹² РАЙЦЫН, Л., ГОРДОН, А., Евреи в Первой мировой войне, dostupné online na: <https://lechaim.ru/events/evrei-v-pervoj-mirovoj-vojne/>, [online], [cit.-31.12.2022].

⁶¹³ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁶¹⁴ ГОЛЬДИН, С., Русские евреи и русская армия. 1914-1917, Мосты культуры, Москва, 2018, ISBN 978-5-93273-499-5, str. 164.

⁶¹⁵ ГИЛБЕРТ, М., Атлас по истории Еврейского народа, Иерусалим, Издательство «Библиотека-Алия», Молодежная серия, 1990, ISBN 965-320-149-2, str. 124.

židovských hřbitovech vyhrazena zvláštní pohřební místa.⁶¹⁶ Židé byli poprvé zařazeni do armády v roce 1827 a od té doby se účastnili všech válek v Ruském impériu. Do té doby židovské komunity namísto branné povinnosti odváděly poplatky.⁶¹⁷

Ruská armáda opakovaně využívala braní rukojmích při bojových operacích. Po obsazení Haliče vyhlásila ruská armáda v září 1914 braní rukojmí za bezpečnostní opatření, aby zabránila zradě a špionáži, zejména ze strany židovského obyvatelstva. Praxe braní rukojmích, kteří jsou státními příslušníky své země, za účelem zajištění jejich loajality je však jedinečná a možná pouze v případech, že k těmto lidem panuje absolutní nedůvěra. 27. listopadu 1914 vrchní velitel armád severozápadní fronty oficiálně nařídil brát rukojmí z řad židovského obyvatelstva. Důvodem bylo, že některé německé noviny zveřejňovaly články o tom, že Němci našli v ruských Židech spolehlivé spojence, kteří udělají cokoli, pokud to bude znamenat újmu pro ruské zájmy. Podmínky, v nichž byli drženi, předčily i ta nejchmurnější očekávání. Někdy bylo v jedné místnosti zadržováno 30-50 osob. Často nesměli přijímat návštěvy svých rodin bez výslovného povolení generálního guvernéra. Mezitím byli z neznámých důvodů zastřeleni tři rukojmí ze Sochačeva. Mezi rukojmími byli nejen nejbohatší a nejváženější členové židovské komunity, ale také osoby, které prokázaly významné služby ruské armádě (např. majitel slévárenské továrny Gochberg).^{618,619}

V letech 1914-16 přišly do měst a městeček Novoruska, Podolí a dalších částí východní Ukrajiny desítky tisíc Židů, kteří byli na příkaz ruského vojenského velení odsunuti z frontové oblasti nebo dobrovolně opustili bojiště v Polsku, Bělorusku, Litvě a Kuronsku. Výrazně vzrostl počet židovského obyvatelstva na východní Ukrajině, zejména v Oděse a Kyjevě (kde v lednu 1915 žilo již 87 240 Židů), v Podolí a na Krymu. Charitativní a kulturní činnost probíhala v místech masového shromažďování uprchlíků, včetně Oděsy, Jekaterinoslavi a Kyjeva. Přestože židovští uprchlíci obvykle neměli legální právo žít v hlavním městě, někteří z nich přišli do Petrohradu v naději, že získají přístřeší a materiální podporu od příbuzných a

---

⁶¹⁶ РАЙЦЫН, Л., ГОРДОН, А., Евреи в Первой мировой войне, dostupné online na:

<https://lechaim.ru/events/evrei-v-pervoj-mirovoj-vojne/>, [online], [cit.-31.12.2022].

⁶¹⁷ КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 3, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str. 160.

⁶¹⁸ РАЙЦЫН, Л., ГОРДОН, А., Евреи в Первой мировой войне, dostupné online na:

<https://lechaim.ru/events/evrei-v-pervoj-mirovoj-vojne/>, [online], [cit.-31.12.2022].

⁶¹⁹ ГОЛЬДИН, С., Русские евреи и русская армия. 1914-1917, Мосты культуры, Москва, 2018, ISBN 978-5-93273-499-5, str. 191-193.

známých, kteří ve městě žili. Povolení k pobytu v hlavním městě mohl udělit ministr vnitra. Uprchlíci o to požádali ministerstvo. Ve spisech je totiž několik dokumentů týkajících se práva pobytu Židů, kteří nejsou přísně vzato uprchlíci. Byli to třeba: řemeslníci, kteří nemohou ze zdravotních důvodů pokračovat v práci, vojáci, kteří dostali dovolenou po zranění a ocitli se v Petrohradě, studenti zahraničních univerzit, kteří chtěli v Petrohradě složit státní zkoušku.^{620,621}

Během první světové války se západní gubernie Zóny staly válečnou zónou a byly obsazeny nepřítelem. V letech 1914-15 bylo na příkaz antisemitského velení ruské armády (vrchní velitel velkokníže Nikolaj Nikolajevič a náčelník štábu generál N. Januškevič) deportováno velké množství Židů z oblasti fronty (nejméně 200 tisíc Židů). Totální deportace židovského obyvatelstva probíhaly prakticky v celém prostoru vojenských aktivit. Vyhnání proběhlo v 8 guberniích Polského království, v 9 guberniích evropského Ruska od Kuronska po Besarábii a také v Haliči a Bukovině, které byly obsazeny ruskými vojsky. Židé byli ruskými úřady oficiálně obviněni z kolaborace s nepřítelem. Nejenže byli vystěhováni, ale často se stali obětí rabování, násilí a týrání. Paradoxně to byli právě deportovaní a židovští uprchlíci, kteří převládali gubernie, a tlak mezinárodního veřejného mínění, který vedl k částečnému zrušení Zóny osídlení v srpnu 1915. Židé však stále nesměli žít v hlavních městech a na některých dalších lokalitách. Nakonec i poslední omezení Židů zavedená carskou vládou byla zrušena ihned po únorové revoluci v roce 1917.^{622,623,624}

Dosud neexistuje jediná kniha, která by popisovala četné zásahy⁶²⁵, jež v letech 1914-21 zasadily nesčetné armády a ozbrojené skupiny mnoha židovským komunitám, ačkoli se toto téma v poslední době stalo předmětem obnoveného zájmu. Základní fakta jsou samozřejmě v hrubých rysech dobře známa. Největší koncentrace židovského obyvatelstva v Evropě se nacházela v oblastech, které se v tomto období staly v té či oné době hlavními válečnými dějišti. A stejný osud potkal i malou, ale politicky a symbolicky významnou židovskou komunitu

---

⁶²⁰ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁶²¹ ХАЕШ, А., Родственные связи евреев-беженцев первой мировой войны с петроградцами in: Труды по еврейской истории и культуре. Выпуск 50, Сэфер, Москва, 2014, ISBN 978-5-7576-0328-5, str. 387.

⁶²² ГОЛЬДИН, С., Русские евреи и русская армия. 1914-1917, Мосты культуры, Москва, 2018, ISBN 978-5-93273-499-5, str. 158.

⁶²³ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁶²⁴ ЛОШКИН, А.Е., «Еврейский вопрос» в Российской империи в XIX — начале XX вв.: попытки его решения: властью, обществом и еврейской общиной., Институт востоковедения РАН, str. 8.

⁶²⁵ Je ale poněkud pozoruhodná disertační práce izraelského historika Semiona Goldina „Ruské Židé a ruská armáda“ (rus. Русские евреи и русская армия).

(*jišuv*⁶²⁶) v Palestině. Co to znamenalo, lze částečně vytušit pouhou vzpomínkou na to, kolik různých armád se během několika let proboujalo do největších měst v Pobaltí a Haliči a zase z nich odešlo.⁶²⁷

Vezměme si například Lvov. Na začátku první světové války byl rakouský, v září 1914 ho dobylo Rusko a v červnu 1915 ho znovu získalo Rakousko. Po porážce Centrálních mocností se v zimě 1918 stal svědkem rozsáhlých bojů mezi polskou a ukrajinskou armádou, a nakonec byl připojen k nezávislému Polsku. Dále je zde příklad Vilno (Wilno, Vilnius), které bylo v roce 1914 součástí Ruského impéria. V září 1915 bylo dobyto německou armádou a koncem roku 1918 se stalo hlavním městem nezávislé Litvy a v lednu 1919 sovětské Litvy. V dubnu 1919 pak Vilno dobyla nová polská armáda a v srpnu 1920 ho znovu dobyla Rudá armáda, která město předala nezávislé Litvě. Nakonec bylo město v říjnu téhož roku dobyto a připojeno k Polsku.⁶²⁸

---

⁶²⁶ Jišuv (hebrejsky ישוב, doslova „obyvatelstvo, osídlení“ nebo „místo kultury a civilizovaných způsobů“, celým názvem הישוב היהודי בארץ ישראל; ha-Jišuv ha-Jehudi be-Erec Jisra'el, „Židovské osídlení v zemi Izraelské“) je termín sionistického hnutí, který před zřízením Státu Izrael v roce 1948 označoval obyvatele na území Palestiny. Obyvatelé a noví osadníci byli kolektivně označováni jako jišuv.

⁶²⁷ FRANKEL, J., Crisis, revolution, and Russian Jews. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, ISBN 978-0-521-51364-7, str. 133.

⁶²⁸ FRANKEL, J., Crisis, revolution, and Russian Jews. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, ISBN 978-0-521-51364-7, str. 134.

3.2. Židovské nacionální a socialistická hnutí v Rusku

Jako reakce na rostoucí antisemitismus v Rusku, mezi místními Židy se kolem roku 1880 ujalo hnutí „*Chibat Cijon*“ (Láska k Sionu). Hnutí prosazovalo především návrat do historické vlasti Židů, tj. do Izraele, kam v roce 1882 již dorazila první větší skupina. Hnutí mělo své přívržence třeba také v Rumunsku a Rakousku.⁶²⁹

Od roku 1881 podporovalo palestinofilské hnutí ruské Židy, aby se usadili v *Erec Jisrael*. První obyvatelé založili zemědělskou kolonii *Rišon le Cijon* již v roce 1882. V roce 1897 se mnoho ruských Židů zúčastnilo prvního sionistického kongresu v Basileji, kde Theodor Herzl⁶³⁰ vyzval k založení židovského státu.⁶³¹

Sionistické hnutí v Rusku bylo sice masové, ale různorodé a představovalo širokou škálu politických stran, kulturních a sportovních organizací. Po únorové revoluci v roce 1917 existovalo v Rusku 18 sionistických stran a svazů.⁶³²

Obnova socialistické agitace v 90. letech našla plodné pole působnosti mezi židovskými dělníky a dělnicemi v Zóně osídlení. Na rozdíl od sionismu a teritorialismu, které viděly řešení židovské otázky v přesídlení Židů do jejich historické vlasti nebo v získání jiného území ke kolonizaci, byla v Rusku v říjnu 1897 na ilegálním sjezdu ve Vilně založena židovská socialistická strana *Bund* (בונד, "svaz" - jidiš, celým názvem אגלעמיינער יידישער ארבעטער בונד אין אלגעמינער רוסלאנד - לײטע, פוילן און רוסלאנד - Allgemeiner Yiddischer Arbeiterbund in Lite, Polyn un Rusland, doslova "Všesvazový svaz židovských dělníků v Litvě, Polsku a Rusku", rusky "Всеобщий союз еврейских рабочих в Литве, Польше и России"). Židovské dělnické hnutí v Ruském impériu vzniklo a zformovalo se jako *Bund* v "židovské Litvě", tj. v šesti severozápadních guberniích Zóny osídlení (Vilno, Vitebsk, Grodno, Kovno, Minsk a Mogilev) s centrem ve Vilně (Vilnius), a ve Varšavě, tj. v oblastech s absolutně a relativně početným židovským proletariátem. *Bund*

---

⁶²⁹ STEMBERGER, G., Úvod do judaistiky. Praha: Vyšehrad, 2010. Studium (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-988-1, str. 173-174.

⁶³⁰ Theodor Herzl (maďarsky: Herzl Tivadar, srbsky: Теодор Херцл, rodným jménem Binjamin Ze'ev Herzl, hebrejsky: בנימין זאב הרצל, též známý jako חוזה המדינה, Choze ha-Medina, doslova „vizionář státu“; 2. května 1860 – 3. července 1904) byl rakousko-uherský židovský novinář, nejvýznamnější představitel sionismu a „duchovní otec“ Státu Izrael.

⁶³¹ ГИЛБЕРТ, М., Атлас по истории Еврейского народа, Иерусалим, Издательство «Библиотека-Алия», Молодежная серия, 1990, ISBN 965-320-149-2, str. 108.

⁶³² БАСИН, Я., Еврейское национальное движение in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 216.

si spolu s marxistickou ideologií RSDDS⁶³³ osvojil i některé specifické zásady spojené s židovskou problematikou, jako například prioritu jidiš jako jazyka židovských pracujících mas a kulturní a národní autonomii. V plném souladu s názory RSDDS považoval *Bund* sionismus za "reakční buržoazní nebo maloburžoazní nacionalistické" hnutí, které odvádí pozornost židovských mas od politického boje v Rusku. *Bund* prosazoval zásadu *dojkait*, tj. řešení židovské otázky na místě, v zemích, kde Židé žijí. *Bund* nepovažoval všechny Židy na světě za jeden židovský národ, a proto odmítal globální židovskou politiku a omezoval své cíle na dosažení občanských práv a kulturní autonomie ruských Židů. *Bund* představoval nový odklon v pokrokovém hnutí mezi Židy. Dosud byla asimilace s dominantní rasou prvním článkem víry všech liberálních a demokratických Židů. *Bund* naopak prosazoval nároky židovského národa jako svébytné národnosti. Za vzor si kladl Rakousko s jeho polyglotním obyvatelstvem, kde hlavní slovanské kmeny, Poláci, Rusíni a Češi, bojovali, ne bez úspěchu, o jazykovou autonomii, na rozdíl od autonomie územní.^{634,635}

Prosazování této zásady *Bundem* ho přivedlo do konfliktu s kosmopolitními tendencemi socialistického hnutí. Odpůrci *Bundu* tvrdili, že jeho politika vytváří rozkol v řadách socialistů. Je však třeba poznamenat, že *Bund* se obracel na ty vrstvy židovského národa, které za stávajících společenských podmínek přicházeli do styku s jinými rasami jen zřídka, pokud vůbec.⁶³⁶

V podmínkách carského Ruska působil *Bund* jako ilegální organizace a teprve po revoluci v roce 1905 dosáhla strana určité legalizace. V roce 1905 měla strana 30 000 členů ve 274 ruských městech a městečkách. *Bund* byl jedním z iniciátorů a někde i hlavním organizátorem sebeobrany během pogromů v Rusku. Po konečném rozkolu mezi menševiky a bolševiky v roce 1912. *Bund* zůstal v menševické frakci RSDDS, která uznávala právo Židů na národně-kulturní autonomii, zatímco bolševici proti ní nadále ostře bojovali. Většina členů

---

⁶³³ Ruská sociálně demokratická dělnická strana (RSDDS) či Sociálně demokratická dělnická strana Ruska (SDDSR) (Российская социал-демократическая рабочая партия = РСДРП), byla sociálně demokratická ruská politická strana ilegálně založená roku 1898 v Minsku spojením několika různých revolučních organizací. Roku 1903 se roztěpila na dvě frakce – umírněnější menševiky vedené Julijem Martovem a radikální Leninovy bolševiky.

⁶³⁴ [<https://jewishencyclopedia.com>] – 26.12.2022.

⁶³⁵ [eleven.co.il/odot/] – 26.12.2020.

⁶³⁶ [<https://jewishencyclopedia.com>] – 26.12.2022.

Bundu byl byla v opozici proti bolševikům, kteří se v roce 1917 chopili moci. Ve 20. letech 20. století byla strana úřady zrušena.^{637,638}

V roce 1900 vznikly v Rusku první skupiny hnutí *Poalej Cijon* (Dělníci Sijonu), jehož ideologie spojovala myšlenky socialismu a sionismu.⁶³⁹ V letech 1901-1903 se hnutí rozšířilo do severozápadních oblastí Zóny osídlení, jižního Ruska a Polska. Členem *Poalej Cijon* v Rusku byl J. Ben Cvi⁶⁴⁰. Členové *Poalej Cijon* prosazovali založení sionistické organizace židovského proletariátu a společné aktivity zástupců různých skupin *Poalej Cijon* v rámci Světové sionistické organizace. Zároveň mezi *Poalej Cijon* došlo k ostrým neshodám v otázce účasti na revolučních aktivitách v Rusku. V letech 1903-1905 část *Poalej Cijon* zaujala teritorialistický postoj, zatímco druhá část (tzv. *seimisté*) se připojila k boji za židovskou autonomii. Po porážce revoluce v Rusku v roce 1905 reakce paralyzovala činnost *Poalej Cijon*: jeho vůdci byli uvězněni a jeho činnost byla carským režimem pronásledována. V této situaci zesílily levicové tendence ruského *Poalej Cijon* a v roce 1909 strana vystoupila ze Světové sionistické organizace.⁶⁴¹ V letech 1905-1906 vznikly tři nezávislé židovské socialistické strany s vlastními vůdci a ideology, jejichž základem byl *Poalej Cijon* s celkem 56 000 registrovanými členy. Ve stejné době vzniklo v roce 1903 mírně socialistické dělnické hnutí *Zejrej Cijon* (Sionská mládež).⁶⁴²

Na demokratické vlně vyvolané únorovou revolucí začaly všude v Rusku vznikat židovské veřejné organizace, strany a "celonárodní" instituce, které si nárokovaly zastupovat zájmy svého lidu. Iniciační a organizační silou byly politické strany, zejména sionisté a *Bund*. Sionisté se zajímali zejména o nábor mladých lidí do svých řad. Sionisté hlásali jako svůj hlavní cíl "nacionalizaci mládeže, která byla odtržena od svého národa, návrat k národu, k jeho

---

⁶³⁷ ГИЛБЕРТ, М., Атлас по истории Еврейского народа, Иерусалим, Издательство «Библиотека-Алия», Молодежная серия, 1990, ISBN 965-320-149-2, str. 108.

⁶³⁸ [eleven.co.il/odot/] – 26.12.2020.

⁶³⁹ ГИЛБЕРТ, М., Атлас по истории Еврейского народа, Иерусалим, Издательство «Библиотека-Алия», Молодежная серия, 1990, ISBN 965-320-149-2, str. 109.

⁶⁴⁰ Jicchak Ben Cvi (hebrejsky: יצחק בן צבי, rodným jménem Jicchak Šimšelevič, ukrajinsky: Ісаак Шимшелевич; 24. listopad 1884, Poltava – 23. dubna 1963, Jeruzalém) byl izraelský politik, historik, sionistický aktivista, vůdce dělnicko-sionistického hnutí a v letech 1952 až 1963 v pořadí druhý a zároveň nejdéle sloužící izraelský prezident.

⁶⁴¹ [eleven.co.il/odot/] – 26.12.2020.

⁶⁴² БАСИН, Я., Еврейское национальное движение in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 216.

duchovním hodnotám, k jeho plnému národnímu obrození". Hlavními odpůrci sionistů byli bundisté.⁶⁴³

Z dalších hnutí můžeme jmenovat například "Vozroždenije", židovskou socialistickou skupinu v Rusku (1903-1906). Skupina věřila, že národní faktor má progresivní povahu a v průběhu historického vývoje nezmizí. Nebo Židovská lidová skupina (פאלקסגרופע, folksgrupe, jidiš, doslova "lidová skupina"), židovská společenská a politická organizace v Rusku, která stála na umírněných národních pozicích. Většina aktivistů a příznivců Židovské lidové skupiny byla členy Konstitučně demokratické strany (Kadetů) a Svazu za dosažení plných práv židovského národa v Rusku. Postoj Židovské lidové skupiny do značné míry určoval politiku strany Kadetů v židovské otázce, zejména před vypuknutím první světové války. Kadeti se domnívali, že by měl být vypracován zákon o plné rovnosti "práv všech občanů se zrušením všech omezení a privilegií podmíněných třídou, národností, pohlavím a náboženstvím".⁶⁴⁴

Ruská revoluce v roce 1905 patří spolu s lety 1881 a 1917 k zásadním obdobím ve vývoji moderní židovské politiky. Nad rámec svého místa v tomto opakujícím se cyklu přinesla krize let 1905-1907 novou etapu vývoje moderní židovské politiky. Jestliže rok 1881 zahájil moderní politickou organizaci ruských Židů – proces, který nakonec vedl ke vzniku protosionistického hnutí „*Chibat Cijon*“ v roce 1884, prvních židovských zemědělských kolonií v Palestině, dělnického hnutí hovořícího jidiš v Anglii a USA a *Bundu* v roce 1897; byla to revoluce v roce 1905, která poprvé spojila tyto (a další) síly do dynamického, komplexního systému interakce, konkurence a spolupráce, vzájemného odpuzování a přitahování.⁶⁴⁵

Činnost židovských politických stran byla po potlačení revoluce v letech 1905-1907 téměř oficiálně pozastavena a obnovena po svržení carské moci v březnu 1917.⁶⁴⁶

---

⁶⁴³ НАМ, И., Евреи Сибири в 1917 году: между сионизмом и бундизмом, in: КОПЧЕНОВА, И., ЛОКШИН, А., Научные труды по иудаике, том 2, Выпуск 31, Сэфер, Москва, 2010, str. 198–200.

⁶⁴⁴ [eleven.co.il/odot/] – 26.12.2020.

⁶⁴⁵ FRANKEL, J., Crisis, revolution, and Russian Jews. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, ISBN 978-0-521-51364-7, str. 57-58.

⁶⁴⁶ ТЕЛУШКИН, Й., Еврейский мир, Лехаим, Москва, 1998, str. 243.

3.3. Emigrace Židů z Ruska do USA

Emigrace Židů z Ruska se v sedmdesátých letech 19. století výrazně zvýšila a v osmdesátých letech 19. století se rozšířila. O tom, že do té doby bylo vystěhovalecké hnutí jen nepatrné, svědčí skutečnost, že v letech 1821-1870 se do Spojených států, v té době nejdůležitějšího cílového bodu, vydalo z Ruska a „ruského Polska“ pouze 7 550 židovských vystěhovalců a v desetiletí 1871-1880 jich jen z Ruska přišlo ne méně než 41 057.⁶⁴⁷ Židé z Ruska, kteří začali přicházet do Ameriky v 19. století, byli obecně velmi chudí a izolovaní od ruské kultury, zatímco mnoho generací jejich předků žilo v Rusku, ale kvůli Zóně osídlení oni neuměli ani ruský jazyk.⁶⁴⁸

Při hodnocení rychle rostoucího vystěhovalectví Židů z Ruska v desetiletí 1871-1880 jako sociálního a společenského fenoménu si klademe dvě otázky: jaké byly jeho příčiny a jaké byly jeho směry.

Za jeden z důvodů můžeme označit růst národního uvědomění, který provázel zrod sionismu na přelomu 19. a 20. století. Směr byl tedy jasný a směřoval k návratu do Erec Jisrael.

Třeba Leon Pinsker (1821-1891) z Oděsy odmítal asimilační model, poukazoval na rostoucí vliv antisemitismu a, že v důsledku toho Židé nikdy nebudou více než trpění hosté. Podle výkladu v jeho spise Autoemancipace, 1882 mají ostatní národy ze Židů strach, protože nerozumějí, jak je možné, že tento národ nezanikne, ani když nemá žádnou zemi. A strach plodí nenávisť. Jediným řešením pak je židovský stát.⁶⁴⁹

Ne všichni Židé však byli myšlenkami sionismu nadšeni. Většina z nich se zabývala řešením svých životních problémů a problémů své rodiny. Šlo jim nejen o to, aby se zbavili ponižujícího postavení jinověrce, ale také o chudobu. V době existence Zóny se tak začal formovat a sílit proud Židů, kteří se snažili emigrovat do Spojených států.⁶⁵⁰

Důvody emigrace byly dva. Za hlavní z nich byly považované židovské pogromy, které se v letech 1881 a 1882 odehrály v západních a jižních guberniích impéria v reakci na

---

⁶⁴⁷ [<https://jewishencyclopedia.com>] – 20.12.2022.

⁶⁴⁸ РАДОВ, Е., ИЗ РОССИИ В АМЕРИКУ С ЕВРЕЙСКОЙ ЛЮБОВЬЮ. Русские евреи в Америке, Лехаим, Февраль 2007, Шват 5767 – 2 (178), dostupné online na: <https://lechaim.ru/ARHIV/178/n5.htm>, [cit.- 22.12.2022].

⁶⁴⁹ STEMBERGER, G., Úvod do judaistiky. Praha: Vyšehrad, 2010. Studium (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-988-1, str. 173-174.

⁶⁵⁰ ПАХОМОВА, С., Эмиграция из России в США in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 228.

teroristický atentát na cara Alexandra II. Situaci ještě zhoršily Májové zákony, která vydal jeho syn Alexandr III. v roce 1882 a která mimo jiné zakazovala Židům přesídlovat do vesnic, kupovat nemovitosti a pronajímat si půdu mimo městečka a města, omezovaly možnosti obchodování, zakazovaly vykonávání povolání a omezovaly přijímání židovské mládeže do vzdělávacích institucí. Židovské obyvatelstvo, mezi nímž bylo nemálo odborníků, se po těchto nepokojích ze strachu pravidelně sdužovalo do emigrantských spolků. Ty se stěhovaly do Německa, Rakouska-Uherska, Anglie, Francie, Spojených států a Palestiny. Nemáme k dispozici přesná čísla, která by ukázala rozsah této první emigrační vlny. Emigrace z Ruska do Spojených států, která ani v desetiletí 1871-80 v průměru nepřesahovala 4 100 osob ročně, dosáhla v desetiletí 1881-90 ročního průměru 20 700 osob. Podle údajů imigrační komise Spojených států (the United States Immigration Commission) a organizace židovských charit (the United Hebrew Charities) v roce 1890 emigrovalo do USA 33, 147 Židů z Ruska. Emigrace pak dosáhla vrcholu v letech 1904 až 1908, kdy se do Spojených států přistěhovalo 642 000 Židů. Později emigraci podnítil i nový právní útlak: vystěhování Židů z Moskvy a Moskevské gubernie v roce 1891, ještě větší snížení podílu Židů přijímaných do vzdělávacích institucí. V letech 1891-1892 proběhlo administrativní vyhoštění Židů z Moskvy a podobné vyhoštění z vesnic a vesniček, které nebyly v Zóně. Odhaduje se, že takto bylo odsunuto více než 400 000 osob. Tato masa lidí se hrnula do již tak přeplněných měst a městeček Zóny osídlení a přirozeně v nich nemohla najít místo. V důsledku toho ti, kteří byli správou vyhoštěni, buď sami emigrovali, nebo vytlačili jiné ze Zóny, a ti zase museli emigrovat. Průměrný počet židovských přistěhovalců do Spojených států, z nichž zdaleka největší část pocházela z Ruska, byl v 90. letech více než dvojnásobný oproti předchozímu desetiletí. K novému exodu Židy přiměla vlna pogromů (Kišiněvský pogrom v roce 1903 a pogromy související s rusko-japonskou válkou a revolucí v letech 1905-1907) a nárůst antisemitských nálad během "kauzy Beilis" (1911-1913). Druhým a skutečným důvodem masové emigrace byly specifické socioekonomické podmínky panující v Zóně osídlení. Přestože nepokoje v roce 1881 byly bezprostřední příčinou zvýšené emigrace, skutečnou příčinou byl nepochybně velmi neutěšený hospodářský stav židovského obyvatelstva v Rusku a nepokoje byly pouze podnětem. S neustálým nárůstem židovského

obyvatelstva ve městečkách bylo stále obtížnější najít práci a bylo zakázáno usazovat se na vesnicích a věnovat se hospodářství.^{651,652,653}

Zde můžeme zmínit dvě knihy ohledně tohoto tématu. Kniha Eliho Lederhendlera *Jewish Immigrants and American Capitalism, 1880-1920* (Židovští přistěhovalci a americký kapitalismus, 1880-1920). Vedle toho můžeme zmínit knihu Tonyho Michelse *A Fire in Their Hearts: Yiddish Socialists in New York*. Poslední publikace předpokládá, že přistěhovalci s sebou přinesli určitou kombinaci silných "kulturních zdrojů" a "lidského kapitálu specializovaných dovedností". Lederhendler ale naznačuje, že ani jeden z těchto prvků příliš neobstojí, pokud jde o židovské přistěhovalce. Byli chudí a většinou nekvalifikovaní a poměrně rychle opustili zdánlivé "kulturní zdroje", které si s sebou přinesli, a to jak náboženskou praxi, tak "předmigrační představy o sociálně-náboženském řádu, spravedlnosti a etnické komunitě" ve prospěch jidiš-socialistické kontrakultury, která sama byla do značné míry podle Lederhendlera americkým výtvozem. Lederhendler tvrdí, že určující pro zkušenost amerických židovských přistěhovalců bylo to, že se přistěhovalci ocitli začlenění do moderní kapitalistické ekonomiky a třídního systému, který se nepodobal žádnému z těch, které znali ze západního pohraničí ruského impéria, habsburské Haliče nebo Rumunska, kde byli židovští dělníci začlenění do etnické ekonomické niky, v níž "Židy zaměstnávali téměř výhradně jiní Židé".⁶⁵⁴

Hospodářský rozvoj v impériu od poloviny 19. století "měl obecně nepříznivý vliv na ekonomické příležitosti židovských obchodníků, výrobců a řemeslníků", protože ti se soustředili především v zaostávající oblasti "výroby a prodeje spotřebního zboží". Při rozboru statistických údajů o židovských podnicích Lederhendler ukazuje, že v průměru měly podstatně menší kapitál a méně zaměstnanců než, podniky nežidovské. Ze stejného důvodu byli židovští

---

⁶⁵¹ ПАХОМОВА, С., Эмиграция из России в США in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 230-231.

⁶⁵² [<https://jewishencyclopedia.com>] – 20.12.2022.

⁶⁵³ [eleven.co.il/odot/] – 26.12.2022.

⁶⁵⁴ MOSS, K.B., At Home in Late Imperial Russian Modernity—Except When They Weren't: New Histories of Russian and East European Jews, 1881–1914 in: *The Journal of Modern History*, Vol. 84, No. 2, The Jew in the Modern European Imaginary (June 2012), The University of Chicago Press, str. 442-446, dostupné na <https://www.jstor.org/stable/10.1086/664733>, [cit.-19.12.2022].

zaměstnanci v drtivé většině umístěni v pracovně náročných nemechanizovaných odvětvích vzdálených od rozvíjející se části průmyslového sektoru.⁶⁵⁵

Lederhendler tvrdí, že Židé nebyli do ruské společnosti integrováni, ale z velké části byli z ní vytlačováni, a to nejen na úrovni politického diskurzu, ale také ekonomicky: "Zatímco rolníci začínali být vtahováni do vznikajícího výrobního sektoru a dostávali zahraniční investice, poháněly finanční trh a velké podniky, Židé byli ve svém hospodářském úsilí odsunuti na okraj v Zóně osídlení. Na rozdíl od své historické funkce v dřívějších obdobích jako spojovacího článku mezi regionálními ekonomikami byli Židé na konci 19. století nuceni bezmocně setrvat v "etnické ekonomice", závislí na svých vlastních ztenčujících se zdrojích, tedy na zaměstnání u jiných Židů a úvěrech. Podle Mossa tato tvrzení však vyžadují trvalou pozornost historiků ruského židovství právě proto, že jsou v takovém rozporu s některými klíčovými tvrzeními nové historiografie a s jakýmkoli popisem židovského života v pozdně carském Rusku. Ale to, v čem má Lederhendler pravdu je brutální skutečnost, že zhruba 1,5 milionu Židů ve sledovaném období opustilo Ruské impérium při hledání lepšího života."⁶⁵⁶

Za základní rys židovské emigrace lze označit její rodinný charakter. Obvykle poté, co jeden člen rodiny (obvykle muž v produktivním věku) přijel do Ameriky, začaly přípravy na stěhování jeho příbuzných, někdy i přátel, a dokonce i krajanů, kteří byli inspirováni příkladem.⁶⁵⁷

Vystěhovalci přijížděli ze všech částí Zóny osídlení a z Polska, ale nejvíce jich přicházelo z gubernií, které byly nejbližší hranici, jako je Volyň, Podolí, Kyjev, Grodno, Kovno, Suvalky atd.⁶⁵⁸

Židé, kteří přišli do Spojených států před polovinou 19. století, a jejich potomci zaujímali na společenském žebříčku spíše vyšší pozice. Bylo mezi nimi poměrně málo

---

⁶⁵⁵ MOSS, K.B., At Home in Late Imperial Russian Modernity—Except When They Weren't: New Histories of Russian and East European Jews, 1881–1914 in: *The Journal of Modern History*, Vol. 84, No. 2, The Jew in the Modern European Imaginary (June 2012), The University of Chicago Press, str. 442-446, dostupné na <https://www.jstor.org/stable/10.1086/664733>, [cit.-19.12.2022].

⁶⁵⁶ MOSS, K.B., At Home in Late Imperial Russian Modernity—Except When They Weren't: New Histories of Russian and East European Jews, 1881–1914 in: *The Journal of Modern History*, Vol. 84, No. 2, The Jew in the Modern European Imaginary (June 2012), The University of Chicago Press, str. 442-446, dostupné na <https://www.jstor.org/stable/10.1086/664733>, [cit.-19.12.2022].

⁶⁵⁷ ПАХОМОВА, С., Эмиграция из России в США in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 231-232.

⁶⁵⁸ [<https://jewishencyclopedia.com>] – 20.12.2022.

námezdních dělníků a drobných obchodníků. V této skupině amerických Židů převažovali podnikatelé, finančníci, velcí obchodníci, zaměstnanci státních a obecních institucí, soukromých firem (banky, průmyslové podniky, obchodní domy), zástupci svobodných povolání a v menší míře profesionální politici. Některé společnosti, které založili nebo vedli Židé, hrály ve svých oborech vedoucí roli.⁶⁵⁹

Rychlý růst amerického průmyslu se zaměřením na masové standardní výrobky, velké množství technických inovací a vysoká míra mechanizace výroby zvyšovaly poptávku po kvalifikované pracovní síle. Na druhé straně potřeba průmyslových a palivových surovin spojená s průmyslovým růstem vyžadovala obrovské lidské zdroje pro těžkou, nekvalifikovanou práci. Jednoduše řečeno, Amerika potřebovala levnou pracovní sílu, kterou mohla poskytnout pouze migrace z méně průmyslově rozvinutých zemí.⁶⁶⁰ Obrovská masa ruských emigrantů, kteří se ocitli v Americe, musela přirozeně něco dělat, cokoli, aby dokázala uživit sebe a své rodiny. Rozdělení práce a povolání až na výjimky neodpovídalo přáním a sklonům emigrantů. Každý dělal, co mohl, a velmi často měnil povolání. Strojní výroba byla již na vysoké úrovni, takže potřeba tradičních řemesel buď zmizela, nebo postupně zanikala, zatímco nové vynálezy a inovace připravovaly o práci desetitisíce lidí.⁶⁶¹ Problém s hledáním zaměstnání spočíval i v tom, že pracovní podmínky v továrnách byly velmi obtížné: pracovní den trval v době vysoké poptávky až 16 hodin, tempo práce bylo neustále vysoké a výrobní prostory, často umístěné v domě podnikatele, byly stísněné a nevětrané. Většina emigrantů (asi čtvrtina) však pracovala v továrnách. Rozšířené bylo také *peddlerství* (od angl. peddler), povolání podobné podomnímu prodeji. Většina přistěhovalců se věnovala tomuto druhu práce

---

⁶⁵⁹ [eleven.co.il/odot/] – 26.12.2022.

⁶⁶⁰ ПАХОМОВА, С., Эмиграция из России в США in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 231.

⁶⁶¹ ПРАЙС, Г.М., Русские евреи в Америке: очерки из истории, жизни и быта русско-еврейских эмигрантов в Соединенных Штатах Сев. Америки : с 1881 г. по 1891 г, Типо.-лит. А.Е. Ландау, Санкт-Петербург, 1893, str. 24–25.

a zvolila si ji raději než práci v továrnách. *Peddlerství* však bylo také těžké vysilující povolání.^{662,663,664}

V souvislosti s přistěhovalectvím ruských Židů do USA je třeba zmínit Hebrejskou společnost pro pomoc imigrantům (HIAS, Hebrew Immigration Aid Society). Oficiálně byla založena 27. dubna 1870 a stále existuje. Jestliže se Ellis Islandu, ostrovu vedle Sochy svobody, kam přijížděli židovští přistěhovalci, aby zde rozhodli o svém dalším osudu, říkalo "očistec", pracovníci HIAS byli nazýváni "andělé očistce".⁶⁶⁵ HIAS je nejstarší uprchlická agentura na světě. Lidé přicházející do Spojených států byli v té době uprchlíky, ale svět ještě neměl právní pojem pro lidi, kteří potřebovali bezpečné útočiště mimo svou vlast.⁶⁶⁶

Židovský hospodářský, sociální a kulturní život v pozdním carském Rusku je třeba vnímat především jako dosti chmurný příběh zbídačování, vytlačování, normativní krize a útěku, Jonathan Frankel v knize *Krize, revoluce a ruští Židé* silně vyjadřuje jiný argument, který je dnes již v neoblíbě: že na tyto dějiny se třeba také dívat jako dějiny, v nichž nejvýznamnějším politickým faktem v životě Židů byla démonizace Židů ze strany podstatné části ruského politického vedení a ruské společnosti a následné zesílení agresivních židovských nacionalistických a socialistických hnutí, která se nakonec snažila o celkovou změnu židovské situace prostřednictvím odsunu a reteritorializace nebo prostřednictvím revoluce.⁶⁶⁷

---

⁶⁶² ПАХОМОВА, С., Эмиграция из России в США in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 230-232.

⁶⁶³ ПРАЙС, Г.М., Русские евреи в Америке: очерки из истории, жизни и быта русско-еврейских эмигрантов в Соединенных Штатах Сев. Америки : с 1881 г. по 1891 г, Типо.-лит. А.Е. Ландау, Санкт-Петербург, 1893, str. 20–30.

⁶⁶⁴ [eleven.co.il/odot/] – 26.12.2022.

⁶⁶⁵ РАДОВ, Е., ИЗ РОССИИ В АМЕРИКУ С ЕВРЕЙСКОЙ ЛЮБОВЬЮ. Русские евреи в Америке, Лехайм, Февраль 2007, Шват 5767 – 2 (178), dostupné online na: <https://lechaim.ru/ARHIV/178/n5.htm>, [cit.-22.12.2022].

⁶⁶⁶ Oficiální webové stránky HIAS, dostupné online na: <https://hias.org/who/our-history/>, [cit.-22.12.2022].

⁶⁶⁷ MOSS, K.B., At Home in Late Imperial Russian Modernity—Except When They Weren't: New Histories of Russian and East European Jews, 1881–1914 in: *The Journal of Modern History* , Vol. 84, No. 2, The Jew in the Modern European Imaginary (June 2012), The University of Chicago Press, str. 442-446, dostupné na <https://www.jstor.org/stable/10.1086/664733>, [cit.-19.12.2022].

Závěr

Hrabě Stanislas de Clermont-Tonnere sice při svém projevu v Národním shromáždění v Paříži v roce 1789 slavně prohlásil: "Národ v národě je nemožný", ale v pozdním carském Rusku, kde se v samotné ruštině rozlišovalo mezi *ruskij* (Rus) a *rosijanin* (poddanými ruské říše), se zdálo, že v rámci jednoho národa může žít mnoho "národů". Jak poznamenává Theodore Weeks, na rozdíl od Francie nebo Německa "touha nacionalistů vidět stát jako ztělesnění národa (nebo národního ducha) byla konzervativnímu státu Romanovců zcela cizí". Vzhledem k tomu, že mnoho skupin v ruském impériu tehdy vyvíjelo požadavky na národní uznání, autonomii, a dokonce nezávislost, byl Dubnow rozhodnut, že se na Východě vyvaruje západoevropské "chyby". Jako protipól k tomu, co nazýval "doktrínou národní sebevraždy" prosazovanou tzv. asimilačními Židy, vytvořil Dubnow nacionalistickou ideologii a soubor národních požadavků, které nebyly založeny na územní suverenitě, ale spíše na právním uznání židovských práv na samosprávu, a tudíž odpovídaly situaci Židů v Ruském impériu. Když se rostoucí počet Židů začal přidávat k radikálním a liberálním ruským politickým skupinám a formulovat požadavky, dospěl Dubnow k závěru, že cokoli menšího než plná občanská rovnoprávnost a národní práva by Židům upíralo svobodu.⁶⁶⁸

Ruské impérium bylo v době existence Zóny osídlení převážně pravoslavné, na rozdíl od území, které byla zahrnuta do Zóny osídlení, s mnoha menšinami židovského, římskokatolického a do poloviny 19. století i východního katolictví (ačkoli většina dnešní Ukrajiny, Běloruska a Moldavska je převážně pravoslavná). Ačkoli je náboženská povaha výnosů, jimiž se zřizuje Zóna, zřejmá (konverze k pravoslaví, státnímu náboženství), historici tvrdí, že motivy jejího vzniku a udržování byly především ekonomické a nacionalistické povahy.

Neskrývaná judofobní politika ústředních i místních úřadů, časté pogromy, nejrůznější omezení práv, daně a poplatky, které byly téměř dvojnásobné ve srovnání s běžnými občany – to je hrubý obraz ponižování, kterému byli vystavováni Židé v Zóně. Po nějaké době se k tomu přidala branná povinnost, kdy byli mladí židovští chlapci odtrženi od svých rodin, komunity a židovství, aby se stali *kantonisty*. Rozsáhlá chudoba mezi Židy byla běžnou záležitostí. Pak to vedlo k masovým emigracím z Ruska, hlavně do USA, kde ruští Židé vybudovali jednu z největších židovských diaspor.

---

⁶⁶⁸ RABINOVITCH, S., *Jewish Rights, National Rites: Nationalism and Autonomy in Late Imperial and Revolutionary Russia*, Stanford University Press, California, 2014, ISBN 978-0-8047-9249-3, str. 22.

Antisemitismus není neobvyklý ani dnes a rozhodně ne tehdy, v 19. století bylo mnoho lidí vůči tomuto „podivnému národu“, který žili jaksi stranou, podezřívavých. Židé měli vlastní svátky, vlastní školy, vlastní synagogy. Na druhou stranu většina Židů žila ve městech – a tradiční nedůvěra "venkovanů" vůči "městským lidem" antisemitské nálady jen posilovala. Židé se tradičně věnovali obchodu a řemeslům, a proto o nich panoval stereotyp, že jsou bohatší.

Fakticky byla Zóna osídlení zrušena 19. srpna 1915, kdy ministr vnitra povolil z důvodu válečné nouze Židům pobyt v městských sídlech mimo Zónu, ale s některými výjimkami.⁶⁶⁹ Zrušení Zóny osídlení neznamenal zmírnění politiky vůči Židům, naopak, velká část Zóny spadala do frontového pásma a vláda se domnívala, že Židé, které považovala za nedůvěryhodné, budou v jiných lokalitách představovat menší nebezpečí. Nakonec *de iure* Zóna osídlení byl zrušen Prozatímní vládou po únorové revoluci, ačkoli ve skutečnosti bylo po vypuknutí první světové války v letech 1914-1916 podle historika Pavla Poljana vystěhováno 250-350 tisíc Židů ze západních frontových gubernií (území Polského království, Kovenského, Kuronského, částečně z Grodenského, Volynského gubernie a Podolí) a přesunuto do Poltavské, Jekaterinoslavské a Tavrické gubernie v Rusku. Většina vystěhovaných Židů z Polského království (až 80 000) uprchla do Varšavy.

Skutečné odstraňování státního antisemitismu, „vytvořeného“ Zónou osídlení, začalo 4. března 1917, kdy Prozatímní vláda na jednom ze svých prvních zasedání zrušila "procentní pravidla" a bylo povoleno udělovat Židům hodnost důstojníka bez toho, aby museli přestoupit na pravoslaví.

Dnes je území bývalé Zóny osídlení rozděleno mezi sedm států: Ukrajinu, Bělorusko, Litvu, Polsko, Moldavsko, Lotyšsko a Rusko. Samozřejmě, že i četné židovské obyvatelstvo Zóny osídlení nadále obývá tuto oblast. Hodně stereotypu je i dodnes problémem některých států, hlavně současného Ruska.

---

⁶⁶⁹ Сборник важнейших законоположений и распоряжений, действующих с июля 1914 года по 1 января 1916 года, вызванных обстоятельствами военного времени, Петроград, Военная типография императрицы Екатерины Великой, 1916, стр. 73.

Seznam použité literatury

1. Literatura

- BRAWER, N., A brief guide to Judaism. Theology, History and Practice, Great Britain, Robinson, 2008, ISBN 978-1-84529-601-8.
- BUDIL, I., TYDLITÁTOVÁ, V. a ARAVA-NOVOTNÁ, L., Encyklopedie dějin antisemitismu. V Plzni: Západočeská univerzita, 2013, ISBN 978-80-261-0206-9.
- HAUMANN, H., Dějiny východních Židů, Olomouc, Votobia, 1997, ISBN 80-7198-181-8.
- JOHNSON, P., Dějiny židovského národa, Praha, Rozmluvy, 1995, ISBN 80-85336-31-6.
- NOSEK, B. a DAMOHORSKÁ, P., Židovské tradice a zvyky. Vydání druhé, upravené a doplněné, Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016, ISBN 978-80-246-2996-4.
- POLONSKY, A., The Jews in Poland and Russia, Volume 1, 1350 to 1881, Oxford, The Littman Library of Jewish Civilization, 2010, ISBN 978-1-874774-64-8.
- RABINOVITCH, S., Jewish Rights, National Rites: Nationalism and Autonomy in Late Imperial and Revolutionary Russia, Stanford University Press, California, 2014, ISBN 978-0-8047-9249-3.
- ROLF, M. a KLOHR, C., Imperial Russian Rule in the Kingdom of Poland, 1864-1915. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2021, 1 volume, ISBN 0-8229-4701-3.
- STEMBERGER, G., Úvod do judaistiky. Praha: Vyšehrad, 2010. Studium (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-988-1.
- VRIES, S. Ph. de., Židovské obřady a symboly. Praha: Vyšehrad, 2009. Světová náboženství (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-963-8.
- АЛЛЬБЕРГ С.В., Свадебный обряд евреев в Российской империи в конце XIX – 30-х гг. XX в. (по полевым материалам из Тульчина, Балты, Могилева, Подольского и архивным материалам С.-Петербурга)., Выпускная квалификационная работа, Санкт-Петербург, 2013.
- АМОСОВА, С., Евреи пограничья: Смоленщина. М., Институт славяноведения РАН, 2018. ISBN 978-5-7576-0394-0.
- БЕЛОВА, О. и кол., Научные труды по иудаике: Материалы XIX Международной ежегодной конференции по иудаике. Том III., 2012, Москва, 2012, str. 68.

- БЕЛОВА, О., Круг жизни в славянской и еврейской культурной традиции, сборник статей, Москва, Сэфер, 2014, ISBN 978-5-7576-0324-7.
- БОЯРИНЦЕВ, В., Черта оседлости и русская революция, Москва: Алгоритм, 2017 г., ISBN 978-5-906995-10-0.
- БРОКГАУЗ, Ф. А., ЕФРОН, И. А., Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, том 25, Санкт-Петербург, Семеновская Типолитография (И.А. Ефрона), 1898.
- БРОКГАУЗ, Ф.А., ЕФРОН, И.А., Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, том VIa, Санкт-Петербург, Семеновская Типография (И.А. Ефрона), 1892.
- БРОКГАУЗ, Ф.А., ЕФРОН, И.А., Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, том VII, Санкт-Петербург, Семеновская Типография (И.А. Ефрона), 1892.
- БРОКГАУЗ, Ф.А., ЕФРОН, И.А., Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, том XXXVII, Санкт-Петербург, Типография Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон, 1903.
- ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na [<https://librusec.pro>].
- ГЕССЕН, В., К истории статистических исследований еврейского населения в России, in: Петербургский исторический журнал No 1 (2015).
- ГИЛБЕРТ, М., Атлас по истории Еврейского народа, Иерусалим, Издательство «Библиотека-Алия», Молодежная серия, 1990, ISBN 965-320-149-2.
- ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН. Законы о евреяхъ. Систематическій обзоръ действующихъ законоположеній о евреяхъ съ разьясненіями правительствующаго сената и Центральныхъ правительственныхъ установленій., Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1914.
- ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН. Законы о евреяхъ. Систематическій обзоръ действующихъ законоположеній о евреяхъ съ разьясненіями правительствующаго сената и Центральныхъ правительственныхъ установленій., Часть II, Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1915.
- ГЛАВАЦКАЯ Е. М., ЗАБОЛОТНЫХ Е. А., «...ПО ЗАКОНУ МОИСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»: БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской

религиозной общины Екатеринбурга) in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018 г. том 20. No 4 (181).

- ГОЛЬДИН, С., Русские евреи и русская армия. 1914-1917, Мосты культуры, Москва, 2018, ISBN 978-5-93273-499-5.
- КАЗОВСКИЙ, Г. и кол., Музей истории евреев в России. Альбом., том 2, Москва, 2015.
- КАНДЕЛЬ, Ф., Книга времени и событий. История российских евреев. Том 1. Мосты культуры, Москва, 2002.
- КАПЛАНОВ Р.М., МОЧАЛОВА В.В., Материалы Одиннадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике, Часть 1, Институт славяноведения РАН, 777 Академическая серия, Выпуск 16, Москва 2004, ISBN 9-8604-020-1.
- КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 11, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., репринтное издание, Москва, «Тerra», 1991, ISBN 5-85255-068-X.
- КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 12, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1912.
- КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГАРКАВИ, А., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1911.
- КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908.
- КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 3, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908.

- КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 4, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1909.
- КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 5, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910.
- КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 6, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910.
- КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 7, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1910.
- КАЦНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 14, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона., 1913.
- КЛИЕР, Дж. Д., Россия собирает своих евреев (*происхождение еврейского вопроса в россии: 1772-1825*). М.; Иерусалим: «Гешарим» — Мосты культуры, 2000 . Dostupné online na: <https://www.litmir.me/br/?b=48309&p=2> [online].
- КОПЧЕНОВА, И., Глубокое: память о еврейском местечке. М., 2017., 75б, ISBN 978-5-7576-0365-0.
- ЛЕВИН, В. Смоленщина: границы и пограничье in: АМОСОВА, С., Евреи пограничья: Смоленщина. М., Институт славяноведения РАН, 2018 , 75б. ISBN 978-5-7576-0394-0.
- ЛИТИН, А.Л., История Могилевского еврейства: Документы и люди, Книга первая, Минск, «Юнипак», 2002, ISBN 985-6418-49-6.
- НАМ, И., Евреи Сибири в 1917 году: между сионизмом и бундизмом, in: КОПЧЕНОВА, И., ЛОКШИН, А., Научные труды по иудаике, том 2, Выпуск 31, Сэфер, Москва, 2010.

- ОРШАНСКИЙ, И., Евреи в России : Очерки и исследования, СПб., Типография М. Хана, 1872.
- ОРШАНСКИЙ, И., Русское законодательство о евреях : Очерки и исследования, СПб. : тип. и литогр. А.Е. Ландау, 1877.
- По вопросу о черте оседлости для евреев. Печатано с разреш. Высш. комис. для пересмотра действующих о евреях в Империи законов, Санкт-Петербург : типо-лит. Вольфа, 1888.
- ПРАЙС, Г.М., Русские евреи в Америке: очерки из истории, жизни и быта русско-еврейских эмигрантов в Соединенных Штатах Сев. Америки : с 1881 г. по 1891 г, Типо.-лит. А.Е. Ландау, Санкт-Петербург, 1893.
- ПРОХОРОВ, А. М., Большая Советская Энциклопедия, 3 издание, т. 18. — М.: Советская энциклопедия, 1974.
- РЕМПЕЛЬ, Е., ЧЛЕНОВ, М., Тирош – труды по иудаике. Вып.6, Москва, Центр Сэфер, 2003.
- Сборник важнейших законоположений и распоряжений, действующих с июля 1914 года по 1 января 1916 года, вызванных обстоятельствами военного времени, Петроград, Военная типография императрицы Екатерины Великой, 1916.
- СОРОКИНА, И., Роль евреев в экономическом развитии местечек Беларуси в первой половине XIX в., in: Восточноевропейское еврейство: история и современность, 2003.
- СУЛЯК, С. Г., Этнодемографические процессы в Бессарабии в XIX начале XX в. in: Русин, (1 (27)), 2012.
- ТЕЛУШКИН, Й., Еврейский мир, Лехаим, Москва, 1998.
- УЛЬЯНОВА, О., Возможности получения образования евреями в Российской империи во второй половине XIX – начале XX столетия, Вестник Томского государственного университета. 2017. No 416.
- ХАЕШ, А., Родственные связи евреев-беженцев первой мировой войны с петроградцами in: Труды по еврейской истории и культуре. Выпуск 50, Сэфер, Москва, 2014, ISBN 978-5-7576-0328-5.
- ХАЗДАН, Е., Еврейская свадьба в диссертации И.М. Пульнера in: БЕЛОВА, О., Круг жизни в славянской и еврейской культурной традиции, сборник статей, Москва, Сэфер, 2014, ISBN 978-5-7576-0324-7.

- ЭНГЕЛЬС, А. и кол., *Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи*. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 . ISBN 978-5-9500208-5-8.

2. Elektronické dokumenty nebo jejich části

- AKHIEZER, G., Historical Research and Forgeries in the Age of Nationalism: The Case of the Russian Empire Between Jews and Russians. East european Jewish affairs [online]. Abingdon: Routledge, 2018, 48(2), ISSN 1350-1674. Dostupné z: doi:10.1080/13501674.2018.1434980.
- CHAERAN Y. FREEZE, JAY M. HARRIS, Everyday Jewish Life in Imperial Russia : Select Documents, [online], 1772–1914, Brandeis University Press; 2013. (Tauber Institute Series for the Study of European Jewry), dostupné online na: <https://search-ebscohost-com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=668625&lang=cs&site=ehost-live&scope=site>.
- <https://jewishencyclopedia.com> - [online encyklopedie]. This website contains the complete contents of the 12-volume Jewish Encyclopedia, which was originally published between 1901-1906. The Jewish Encyclopedia, which recently became part of the public domain, contains over 15,000 articles and illustrations.
- <https://prirucka.ujc.cas.cz> [online slovník].
- <https://slovníky.lingea.cz> [online slovník].
- <https://www.jewishvirtuallibrary.org> [online encyklopedie].
- MOSS, K., At Home in Late Imperial Russian Modernity—Except When They Weren't: New Histories of Russian and East European Jews, 1881–1914. The Journal of Modern History [online]. Chicago: University of Chicago Press, 2012, 84(2), ISSN 0022-2801. Dostupné z: doi:10.1086/664733.
- MOSS, K.B., At Home in Late Imperial Russian Modernity—Except When They Weren't: New Histories of Russian and East European Jews, 1881–1914 in: The Journal of Modern History , Vol. 84, No. 2, The Jew in the Modern European Imaginary (June 2012), The University of Chicago Press, dostupné na <https://www.jstor.org/stable/10.1086/664733>.
- Oficiální webové stránky HIAS, dostupné online na: <https://hias.org/who/our-history/>.

- World Ort. <http://eleven.co.il/odot/> [online encyklopedie]. Редакция Электронной еврейской энциклопедии 2003-2009. Редакция Электронной еврейской энциклопедии OPT WORLD ORT с 2014 г. главный редактор: д-р Нафтали Прат.
- АМОСОВА, С. и кол., Евреи Российской империи, dostupné online на: <https://arzamas.academy/materials/2203>.
- Большая российская энциклопедия – [online encyklopedie], dostupné online на: <https://bigenc.ru>.
- БРУЦКУС, Б. Д., Статистика еврейского населения : распределение по территории, демографические и культурные признаки еврейского населения по данным переписи 1897 г., Выпуск 3, Санкт-Петербург, Еврейс. колонизацион. о-во., 1909, dostupné online на: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/36002-brutskus-b-d-statistika-evreyskogo-naseleniya-raspredelenie-po-territorii-demograficheskie-i-kulturnye-priznaki-evreyskogo-naseleniya-po-dannym-perepisi-1897-g-spb-1909-statistiko-ekonomicheskie-ocherki-i-issledovaniya-vyp-3#mode/inspect/page/177/zoom/4>.
- История.рф., dostupné online на: <https://histrf.ru>. [online encyklopedie].
- КАРПЕНКО, И., Могилев Губернский, Лехаим, Январь 2007, Тевес 5767 – 1 (177), dostupné online на: <https://lechaim.ru/ARHIV/177/mogilev.htm>.
- КОГАН, Л., Всемирный Союз волынских евреев, [online], dostupné online на: <https://berkovich-zametki.com/2009/Zametki/Nomer5/LKogan1.php>.
- КУЛИК, А., Евреи Древней Руси: источники и историческая реконструкция, [online], dostupné online на: <http://history.org.ua/JournALL/ruthenica/7/4.pdf>.
- МИНДЛИН, А.Б., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online на: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].
- МИНДЛИН, А.Б., Евреи при Александре Первом, «Корни», Общественно-публицистический и культурно-просветительский журнал еврейских общин России, Украины и других стран СНГ, 2004 год, № 23, dostupné online на: <http://amindlin.narod.ru/alex1.htm>.
- МИНДЛИН, А.Б., История «процентных норм» (Ограничения в общем образовании евреев в XIX – начале XX вв.), dostupné online на: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm].

- МИНДЛИН, А.Б., Российская общественность и проблема еврейского равноправия в начале XX века, dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm].
- Открытая электронная библиотека, созданная на основе оцифрованных фондов Государственной публичной исторической библиотеки России, dostupné online na: <http://elibr.shpl.ru/>, [webová stránka].
- Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам, dostupné online na: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php?reg=31.
- Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по родному языку, губерниям и областям, dostupné online na: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97.php?reg=83.
- Проект «100 главных документов российской истории» <https://www.doc.histrf.ru> - [webová stránka].
- ПУЛЬНЕР, И.М., Свадебные обряды у евреев, Еврейский музей и центр толерантности, 2022, ISBN:978-5-907532-23-6, dostupné online na: <https://www.litres.ru/i-m-pulner/svadebnye-obryady-u-evreev/>.
- РАДОВ, Е., ИЗ РОССИИ В АМЕРИКУ С ЕВРЕЙСКОЙ ЛЮБОВЬЮ. Русские евреи в Америке, Лехаим, Февраль 2007, Шват 5767 – 2 (178), dostupné online na: <https://lechaim.ru/ARHIV/178/n5.htm>.
- РАЙЦЫН, Л., ГОРДОН, А., Евреи в Первой мировой войне, dostupné online na: <https://lechaim.ru/events/evrei-v-pervoj-mirovoj-vojne>, [online].
- РОЗЕНБЛАТ, Е., ЕЛЕНСКАЯ, И., Динамика численности и расселения белорусских евреев в XX веке, Опубликовано в журнале "Диаспоры", 2002, №4, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2003/0105/analit03.php>.
- Российская государственная библиотека (оцифрованные документы). <https://dlib.rsl.ru>. [webová stránka].
- ФЕЛЬДМАН, Д. З., МИНКИН, О.Ю., КУЛЬТУРНЫЙ ФЕНОМЕН ПРОШЕНИЙ БЕЛОРУССКИХ ЕВРЕЕВ ВЛАСТЯМ В КОНЦЕ XVIII – НАЧАЛЕ XIX в. in: СИНИЦКО, Г.В. и кол., Белорусско-еврейский диалог в контексте мировой культуры : Материалы I Международной научной конференции (Минск, 28–30 апреля 2008 г.): сб. науч. ст., Минск: БГУ, 2011, dostupné online na: <http://www.elibr.bsu.by>.

Abstrakt

Rigorózní práce se zabývá geografii a zánikem Zóny osídlení v Ruském impériu. Práce taktéž rozebírá některé aspekty života ruských Židů, zejména vzdělání, manželství, vojenskou povinnost obyvatel Zóny osídlení.

V první kapitole je popsána geografie Zóny osídlení a o každé gubernii je pojednáno zvlášť. Popíšeme konkrétně Besarabskou gubernii, Vilenskou gubernii, Vitebskou gubernii, Volynskou gubernii, Grodenskou gubernii, Jekateřinoslavskou gubernii, Kyjevskou gubernii, Kovenskou gubernii, Minskou gubernii, Podolskou gubernii, Poltavskou gubernii, Tavrickou gubernii, Chersonskou gubernii a Černigovskou gubernii.

Druhá část je věnována životu obyvatel Zóny osídlení. Konkrétně se zaměřuje na zákony, které platily uvnitř komunity, vzdělání, manželství, jazyk a na to, jak fungovala židovská samospráva (*kagal*). Taktéž ve druhé části je pojednáno o pogromech. Na to navazuje třetí kapitola, která je vnímána jako nejdůležitější. Poslední kapitola představuje zkoumání příčin zániku Zóny osídlení.

Práce je psána zejména pomocí dobové literatury v ruském jazyce a čerpá i z pramenů, z dobové zákonodární činnosti, která dává možnost nejlépe pochopit vztah mezi Židy Ruského impéria a jeho okolím.

Již v diplomové práci „Zóna osídlení v Ruském impériu“ bylo zdůrazněno to, že v Rusku byl velmi rozšířen křesťanský antijudaismus, který prošel svým vlastním věkovým vývojem a taktéž antisemitismus, který byl důsledkem ekonomických a sociálních poměrů. Rigorózní práce v tomto navazuje na diplomovou práci a potvrzuje tyto jevy. Jak již bylo zmíněno, nejdůležitější částí je kapitola o zániku Zóny osídlení, která pojednává o první světové válce, následném zrušení režimu Zóny osídlení a emigraci Židů do USA.

Abstract

The thesis deals with the geography and the end of the Pale of Settlement in the Russian Empire. The thesis also discusses some aspects of the life of Russian Jews, in particular education, marriage, military duty of the inhabitants of the Pale of Settlement.

The first chapter describes the geography of the Pale of Settlement and discusses each governorate separately. Specifically, we describe Bessarabia Governorate, Vilna Governorate, Vitebsk Governorate, Volhynia Governorate, Grodno Governorate, Ekaterinoslav Governorate, Kiev Governorate, Kovno Governorate, Minsk Governorate, Podolia Governorate, Poltava Governorate, Tavria Governorate, Kherson Governorate, and Chernigov Governorate.

The second part is concerned with the life of the inhabitants of the Pale of Settlement. Specifically, it focuses on the laws that applied within the community, education, marriage, language, and how Jewish self-administration (kagal) functioned. The second part also discusses pogroms. This is followed by the third chapter, which is seen as the most important. The last chapter is an examination of the causes of the demise of the Pale of Settlement.

The thesis is written mainly with the help of contemporary literature in the Russian language and draws on sources, on contemporary legislation, which gives the best understanding of the relationship between the Jews of the Russian Empire and its surroundings.

Already in the thesis "The Pale of Settlement in the Russian Empire" it was pointed out that Christian anti-Judaism, which had undergone its own age-long development, was widespread in Russia, as was anti-Semitism, which was a consequence of economic and social conditions. As already mentioned, the most important part is the chapter on the demise of the Pale of Settlement, which deals with the First World War, the subsequent abolition of the Pale of Settlement regime and the emigration of Jews to the USA.

Věcný a jmenný rejstřík

A

A. Děnikin 80
aféra Beilis, 127
Alexandr III, 21, 94, 124, 141
Alexandr II, 11, 49, 65, 94, 100, 123, 126, 141
Antisemitismus, 67, 148
Autoemancipace, 140

B

Badchen, 105, 107
Bazecn, 105, 106, 107
Bejt din, 121
Ben Cvi, 137
Besarabská gubernie, 5, 14, 15, 21
Brit mila, 113
Bund, 28, 32, 61, 135, 136, 137, 138

Č

Černgovský ujezd, 77
Černigov, 76, 78
Černigovská gubernie, 5, 76, 77, 80, 126
Černigovské naměstničestvo, 76
Černigov, 76, 79

D

Dělení Polska, 9, 23, 29, 35, 42, 45, 52, 59, 62, 76, 77, 81, 118
Děljanov, 95
Děržavin, 87, 116
Direktoria, 80
Dněpropetrovsk, 42
Dnipro, 42
Droše, 106, 107

E

Edikt z roku 1804, 87
Edikt z roku 1835, 30, 88, 89
Erec Jisrael, 127, 128, 135, 140

G

Gemilut ḥasadim, 39
Gramotnost, 12, 21, 26, 36, 40, 48, 50, 53, 57, 60, 63, 70, 74, 79, 97
Grodenská gubernie, 5, 38
Grodno, 9, 38, 135, 143, 158

H

Haskala, 32, 89
HIAS, 145, 154

Ch

Chapper, 112

Cheder, 26, 36, 40, 41, 43, 48, 61, 74, 75, 79, 84, 86, 92, 93, 97
Cherson, 72, 73, 74
Chersonská gubernie, 5, 72, 74, 75, 106
Chibat Cijon, 135, 138
Chovevej Cijon, 32, 61, 127
Chupa, 104, 106, 108

I

Israel Brodsky, 49

J

Jekateřinoslavské naměstničestvo, 42, 62
Jekateřinoslavská gubernie, 5, 42
ješiva, 24, 27, 43, 49, 53, 86, 105

K

Kagal, 52, 66, 81, 111, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 157, 158
Kankrin, 110
Kantonisté, 12, 92, 110, 112, 113
Kantonistů, 12, 46, 110, 112
Karaité, 36, 43, 69
Kateřiny ii, 42, 76, 86, 116, 118, 119
Ketuba, 103, 104, 106
Kiselev, 90, 91
Kitl, 106, 108
Kohen, 83
Kovenská gubernie, 5, 50
Krymčáci, 69
Krymská válka, 90
Krym, 36, 69, 90, 133
Kuronská gubernie, 51
Kyjev, 11, 45, 47, 48, 49, 124, 125, 131, 133, 143
Kyjevská gubernie, 5, 45, 46, 47

L

Leon Pinsker, 140
Lvov, 134

M

Májové zákony, 17, 67, 123, 141
Maskilim, 66, 89, 92
Melamed, 26, 36, 40, 85, 93, 97
Micva, 86
Mikuláš I, 11, 12, 19, 25, 36, 46, 88, 89, 90, 91, 110, 111, 114, 120-122
Mikva, 54, 105
Minsk, 9, 52, 55, 107, 108, 136, 158
Minská gubernie, 5, 52
Mitnagdím, 66, 81, 82, 122
Mogilev, 56, 57, 60, 124, 136
Mogilevská gubernie, 5, 56-58, 106

N

Narození dítěte, 83

Nevěsta, 102, 103, 105, 107, 108

O

Odborné školy, 41, 48, 79
Oděsa, 46, 72, 106, 124
Or zarua, 34

P

Passeka, 118
Peddlerství, 144
Poalej Cijon, 28, 137
Podolí, 59, 60, 61, 66, 82, 132, 143, 148
Podolská gubernie, 5, 59
Pogrom, 123, 124
Polské království, 9, 65, 68, 74
Poltava, 62, 137, 158
Poltavská gubernie, 5, 62
Poviselský kraj, 65, 67
Privilinské gubernie, 5, 65
Procentní pravidlo, 96
První světová válka, 3, 5, 8, 32, 37, 43, 49, 51, 55, 61, 68,
129-131, 133, 134, 138, 148
Prvorozenství, 83

R

rozvod, 34, 83, 101-103
RSDDS, 136
Ruská armáda, 16, 40, 79, 108, 110, 129-132

S

S. M. Dubnow, 9, 101
Sionistické hnutí, 43, 135
Sionistických aktivit, 72
Sňatek, 100, 101, 102, 104
Snoubenci, 101
Svatba, 100, 101, 103, 104, 106, 107

Š

Šabat, 113
Šadhan, 104
Šiduhin, 104
Školství, 40, 86, 89, 90, 91, 92, 94, 95
Šodhnte, 104

T

Tales, 106
Talmud-tóra, 27, 30, 41, 43, 48, 58, 63, 74, 79
Tavrická gubernie, 5, 69
Tobolská gubernie, 113
Tulská gubernie, 113

U

Únorová revoluce, 128, 129, 133, 135, 148
USA, 5, 26, 128, 129, 138, 140, 141, 145, 147, 157, 158
Uvarov, 91, 92

V

Velkorusové, 18, 30
Vilenská gubernie, 5, 23, 25
Vitebská gubernie, 9, 12, 29, 30, 31, 56, 113
Volyň, 34, 35, 36, 143
Volynská gubernie, 5, 34
Vykoupení syna, 83

Z

Zásnuby, 104
Zejrej cijon, 137

Ž

Ženich, 102, 103, 107-108
Životní cyklus, 83, 100, 103, 108

Resumé

Tato rigorózní práce pojednává o geografii a zániku Zóny osídlení v Ruském impériu. Práce taktéž rozebírá některé aspekty života ruských Židů, zejména vzdělání, manželství, vojenskou povinnost obyvatelů Zóny osídlení. Práce obsahuje detailní popis Besarabské gubernie, Vilenské gubernie, Vitebské gubernie, Volynské gubernie, Grodenské gubernie, Jekateřinoslavské gubernie, Kyjevské gubernie, Kovenské gubernie, Minské gubernie, Podolské gubernie, Poltavské gubernie, Tavrické gubernie, Chersonské gubernie a Černigovské gubernie.

Práce používá hlavně dobovou literaturu v ruském jazyce, zahrnuje zpracování pramenů zákonodární činnosti, která dává možnost nejlépe pochopit vztah mezi Židy Ruského impéria a jejich okolím.

Taktéž práce je, v souvislosti se Zónou osídlení, zaměřená na popis antisemitismu v Rusku. Zónu osídlení samu o sobě lze popsat jako synonymum k antisemitismu v Rusku. Ruské impérium bylo v době existence Zóny osídlení převážně pravoslavné, proto mluvíme o pravoslaví jako o státním náboženství. Výnosy, jimiž se zřizovala Zóna, měly náboženskou povahu, ale skutečné příčiny vzniku Zóny byly především ekonomické a nacionalistické povahy.

Vláda impéria měla judofobní politiku, což potvrzují časté pogromy, nejrůznější omezení práv, daně a poplatky, které byly téměř dvojnásobné ve srovnání s běžnými občany.

Fakticky byla Zóna osídlení zrušena 19. srpna 1915, ale reálné odstraňování státního antisemitismu, „vytvořeného“ Zónou osídlení, začalo 4. března 1917. Proto za zánik Zóny osídlení je označován právě rok 1917.

Summary

This thesis focuses on the geography and extinction of the Pale of Settlement in the Russian Empire. The thesis also discusses some aspects of the life of Russian Jews, especially education, marriage, and military duty of the inhabitants of the Pale of Settlement. The thesis contains detailed descriptions of Bessarabia Governorate, Vilna Governorate, Vitebsk Governorate, Volhynia Governorate, Grodno Governorate, Ekaterinoslav Governorate, Kiev Governorate, Kovno Governorate, Minsk Governorate, Podolia Governorate, Poltava Governorate, Tavricheska Governorate, Kherson Governorate and Chernigov Governorate.

The work uses mainly contemporary literature in the Russian language, and includes a treatment of the sources of legislative activity, which gives the best understanding of the relationship between the Jews of the Russian Empire and its surroundings.

Also, in the context of the Pale of Settlement, the work focuses on the description of anti-Semitism in Russia. The Pale of Settlement itself can be described as synonymous with anti-Semitism in Russia. The Russian Empire was predominantly Orthodox at the time of the Pale of Settlement, which is why we speak of Orthodoxy as the state religion. The revenues that established the Pale were religious in nature, but the real reasons for the creation of the Pale were primarily economic and nationalistic in nature.

The government of the Empire had a Judophobic policy, as evidenced by the frequent pogroms, various restrictions on rights, and taxes and fees that were almost double those of ordinary citizens.

In fact, the Pale of Settlement was liquidated on August 19, 1915, but the real elimination of state anti-Semitism, "created" by the Pale of Settlement, began on March 4, 1917. Therefore, the year 1917 is referred to as the year of extinction of the Pale of Settlement.